

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

Bc. Jaroslava Krejčí

**BOJ O ČESKOU LITOVEL 1881—1914
(VÁCSLAV SOCHA A JEHO ÚLOHA
V DĚJINÁCH MĚSTA)**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala sama a uvedla jsem veškerou literaturu a prameny, jež jsem použila.

V Olomouci, dne 1. srpna 2011

.....

Děkuji především PhDr. Michaelu Viktoříkovi, Ph.D. za vstřícnost, hodnotné rady a odborné vedení mé diplomové práce.

Dále bych ráda poděkovala Mgr. Robertu Najmanovi za poskytnutí přístupu k cenným pramenům a Mgr. Zuzaně Haraštové za podnětné připomínky a jazykové korektury.

Obsah

Úvod.....	6
Rozbor pramenů a literatury.....	10
1. Hospodářství a infrastruktura v 19. století.....	13
1.1 Hospodářství a infrastruktura v 1. polovině 19. století.....	13
1.2 Hospodářství a infrastruktura ve 2. polovině 19. století.....	14
2. Spolky v 19. století.....	19
2.1 Obecný úvod a vývoj spolkového zákonodárství.....	19
2.2 Spolky v Litovli	21
2.2.1 Přehled německých spolků.....	21
2.2.2 České spolky	23
2.2.2.1 Měšťanská beseda v Litovli	24
2.2.2.2 Slovanská řemeslnická jednota litovelská „Neklan“,.....	27
2.2.2.3 Cyrillo-Methodějský spolek pohřební	28
2.2.2.4 TJ Sokol a TJ Záporož	31
2.2.2.5 Místní odbor Matice školské.....	33
2.2.2.6 Okresní hospodářský spolek	35
2.2.2.7 Spolek paní a dívek českých	35
2.2.2.7 Místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu.....	38
3. Školství.....	41
3.1 Vývoj školského systému.....	41
3.1.1 Školské reformy 18. století	41
3.1.2 Školské reformy 40. a 50. let 19. století.....	42
3.1.3 Školské reformy 60. let 19. století	43
3.2 Školství v Litovli od 60. let 19. století.....	45
3.2.1 Obecná škola	46
3.2.2 Zimní hospodářská škola.....	50
3.2.3 Pokračovací škola.....	51
3.2.4 Reálka.....	52
3.2.5 Dívčí měšťanka	55
4. Obecní volby	57
4.1 Samospráva a volební systém	57
4.2 Obecní volby v Litovli—80. léta 19. století.....	59
4.3 Obecní volby—90. léta 19. století.....	61
4.3.1 Volby v roce 1891	61
4.3.2 Volby v roce 1896.....	61
4.3.3 Přípravy na volby v roce 1899	63
4.3.3.1 Veřejná podpora ostatních měst v „boji o českou Litovel“.....	67
4.3.3.2 „Svůj k svému“	68
4.3.3.2.1 Ekonomický nacionalismus — obecně.....	68
4.3.3.2.2 Ekonomický nacionalismus – „Svůj k svému“ v Litovli	70
4.3.3.3 Reakce německé strany	74
4.3.3.3.1 Německý dům	75

4.3.3.3.2	Nové živnosti	76
4.3.3.3.3	Vražda Lipovského	77
4.3.3.3.4	Rok 1899 a rozhodující volební klání	78
5.	Česká Litovel—hospodářský, politický a kulturní vývoj do roku 1914.....	82
5.1	Pohled české strany	82
5.1.1	Nové zastupitelstvo	83
5.1.2	První kroky nového zastupitelstva	85
5.2	Komunální podniky.....	87
5.2.1	Městská elektrárna	88
5.2.2	Nemocnice.....	88
5.2.3	Vodovod a kanalizace	89
5.2.4	Regulace Moravy	90
5.3	Kulturní život	92
5.3.1	Divadlo a film	92
5.3.1.1	Knihovna.....	93
5.4	Politické strany.....	94
5.5	Rozpory uvnitř české strany.....	96
5.6	Další obecní volby.....	97
5.7	Reakce německé strany	99
5.7.1	Příčiny „Pádu Litovle“	99
5.7.2	Volba starosty a první kroky českého zastupitelstva	101
5.7.3	„Hunský vpád“	102
5.7.4	Další kritika českého zastupitelstva	105
6.	Medailon Václava Sochy	107
	Závěr.....	110
	Seznam pramenů a literatury	114
	Resumé	119
	Anotace.....	120
	Přílohy	121

Úvod

Město Litovel, ve kterém dnes žije necelých 10 tisíc obyvatel,¹ se nachází v Hornomoravském úvalu na kraji Mohelnické brázdy, v údolí řeky Moravy. Toto sídlo, ležící 20 km severozápadně od Olomouce, bylo založeno Přemyslem Otakarem II. v polovině 13. století, avšak první písemná zmínka pochází až z listiny Václava II. z roku 1287. Četné archeologické nálezy ovšem hovoří o pravěké minulosti Litovelska i Litovle. Královské město Litovel se v 15. století stalo poddanským městem a bylo jím až do poloviny 19. století. Právě ke konci tohoto století došlo v Litovli k procesům, které jsou nazývány jako „boj o českou Litovel“. Je to doba, kdy se o své právo na správu měst začali hlásit také čeští obyvatelé dosud německých měst. Na Moravě se tento boj nejvíce projevil ve městech Litovel, Prostějov, Přerov, Kyjov či Vyškov.

V této práci se však nejedná o anonymní vylíčení událostí v Litovli od 80. let 19. století až do začátku první světové války, ale naopak je pozornost věnována jedné z nejmýznějších postav této doby ve městě, a to Václavu Sochovi. V posledním desetiletí se pozornost historického bádání obrací na studium obecní samosprávy a komunálních elit, zejména pod vlivem autorů tzv. „moravské školy“, v čele s Lukášem Fasorou a Pavlem Kladiwou.² Složení, proměna a činnost komunálních elit totiž výrazně formovaly jednotlivá města. Mezi tyto elity patřili lidé, kteří měli majetek nebo vzdělání (nejlépe obojí), protože pouze tyto osoby se mohly dostat do obecních výborů. V každé obci je tak možné nalézt skupinu osob, tzv. občanské elity, která odpovídala za rozvoj své obce.³ Nejinak tomu bylo i v Litovli, proto se tato práce věnuje, jak již bylo řečeno, jednomu z představitelů komunální elity ve městě, Václavu Sochovi.

---

¹ K 1.1.2010 žije v Litovli 9 986 obyvatel, včetně místních částí, mezi něž patří: Chořelice, Březové, Chudobín, Myslechovice, Nasobůrky, Nová Ves, Rozvadovice, Savín, Tři Dvory, Unčovice, Víska. *Demografie – počet obyvatel* [cit. 3. ledna 2011] Dostupné z WWW < <http://www.litovel.eu/o-meste/demografie/pocet-obyvatel-.html> >.

² Např. Kladiwa, P.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. 1. díl. Vývoj legislativy. Ostrava 2007.

Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. II. díl, 1. sv.: Muži z radnice. Ostrava 2008.

Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. II. díl, 2. sv.: Finance a infrastruktura. Ostrava 2009.

Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J. (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1850-1918*. Brno 2006.

³ Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. II. díl, 1. sv.: Muži z radnice. Ostrava 2008, s. 68-73.

Václav Socha je typickým příkladem velice aktivního člověka, který se podílel či dokonce řídil činností, jež probouzely národní cítění u litovelských Čechů. Z tohoto důvodu je jeho osoba spojovacím článkem všech kapitol této práce a často je také využit jeho pohled na klíčové události v Litovli a jejím okolí.

Ačkoli Václav Socha výrazně zasáhl do dějin Litovle, v regionální historiografii se mu mnoho pozornosti nevěnovalo. Není sice opomenut v žádné z publikací věnujících se historii Litovle obecně, či v monografiích zaměřujících se na dílčí témata z litovelských dějin, avšak samostatnou studii či dokonce monografii o jeho osobě nenajdeme. Nejvíce se touto osobností zabýval Josef Bezděčka v knize *Dějiny města Litovle od počátku až do února 1948*,⁴ který zaznamenal všechny klíčové události přelomu 19. a 20. století a Václav Socha je představen jako důležitá osoba v rozmanitých oblastech svého působení. Ovšem Bezděčkovy *Dějiny* se nedočkaly odpovídajícího vydání, a tak je možné s nimi pracovat ve Státním okresním archivu v Olomouci či v Muzeu města Litovel. Další z autorů píšících o dějinách města, Lubomír Šik, v publikaci *Litovelské paměti* připomenul Sochu jakožto účetního cukrovaru, přední osobu při volbách v roce 1899 a prvního českého starostu.⁵ Ve stejných funkcích zachycuje Sochu kniha *Litovel, Konice a okolí*.⁶ Publikace s názvem *Litovel a okolí. Kraj, který máme rádi* od Radovana Urválka se zaměřila na litovelské památky spojené s Václavem Sochou.⁷ Michael Viktořík ve své monografii *Litovelský cukrovar* zdůrazňoval roli Sochy v tomto podniku, ale neopomenul zmínit ani jeho zapojení do života města.⁸ V uvedených knihách je tedy Václav Socha zobrazen v podstatě velice jednostranně, jako velmi obětavý Čech, který neváhal nezištně poskytovat svůj majetek ve prospěch „boje za českou Litovel“. Na druhé straně Němci viděli Václava Sochu jako svého velkého nepřítele, který vůči nim vystupuje nekompromisně a velice tvrdě.⁹ Jedním z úkolů této práce tak bude podívat se na zavedená kliše o této osobnosti a buď je potvrdit či vyvrátit. Zároveň je cílem práce rozšířit povědomí o Václavu Sochovi, neboť jedna z nejdůležitějších osobností města si podrobnější studii jistě zaslouží. Vliv na události a proměnu Litovle v poslední třetině 19. století a na přelomu 19. a 20.

---

⁴ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle od počátku až do února 1948*. Strojopis Litovel 1993.

⁵ Šik, L.: *Litovelské paměti*. Litovel 1994.

⁶ *Litovel, Konice a okolí* (red. Zlámal, V.). Brno 1938.

⁷ Urválek, R.: *Litovel a okolí. Kraj, který máme rádi*. Olomouc 2006.

⁸ Viktořík, M.: *Litovelský cukrovar. Dějiny podniku od jeho založení až do současnosti*. Litovel 2005.

⁹ Václav Socha je tak prezentován například v článku *Die Bürgermeisterwahl in Littau*, Mährisches Tagblatt, 1900, č. 10, s. 5-6.

století však neměl pouze Václav Socha, poněvadž svou roli sehrálo více společenských faktorů i osobností. Bude tedy nutné nastínit širší hospodářský a společenský kontext města ve sledovaném období, potažmo vývoj a budování obecní samosprávy. Nicméně také časový rámec práce je zvolen s ohledem na činnost Václava Sochy. Práce je vymezena rokem 1881, kdy tato osobnost přišla do Litovle, a vypuknutím první světové války, kdy skončilo aktivní působení Sochy v obecním zastupitelstvu.

Práce je členěna do tematických kapitol, v jejichž rámci je zachována chronologická posloupnost. Zároveň je na počátku každé kapitoly krátký úvod či přehled vývoje zákonodárství v dané problematice. První kapitola s názvem „*Hospodářství a infrastruktura*“ přináší seznámení s hospodářským vývojem v Litovli během 19. století. Značná pozornost je věnována zejména české rolnické záložně, která se stala hlavním zdrojem kapitálu pro budování dalších českých rolnických podniků (cukrovaru, lihovaru, pivovaru) a tím odstartovala všechny procesy, které posléze vedly k převzetí správy města do českých rukou. Vznik českých podniků totiž přispěl k proměně struktury litovelské společnosti, neboť do města přicházela národně uvědomělá česká inteligence, která se postavila do čela „boje o českou Litovel“, Václava Sochu nevyjímaje.

Následující kapitola, „*Spolky*“, se zabývá vývojem spolkového života v Litovli, přičemž hlavní pozornost je věnována českým uskupením, které se staly středisky národní agitační činnosti. Představeno je sedm hlavních spolků: *Měšťanská beseda*, *Slovanská řemeslnická jednota litovelská*, „*Neklan*“, *TJ Sokol*, *Místní odbor Matice školské*, *Okresní hospodářský spolek*, *Spolek paní a dívek českých* a *Místní odbor Národní jednoty*. Sledován je jejich vznik, hlavní osobnosti, činnost a podíl na posilování českého národního uvědomování.

Během „boje o českou Litovel“ se stalo klíčovým tématem školství. Česká strana bojovala za vznik škol pro české žáky a naopak Němci bránili zakládání českých školních zařízení všemi prostředky. Vývojem školské problematiky v Litovli se zabývá kapitola „*Školství*“. Jsou v ní popsány peripetie doprovázející vznik českých škol od obecné školy, zimní hospodářské školy, přes pokračovací školu až k velkému úspěchu nového českého zastupitelstva po roce 1899, založení reálky a posléze dívčí měšťanky. Václav Socha se aktivně zapojoval do bojů v oblasti školství, získával od různých úředníků či spolků rady a návody jak postupovat.

Českým školám také vypomáhal finančními příspěvky i poskytnutím vlastních nemovitostí. Působil též v C. k. okresní radě pro hejtmanství Litovelské.

Čtvrtá kapitola, „*Obecní volby*“, se zaměřuje na vývoj měření českých a německých sil ve volebních klání od 80. let 19. století po vítězné volby české strany v roce 1899. Je zde představena mravenčí práce českého přípravného volebního výboru a posléze tzv. národní šestky, která se ustavila po volbách v roce 1896 a v jejímž čele stanul Václav Socha. V kapitole jsou sledovány jednotlivé úkoly, které musela česká strana splnit, aby mohla pomýšlet na převzetí správy města do svých rukou. Během předvolebních příprav probíhal mezi Čechy a Němci opravdu urputný boj, v němž byly využívány všechny prostředky, včetně mnoha podvodů a různých machinací s hlasy. V tomto směru se o Litovli hovořilo také na zasedání Moravského zemského sněmu v Brně. Největší pozornost je věnována přípravám na rozhodující volby v roce 1899, při nichž byla konečně naplno zúročena práce Václava Sochy a jeho spolupracovníků. Hlavní zbraní v započatém boji se stalo heslo „Svůj k svému“. Uplatňování zásady nakupování zboží a služeb jen u českých obchodníků a řemeslníků bylo pečlivě hlídáno a na každý prohřešek bylo upozorňováno v příslušných rubrikách *Litovelských novin*. Proto je také této formě hospodářského nacionalismu věnována značná pozornost.

Závěrečná kapitola nesoucí název „*Česká Litovel—hospodářský, politický a kulturní vývoj do roku 1914*“ popisuje situaci v Litovli po volbách v roce 1899, kdy zvítězila česká strana a převzala správu města do svých rukou. Je zde představeno nové české obecní zastupitelstvo a jeho první usnesení. Dále je pozornost věnována snahám o modernizaci města. Projednáván byl vznik elektrárny, nemocnice, výstavba vodovodu, kanalizace či regulace Moravy. K rozvoji docházelo také v oblasti kulturního života města, ať se již jednalo o nově vzniklé kino či městskou knihovnu. V kapitole jsou taktéž nastíněny konflikty objevující se uvnitř české strany. Hlavní kritika byla uveřejněna v týdeníku *Selská stráž* v roce 1905 a nešetřila nikoho z litovelských obyvatel. Postupně se prohlubovaly názorové rozdíly mezi starší generací, která se přímo účastnila „bojů o českou Litovel“ a mladšími představiteli města, přičemž hlavním terčem kritických soudů se stal Václav Socha. Největší kritika však zaznívala z řad litovelských Němců. Jejich pohled na situaci v Litovli po roce 1899 tvoří závěrečnou část kapitoly. Představeny jsou příčiny jejich pádu, komentáře k dění ve městě a ke krokům českého zastupitelstva. Není opomenut ani pokus Němců dobýt zpět své pozice, jak dokazuje

tzv. Hunský vpád v září 1901. V této kapitole hraje Václav Socha hlavní roli, jelikož byl odměněn za svou téměř dvacetiletou práci a stal se prvním českým starostou Litovle.

Na závěr práce je uveden biografický medailon Václava Sochy, v němž je především zdůrazněna jeho životní cesta před příchodem do Litovle.

Rozbor pramenů a literatury

Nejdůležitějším pramenem ke studiu osobnosti Václava Sochy a potažmo litovelských dějin v daném období je fond Pozůstalost Václava Sochy uložený ve Státním okresním archivu v Olomouci. Tento fond se skládá z osmi kartonů, přičemž je nutné zdůraznit, že Socha byl velice pečlivý, a tak má poznámky téměř ke všemu, co se v Litovli tehdy dělo. Nejvíce informací je věnováno volbám, jsou zde seznamy voličů k volbám 1899, 1900, s podrobnými údaji, kdo koho volil, soupis živností k roku 1898, volební agitace, tedy koho má Socha přesvědčit, články z novin reagující na výhru české strany (*Našinec*, *Pozor*, *Selské listy*, *Selská stráž* aj.) a zejména velmi cenné osobní poznámky Václava Sochy k volebnímu dění.

Druhou oblast, k níž je ve fondu uloženo mnoho pramenů, představuje školství. Nejvíce pozornosti se obrací na zřízení české reálky, pozdějšímu reálnému gymnáziu. Je zde možné nalézt protokoly ze schůzí obecního výboru, seznamy dárců, stanovy různých školských spolků, zápisy ze schůzí moravského sněmu, na nichž se projednávala školská problematika, žádosti o zřízení reálky, dopisy zemskému sněmu, petice aj. Taktéž není opomenuto zřizování pokračovací či měšťanské dívčí školy.

Další dva kartony v tomto fondu jsou nazvány „*Materiál k sepsání paměti*“. V nich nacházíme Sochovy vzpomínky na mládí, rodný kraj, osobní korespondenci, jeho životní názory, části deníkových zápisů, popis bouřlivých událostí roku 1899, plány a rozpočet jeho domu, ale také seznamy voličů, úřední korespondenci, zápisy ze zasedání rady, novinové články aj.

V dalším kartonu je možné získat informace o budování infrastruktury či o provozu městských podniků, konkrétně o výstavbě nemocnice, vodovodu, střelnice, nalezneme zde stanovy litovelské spořitelny, městské účetní knihy, zprávy

Komise pro regulaci Moravy, přehled činnosti litovelských spolků, dějiny cukrovaru aj.

Podnětným zdrojem byly také protokoly ze zasedání zastupitelstva, ať už německých představitelů města do roku 1899, či zápisy českého zastupitelstva, uložené ve fondu Archiv města Litovel, který je taktéž uložen ve Státním okresním archivu v Olomouci. Tyto zápisy odkrývají každodenní život města, tehdejší problémy a jejich řešení. Nalézáme zde především zmínky o klíčových změnách po převzetí radnice Čechy (změna názvů ulic, úředního jazyka, pojmenování radnice, snahy o zřízení reálky aj.).

Pro analýzu událostí závěrečných let 19. století zahrnující i Sochovu činnost přináší podnětné informace *Litovelské noviny*, které se po svém vzniku v roce 1891 (první číslo vyšlo 27.3.1891), staly mocným pomocníkem v boji mezi českou a německou stranou. Byly v nich uveřejňovány promluvy českých politiků, články odkrývající praktiky německých zastupitelů, noviny také zprostředkovaly informace o vítězství českých stran v jiných městech, tvrdě prosazovaly akci „Svůj k svému“ aj. Od roku 1902 převzal úlohu *Litovelských novin* týdeník *Selská stráž* vydávaný Josefem Svozilem.

Pohled německé strany přináší německý tisk, především týdeník *Mährisches Tagblatt*, oficiální orgán olomoucké radnice, který založil v roce 1872 dr. Jakob Eben pod názvem „*Das deutsche Volksblatt für Mähren*“, a brožurka Johanna Kuxe *Der Fall von Littau*, shrnující nelítostný boj mezi Čechy a Němci v Litovli. Analýza německých pramenů a novin je nezbytná pro konfrontaci názorů dvou zneprátených stran v Litovli, aby bylo možné ke sledovaným událostem zaujmout objektivní stanovisko.

Kromě již zmiňované regionální literatury bych uvedla tři publikace mapující oblast obecních samospráv ve vybraných městech na Moravě a ve Slezsku, z nichž jsem čerpala metodologickou inspiraci. Tyto knihy jsou produktem rozsáhlého výzkumu ostravské historické školy pod vedením Pavla Kladiwy a řadí se k nezbytným příručkám pro každého, kdo se zabývá vývojem v oblasti obecních samospráv, studiem lokálních elit, ale také spolkovým či hospodářským životem v určitém městě. Legislativní rámec této problematiky uvádí první díl s názvem *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. I. díl, Vývoj legislativy.¹⁰

---

¹⁰ Kladiwa, P.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850—1914*. I. díl, Vývoj legislativy. Ostrava 2007.

První svazek druhého dílu¹¹ je již kolektivní prací ostravských badatelů a zaměřuje se na analýzu pěti tematických celků (Základní determinanty vývoje, Obecní volby, Obecní samospráva, Spolkový život a Národnostní konflikty) v šesti městech z regionu severní a střední Moravy a ve dvou slezských městech. Druhý svazek potom sleduje ve vybraných městech oblast financí a infrastruktury.¹² Tyto knihy nepřinášejí pouze analýzy sledovaných měst, neboť autoři se snaží o vytvoření obecnějšího rámce jednotlivých témat. Velice podnětné jsou také seznamy literatury či příložené CD s databází členů obecních samospráv a komunálních úředníků vybraných měst, kterou zvláště ocení další badatelé věnující se podobné problematice pro komparaci.

---

¹¹ Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 1. sv.: Muži z radnice. Ostrava 2008.

¹² Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 2. sv.: Finance a infrastruktura. Ostrava 2009.

1. Hospodářství a infrastruktura v 19. století

Na vývoj každého města má velký vliv jeho hospodářství, proto je nezbytné zaměřit se nejprve na tuto oblast. Charakter hospodářství v Litovli ovlivnila přítomnost několika ramen řeky Moravy. Poněvadž se pro „boj o českou Litovel“ stalo klíčovým budování nových rolnických podniků a zvláště založení rolnické záložny, bude jim v této kapitole věnována značná pozornost. Opomenuty však nezůstanou ani ostatní hospodářská odvětví.

1.1 Hospodářství a infrastruktura v 1. polovině 19. století

Počátky průmyslové výroby v Litovli jsou spojeny s bohatým zdrojem vody, s rameny řeky Moravy protékajícími městem. Proto se nejvíce rozvíjelo mlynářství (známy jsou čtyři mlýny: městský, přední, špitálský a pušmýl) a soukenictví, jehož dominantní úlohu postupně převzalo tkalcovství. Hlavní obživu zdejších řemeslníků představovalo textilnictví. Až do počátku 19. století každý z řemeslnických mistrů pracoval samostatně a tudíž nelze hovořit o manufakturní výrobě. K prvnímu spojení sil došlo na začátku 19. století, kdy tři měšťané František Ulrich, František Jordan a Ignác Kopp vybudovali dvě dílny poháněné kolem, v nichž byla umístěna bělárna, valcha, mandl, lis a stoupa pro koželuhy. Jelikož však tyto měšťané neměli dostatek zkušeností, velice brzy tento podnikatelský počín zanikl.

Voda byla důležitá také pro výrobu papíru, jež má v Litovli dlouhou tradici. Zřejmě již roku 1557 existovala papírna ve mlýně Pušmýl, od roku 1680 je doložena městská papírna, jež vyráběla papír se znakem Litovle a pokračovala v činnosti po celé 19. století, kdy prošla nezbytnou modernizací. Kolem roku 1860 v ní skončila ruční výroba a nahradila ji výroba strojní.

Významné řemeslo již od středověku v Litovli představovalo hrnčířství. Největšího rozmachu dosáhlo v 19. století, kdy se vyrábělo kolem 1,5 milionu nádob. V první polovině tohoto století se mu věnovalo přibližně 100 osob a jsou známy hrnčířské rody s bohatou tradicí, například Doušové, Loupalové, Porubkové, Moravčíkové aj.¹³

---

¹³ Více viz.: Hrbková, R.: *Litovelská hrnčina*. Olomouc 1970.

Dlouhou tradici měla také městská cihelna. Až do roku 1909 se zde cihly vyráběny ručně. Následující rok za podpory obecního zastupitelstva se začala využívat strojní výroba a nově byla postavena čtrnácti komorová pec, která pojala 70 000 až 80 000 cihel,¹⁴ což činilo za rok 1,5 milionu kusů.¹⁵

Velkou nadějí pro rozkvět řemesel, obchodu, ale i celého města měla přinést výstavba císařské silnice z Olomouce do Svitav, jež začala být budována na počátku 20. let 19. století. Litovel velice usilovala o to, aby vedla přímo přes město, nabízela finanční příspěvek i osobní angažovanost při nutné výstavbě mostů, ovšem úsilí představitelů Litovle bylo marné, a tak silnice byla vedena kolem Litovle přes Loštice na Mohelnici.

Neúspěšně dopadlo město také při výstavbě železniční tratě z Olomouce do Prahy ve 40. letech 19. století. Z technických i strategických důvodů byla zbudována mimo Litovel. Útěchou se městu mohly stát zkušební jízdy na této trati s lokomotivou nazvanou „Littau“, stejně jako název nádraží v Července, který do roku 1886 zněl Litovel.

1.2 Hospodářství a infrastruktura ve 2. polovině 19. století

Rozmach hospodářské činnosti propukl až po roce 1859, kdy byl zaveden nový živnostenský řád, došlo ke zrušení cechovního systému a nemalou měrou přispěly také efektivní změny v zemědělství, jež bohatým rolníkům umožnily investovat do rozvoje průmyslové výroby. V roce 1866 tak v Litovli vznikla stolařská dílna Josefa Mořky,¹⁶ která byla později rozšířena v továrnu na nábytek. Česká komanditní společnost v téže době provozovala parní pilu a dílnu na výrobu nábytku. V roce 1874 založil Eduard Suchomel flokárnou a parketárnu, jež byly o dva roky později přeměněny ve sladovnu. Je nezbytné zdůraznit, že Mořkova továrna i Suchomelův podnik patřily k prvním českým závodům v Litovli. První parní stroj začal v Litovli pracovat v roce 1871. Významnou se stala také továrna na plechové zboží Karla Mekisky (posledního německého starosty Litovle), založená v roce 1875.

---

¹⁴ Horák, V.: *Městská cihelna v Litovli*. In: Litovel, Konice a okolí. (red. Zlámal, V.). Brno 1938.

¹⁵ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle od počátku až do února roku 1948*. Strojopis Litovel 1993, s. 393.

¹⁶ Josef Mořka patřil v „boji o českou Litovel“ k předním představitelům české strany. Zvláště se angažoval v Sokole a ve Slovanské řemesnické jednotě „Neklan“.

Pro rozvoj podnikání byl důležitý dostatečný kapitál, což vedlo ke vzniku německé Městské spořitelny a české Rolnické záložny. Zřízení Městské spořitelny, nesoucí název Littauer Sparcassa,¹⁷ bylo schváleno usnesením městského zastupitelstva ze dne 2. února 1869,¹⁸ avšak svou činnost zahájila o rok později (1. února 1870). Správu spořitelny měl v rukou patnáctičlenný výbor a ředitelstvo, tvořeno pěti osobami, přičemž čtyři byly zvoleny z řad výboru a jeden ředitel byl starosta města. Spořitelny tedy byly veřejné finanční úřady, jež poskytovaly příležitost k ukládání úspor.¹⁹ Jejich zakladatelem a ručitelem se stala obec (okres) a jak bylo naznačeno výše, na správě se podíleli zástupci samosprávy obce (okresu).²⁰ Je nutné zdůraznit, že se litovelská spořitelna řadila mezi podniky čistě německé, což se změnilo až vítězstvím české strany ve volbách roku 1899, kdy následně dne 25. ledna 1900 přešla do českých rukou.²¹

Pro rozkvět českého hospodářství se velice důležitým stal vznik Rolnické záložny, která také hrála značnou úlohu při posilování českého národního uvědomování, proto bude záloženský systém v českých zemích představen podrobněji.

Velký podíl na rozvoji koncepce rolnických záložen měl Jan Rudolf Demel.²² Tento profesor německé reálky v Olomouci se přičinil o propagaci novot v zemědělství, o budování hospodářských škol, o vznik rolnických záložen a následně o zakládání rolnických podniků. Jeho práci napomáhal spolek *Olomoucká hospodářská jednota*,²³ časopis *Hospodář moravský*,²⁴ který Demel redigoval, a zejména spolupracovníci V. Pelikán, farář I. Vrba a JUDr. F. Lakomý. Jan Rudolf Demel považoval za důležité vychovávat vzdělané rolníky, proto stál u zrodu

---

¹⁷ Velký podíl na jejím vzniku měl tehdejší litovelský starosta JUDr. Jindřich Preisenhammer.

¹⁸ SOkA Olomouc, f. Archiv města Litovle (dále jen AML), inv. č. 333, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 2. února 1869.

¹⁹ Venkovský, F. – Jindra, Z. – Novotný, J. – Půlpán, K. – Dvořák, P a kol.: *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha 1999, s. 91-96, 104-105.

Fungování spořitel en upravoval tzv. rakouský spořitel ní regulativ, který byl vyhlášen dekretem dvorní kanceláře ze dne 26. září 1844.

²⁰ Klier, Č.: *České spořitelnictví v zemích koruny České do roku 1906*. Praha 1908, s. 238- 263.

²¹ Socha, V.: *K 60. výročí založení městské spořitelny v Litovli*. In: Ryšavý, A.: *Šedesát let městské spořitelny v Litovli*. Litovel 1930, s. 10-13.

²² Jan Rudolf Demel (7. dubna 1833—5. října 1905) byl mj. organizátor zemědělského školství na Moravě a propagátor novot v zemědělství. Více o jeho životě viz.: Reich, E.: *Prof. Jan Rudolf Demel, průkopník zemědělského pokroku na Moravě*, Věstník československé akademie zemědělské, 1936, č. 1-2, s. 12-23.

²³ Do roku 1870 se jednalo o pobočku *Moravsko-slezské společnosti hospodářské*, poté se spolek osamostatnil.

²⁴ První číslo vyšlo v květnu 1863, vydávání skončilo v červenci 1871. Poté Demel vydával časopis *Pozor*.

zemědělského školství na Moravě. V roce 1865 tedy došlo k založení první české rolnické školy v Přerově,²⁵ v polovině 70. let vznikly hospodářské školy v Kroměříži a v Olomouci. Demel však nezapomněl taktéž na vzdělání budoucích hospodyň na rolnických usedlostech, a tak v roce 1884 v Kroměříži zřídil první selskou hospodyňskou školu. Jan Rudolf Demel propagoval své názory formou mnoha odborných přednášek, vzdělávacích kurzů, hospodářských výstav po moravských městech i po venkově. Prostřednictvím těchto agitací šířil koncepci rolnických záložen, kterou v úplnosti představil v článku *Záložny rolnické* uveřejněném v *Hospodáři moravském* ze dne 15. února 1868. Podle něj účelem záložny „*jest rolníkům a občanům usedlým peněžitou pomoc za slušné úroky rychle zjednávatí a společné podniky usnadňovati a podporovati*“²⁶. Nejvyšším správním orgánem záložen byla valná hromada, která rozhodovala o změnách a doplňování stanov, o volbě a odvolání výboru aj. Druhý orgán představoval výbor o počtu 5—20 členů, kteří ze svého středu volili hodnostáře – starostu, místostarostu a pokladníka.²⁷ První rolnická záložna vznikla přičiněním Jana Rudolfa Demela v dubnu 1868 v Dubanech na Prostějovsku.²⁸ Jen v letech 1864—1870 bylo na Moravě založeno 35 rolnických záložen.²⁹ Ty se následně podílely na budování rolnických akciových podniků, opět za vydatné podpory Demela. S jeho pomocí tak vznikly tyto rolnické průmyslové podniky: cukrovar ve Vrbátkách, sladovna v Prostějově, cukrovar v Litovli a Holici, sladovna v Příkazích, pivovar v Těšeticích aj.³⁰

Vybudování rolnické záložny v Litovli bylo jedním z předpokladů pro vznik prvního rolnické podniku – Rolnického akciového cukrovaru. Druhý předpoklad pro založení cukrovaru, pěstování cukrovky, byl již splněn. Cukrovka se na Litovelsku pěstovala již od 50. let 19. století. První zprávy o zřízení cukrovaru se objevily hned roku 1869 a následně probíhala agitace k upisování akcií. Prostřednictvím výnosu brněnského místodržitelství ze dne 30. března 1870 došlo k povolení výstavby cukrovaru. První velká schůze akcionářů se konala

---

²⁵ V Přerově byl starostou Demelův švagr František Kramář. Více viz.: Reich, E.: *Prof. Jan Rudolf Demel, průkopník zemědělského pokroku na Moravě*, Věstník československé akademie zemědělské, 1936, č. 1-2, s. 17.

²⁶ Lakomý, F.: *Záložny rolnické*, *Hospodář moravský*, 1868, č. 3-4, s. 13.

²⁷ Pelikán, V.: *Návrh stanov záložny rolnické*, *Hospodář moravský*, 1868, č. 1, s. 2.

²⁸ Kraváček, F.: *Nástin organizační podnikatelské činnosti českého rolnictva na střední Moravě ve 2. polovině 19. století*. In: Sborník prací Pedagogické fakulty UP v Olomouci, *Historie 3* (bez vrocení), s. 74.

²⁹ Wenzl, F.: *Význam profesora J. R. Demela v dějinách zemědělského družstevnictví. Demelův systém rolnických záložen*, Věstník československé akademie zemědělské, 1936, č. 1-2, s. 1.

³⁰ Tamtéž, s. 11.

dne 21. ledna 1871, na níž byl zvolen patnáctičlenný přípravný výbor, do jehož čela se postavil Šimon Pospíšil, rolník a starosta Červenky. Dekretem brněnského místodržitelství ze dne 3. srpna 1871 došlo k definitivnímu schválení stanov cukrovaru. Otázka umístění podniku vyvolala bouřlivé reakce mezi akcionáři, uvažovalo se totiž o dvou lokalitách – o Července a Litovli. Výhody výstavby cukrovaru přímo v Litovli však převážily, a tak byl podnik zbudován zde.³¹ První řepná kampaň byla zahájena dne 19. prosince 1871 a trvala 45 dní, přičemž zisk činil více než 21 500 zl.³² Díky cukrovaru byl v roce 1878 zaveden do Litovle telegraf.

Druhým podnikem velice důležitým pro posílení ekonomického postavení Čechů v Litovli se stal Rolnický lihovar s droždárnou. Výstavba továrny započala v březnu 1900 a již v prosinci začal podnik vyrábět kvasnice a líh. Úspěšnou činnost lihovaru přerušila první světová válka, po níž došlo ke spojení podniku s Akciovou droždárnou a lihovarem v Olomouci. Následně zde byla zřízena výroba čokolády a cukrovinek (značka LIBO).³³

Vznik třetího českého závodu, rolnického pivovaru, znamenal pro českou stranu zisk velkého plátce daně radícího se do prvního volebního sboru, kde bylo před volbami v roce 1899 nezbytné navýšit počet českých hlasů. Z tohoto důvodu se jeho založení jeví jako klíčový strategický tah. Hlavním propagátorem myšlenky zřízení tohoto podniku se stal Josef Svozil, rolník ze Seničky a pozdější poslanec, jakožto představitel *Okresního hospodářského spolku*. Dne 1. února 1892 byla založena akciová společnost a začaly být distribuovány akcie, jejichž většinu koupili čeští rolníci. Na konci října 1893 byla zahájena výroba piva³⁴ a slavnost otevření pivovaru a sladovny se uskutečnila dne 12. listopadu 1893.³⁵ Tento počín lze vnímat jako manifestaci úspěšného samostatného podnikání litovelských Čechů, kdy národ konečně stanul na vlastních nohách a s dostatečným kapitálem byl schopný konkurovat německým, židovským podnikům. Rolnický pivovar usiloval o koupi pivovaru pravovarečných měšťanů,³⁶ přičemž významný krok k úspěchu učinil roku 1898, kdy získala česká strana v měšťanském pivovare většinu.³⁷

---

³¹ Výhodami byl zejména dostatek vody a podpora litovelského starosty F. Poppa.

³² Viktorčík, M.: *Litovelský cukrovar. Dějiny podniku od jeho založení až do současnosti*. Litovel 2005, s. 12-18.

³³ Urválek, R.: *Litovel a okolí. Kraj, který máme rádi*. Olomouc 2006, s. 64.

³⁴ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 349.

³⁵ *Slavný den okresu*, Litovelské noviny (dále LN), 1893, č. 21, s. 1.

³⁶ *Zprávy*, LN, 1892, č. 4, s. 2.

³⁷ *Tamtéž*, 1898, č. 22, s. 2.

Taktéž samotné město procházelo nezbytnými úpravami a modernizací. Již od 40. let 19. století docházelo k bourání starého opevnění a hradeb města. Po demolici Olomoucké brány, Uničovské brány, prašné věže a vodní branky se město mohlo rozšiřovat do všech stran. Do jeho centra bylo zavedeno také petrolejové osvětlení, postupně došlo ke zbudování kanalizace, která byla však svedena do Moravy. Zvláště v dalším desetiletí docházelo k rozsáhlým stavebním úpravám Litovle. Zbořen a nově postaven byl městský špitál, novou podobu získaly kostelní (upraveny byly věže u kostela svatého Filipa a Jakuba i u kostela svatého Marka) i radniční věže. Celkově opraven byl i sám kostel svatého Marka, byl rozšířen hřbitov či nově restaurován morový sloup na náměstí, postavený v roce 1724 po morové epidemii, jež postihla město o deset let dříve. Velkou proměnou prošlo náměstí, přes které protékalo jedno z ramen Moravy. To bylo v roce 1856 v celé své délce (140 metrů) zaklenuto a byl k němu vybudován přístup dvěma schodišti. Náměstí dále dostalo nové dláždění, byly opraveny domy aj. Prodlouženo bylo také rameno řeky Moravy u Předního mlýna, které odvádělo vodu dále od města (důležitou roli hrálo zejména při povodních).

Jak bylo uvedeno výše, do Litovle nebyla přivedena železniční trať.³⁸ Místní obyvatelstvo bylo nuceno chodit na vlak do Červenky, přes kterou vedla trať z Olomouce do Prahy. Také pro litovelské podniky znamenala nepřítomnost železnice ve městě značná omezení. Hlavní důvody hovořící pro výstavbu místní trati byly tedy ekonomické povahy, neboť železnice vedoucí z Litovle do Červenky by urychlila přepravu cukrové řepy. Projekt nové dráhy byl ministerstvu obchodu předložen dne 29. června 1882. Vlastní výstavba trati probíhala od října 1885 do července 1886. Provoz na této místní dráze měřící 2, 579 km byl slavnostně zahájen dne 10. července 1886. O plánované události referoval list *Našinec*: „*Místní dráha litovelská z trati olomúcké v Července odbočujíc do města bude odevzdána dne 10. t.m.* [10. července, pozn. aut] *veřejné dopravě. Na dráze této bude jezdit šest vlaků.*“³⁹ Bohužel tehdy ještě neměla Litovel své noviny, které by přinesly podrobnější informace. K prodloužení dráhy blíže do města došlo až v roce 1914, ačkoli se o tomto záměru diskutovalo již od zprovoznění tratě.

---

³⁸ Více o historii tratě Červenka – Litovel viz.: Kollmann, V. a kol. : *100 let trati Červenka – Litovel. 1886-1986.* Olomouc 1986.

³⁹ *Zprávy, Našinec*, 1886, č. 80, s. 5.

2. Spolky v 19. století

2.1 Obecný úvod a vývoj spolkového zákonodárství

Potřeba lidí sdružovat se, začlenit se do určité skupiny, byla součástí lidského života od nepaměti. Členství v určité skupině přinášelo jedinci ochranu, výhody, ale také mnoho povinností. Jako příklad takového sdružování může být uveden cechovní systém, který přetrval do 19. století. Cech byl tedy sdružením lidí vykonávajících stejné (podobné) řemeslo. Zánik daného typu spolčování přineslo vydání živnostenského zákona v roce 1859. Cechovní systém představoval naprostý protiklad moderního spolkového života. Zatímco cechy charakterizovalo povinné členství na základě příslušnosti k určitému řemeslu, moderní spolkový život se zakládal na dobrovolném sdružování lidí do určitého spolku. Myšlenku dobrovolného sdružování přineslo osvícenství. V českých zemích vznikla první osvícenská učená společnost v roce 1746 v Olomouci.⁴⁰

Stanovit přesnou definici spolku je nesnadné, ačkoli pokusů bylo učiněno mnoho. Například Jiří Pražák, který vycházel z prosincové ústavy z roku 1867 a nového spolkového zákona z téhož roku, definuje spolek jako: „*dobrovolné, trvalé spojení se několika osob v organismus, samostatnou osobnost repraesentující, k dosažení některého účelu životního.[...] Spolek jest, jak dotčeno, dobrovolným spojením rázu soukromého: jak vznik jeho, tak i účastenství jednotlivců v něm, další působení spolku, jakož i prostředky k dosažení účelu spolkového, to vše zakládá se na usnesení se účastníků, které bývá učiněno ve formě zvláštních písemných pravidel nazvaných stanovy, a bez těchto usnesení neexistuje spolek, resp. ta která instituce spolková.*“⁴¹

Již v 18. století se objevila snaha státu usměrňovat spolčování. První nařízení zavádějící dohled nad tajnými společnostmi pochází z 26. června 1754. Po deseti letech byl vydán výnos, který nařizoval, že bez povolení panovníka není možné založit žádnou společnost. Chvilkové uvolnění poměrů za Josefa II., který vzal zednářská lóže pod svou ochranu a stanovil pro jejich fungování systém podmínek, skončilo za vlády Leopolda II. a Františka II. Tehdy byla přísně sledována činnost

⁴⁰ O sdružování více viz.: Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 1. sv.: Muži z radnice. Ostrava 2008.

⁴¹ Pražák, J.: *Rakouské právo ústavní. Ústava říšská*. Díl první, část třetí. Praha 1898, s. 74 a 76.

tajných spolků, jakožto nepřátel státu. Naproti tomu spolky čtenářské, vzdělávací, charitativní, vědecké aj. získaly na počátku 19. století podporu od státu. Jako první, v roce 1816, byly upraveny zásady pro zakládání ženských dobročinných spolků. Podporu získaly dále akciové společnosti (1821), živnostensko-průmyslové spolky (1838) a spořitelny (1844). V roce 1843 vyšel první spolkový zákon, podle něhož bylo pro založení spolku nezbytné obdržet souhlas státních úřadů (císaře, spojené dvorské kanceláře nebo zemského úřadu). Právo tvořit spolky se stalo součástí požadavků během revolučního roku 1848. Po porážce revoluce a nastolení nového režimu, tzv. bachovského absolutismu (podle ministra vnitra Alexandra Bacha) však došlo opět k utužení dohledu nad spolčováním. V listopadu 1852 byl vydán nový spolkový zákon, který obnovil přísný systém povolování spolků. O vzniku spolku tak rozhodoval císař, ministerstvo vnitra nebo zemské politické úřady. Politické a dělnické spolky byly zakázány.⁴²

Přísný dohled státních úřadů nad spolky ukončil nový spolkový zákon z 15. listopadu 1867. Zakladatelům spolku nově stačilo pouze tuto skutečnost ohlásit a nechat schválit stanovy spolku, v nichž se nacházely základní informace o spolku (účel, sídlo, prostředky), práva a povinnosti členů, spolkové orgány aj. Pro zahájení činnosti spolku nebylo nutné písemné schválení příslušného úřadu, ten by zaslal pouze negativní odpověď, tzv. záповěď.⁴³

Spolkovým zákonem z roku 1867 byly zároveň povoleny politické a dělnické spolky. Definovat politický spolek není jednoduché, ani tehdy nebyl jasně vymezen. Záleželo na příslušném úřadě, zda zhodnotil činnost spolku jako politickou či nikoli.

Ve zmíněném zákoně byly přímo vymezeny příčiny zániku spolku. První důvod rozpuštění spolku nastal, když spolkové usnesení odporovalo trestnímu zákonu nebo zasahovalo do působnosti zákonodárné či výkonné moci. Druhým argumentem se stala skutečnost, že spolek vykročil z oboru působnosti, které vytyčovaly stanovy. Rozhodnutí o rozpuštění spolku náleželo do pravomocí zemského politického úřadu (českého místodržitelství, moravského místodržitelství v Brně, zemské vlády slezské v Opavě a jim podřízeným okresním úřadům, respektive okresním hejtmanstvím), popř. ministerstvu vnitřních záležitostí. Spolek se mohl také rozpustit sám, když tuto skutečnost oznámil zemskému úřadu.

---

⁴² Drašarová, E. *Stát a spolčování*. *Paginae historiae*, Praha 1993, s. 153.

⁴³ Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk*, s. 91.

2.2 Spolky v Litovli

2.2.1 Přehled německých spolků

V Litovli začaly vznikat spolky v 50. letech 19. století. Přestože se jednalo o německé spolky, členy se stávali i čeští obyvatelé Litovle. Zpočátku se tedy neobjevovala jejich národnostní vyhraněnost (jsou nazývány jako „utrakvistické“), jak tomu bylo později. Ve všech uvedených spolcích byli ve vedoucích funkcích hlavní představitelé německé strany, tedy Karel Mekiska, Leopold Kristin, Stefan Klopper či Leopold Porubka.

Jako první, v roce 1854, vznikl spolek *Schützen-Gesellschaft in Littau* (Střelecká společnost v Litovli), který navazoval na dlouholetou tradici střeleckých slavností. Jejich počátky lze spatřovat ve střeleckých bratrstvech, jež vznikala na obranu města. Měšťanskou brannou povinnost však brzy vystřídalo střílení pro zábavu. Střelecké slavnosti v Litovli jsou považovány za jedny z nejstarších na Moravě. Jako doklad slouží přívěšek pro vítěze z roku 1518.⁴⁴ Konaly se zpravidla o letnicích⁴⁵ a byla na nich provozována tzv. střelba ku ptáku. Pro střeleckou společnost se nezbytnou stala budova střelnice. Tato reprezentační stavba byla v Litovli postavena v letech 1822—1824 za finančního přispění předních představitelů města (mimo jiné přispěl i budoucí starosta Litovle František Popp).⁴⁶ Další přestavba objektu pak proběhla v roce 1872.⁴⁷

V roce 1855 vzniklo hlavní středisko německého společenského života *Lesse- und Spiel-Cassino*, tedy čítárna a herna, které zaniklo po výstavbě nového centra litovelských Němců v roce 1899, Deutsches Haus. Skutečným kulturním spolkem se stal *Deutscher Musik- und geselligkeitsverein* (Německý hudební a společenský spolek), který navázal na dřívější divadelní, hudební a pěvecké soubory.

První tělovýchovný spolek, *Turnverein*, byl založen v roce 1870. Je možné jej řadit k tzv. turnerskému hnutí, které bylo rozšířené v německy mluvících oblastech. Toto tělocvičné hnutí s nacionálním a politickým podtextem vycházelo z myšlenek

---

⁴⁴ Daňhelka, J. M.: *Litovelská měšťanská střelnice. Příspěvek k dějinám budovy muzea v Litovli*. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1985, č. 236, s. 17.

⁴⁵ Křesťanské svatodušní svátky slavící se 50 dní po Velikonocích na památku seslání Ducha svatého apoštolům.

⁴⁶ Daňhelka, J. M.: *Litovelská měšťanská střelnice*. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1985, č. 236, s. 17.

⁴⁷ Tamtéž, s. 18.

E. W. B. Oselena a F. L. Jahna. S postupnou emancipací českého národa se stal Turnverein hlavním opozičním spolkem českého Sokola a častým cílem vtípů a urážek. „*Co jest německý turněř? Turněř jest po cvičišti pobíhající, tam se rvoucí, nohy trčící, paže napínající, výlety podnikající, při tom se chechtající, nerado platící, se vychloubající, tancující, někdy kulhající, děvčata líbající, knajpy navštěvující, nepokojně stojící, mnoho piva pijící, do pozdní noci sedící, písně zpívající, vysoko a daleko skákající, šrák nosící, v šedé plátno se balící, čteně rozšířené individuum.*“⁴⁸

Německý hasičský spolek, *Fraiwilige Feuerwehrverein in Littau*, vznikl v roce 1871. Česká strana jeho členy považovala za své velké nepřátele, zvláště policejního komisaře a velitele hasičů Leopolda Porubku. Tento člen obecního zastupitelstva velice často vystupoval proti české straně (například opakovaně kritizoval české podniky, že náležitě nepodporují hasičský spolek).⁴⁹ Češi často připomínali, že daný spolek „*není organizován pouze na hašení ohně, nýbrž i českých snah v Litovli*“⁵⁰. Konflikty mezi českou a německou stranou tak probíhaly i na půdě hasičského spolku a vyvrcholily při požáru v roce 1894, kdy hasiči zachraňovali výhradně domy německých obyvatel města.⁵¹ Z toho důvodu usilovali litovelští Češi o zřízení českého hasičského sboru. Žádost o schválení stanov byla podána dne 16. června 1894, uhradit veškeré finanční náklady se zavázaly české litovelské podniky, přesto byla česká snaha marná. Žádost byla zamítnuta, přičemž hlavním odpůrcem se stal právě Leopold Porubka.⁵²

Největší počet členů měl spolek *Allgemeiner Leichenverein NIKODEMUS* (Všeobecný pohřební spolek Nikodemus) založený v roce 1878. Ačkoli těžiště jeho činností se nacházelo v jiné oblasti (organizace pohřbů svých členů, pomoc vdovám a sirotkům), zasahoval také do národnostního boje v Litovli. Například v roce 1900 pořádal petiční akci proti zřízení české reálky. Odpověď uveřejněná v *Litovelských novinách* zněla takto: „*Němectví v Litovli i bez pomoci pohřebního spolku Nikodéma jest pochováno nadosmrti a neobživí ho už ani sta petic.*“⁵³

---

⁴⁸ Daňhelka, J. M.: *Litovelská měšťanská střelnice*. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1985, č. 236, s. 18.

⁴⁹ SOKA Olomouc, f. AML, inv. č. 339, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 11. března 1897.

⁵⁰ *Zprávy*, LN, 1897, č. 6, s. 2.

⁵¹ Najman, R.: *100 let českého hasičstva v Litovli*. Litovel 2011.

⁵² SOKA Olomouc, f. Okresní úřad Litovel, inv. č. 736, Spolky – Litovel.

⁵³ *Zprávy*, LN, 1901, č. 12, s. 2.

Na podporu německého školství vznikaly v Rakousku školské spolky. Jejich ústřední výbor se nacházel ve Vídni, přičemž místní pobočky vznikaly především v těch místech, kde hrozilo „počeštění města“.⁵⁴ *Schulverein* v Litovli začal svou činnost v roce 1882. Zde pečoval o německé školství, hájil zájmy německých dětí a vystupoval proti českému školskému spolku, *Matici školské*, která si vůči němu počínala ještě ostřeji. V *Litovelských novinách* byl velice často označován jako „šulfrajn“ a prezentován jako úhlavní nepřítel utlačovaného českého školství.

Mezi další německé spolky patřily: *Arbaiter Bildungs und Unterstützungs verein* (Dělnický vzdělávací a podpůrný spolek), *Verein zur Gründung und Erhaltung einer Volksbibliothek* (Spolek pro založení a udržení národní knihovny), *Damenlesseverein*, (Dámský čtenářský kroužek) či *Erster Mähr. Veteranenverein* (První spolek moravských veteránů) sdružující veterány z bitev u Magenta, Custozy, Solferina a později z bitvy u Hradce Králové. V 90. letech vznikly sportovní spolky: *Radfahrer-Club a Littauer Eislauf-und Ruderverein* (Litovelský bruslařský a veslařský spolek), který využíval olomoucký rybník (od té doby nazývaný německý).

V roce 1892 byl založen spolek, *Deutsches Haus*, který musel čelit ostrým výpadům české strany. Vybuďoval totiž centrum litovelských Němců za vydatné finanční a majetkové podpory německého zastupitelstva.⁵⁵

2.2.2 České spolky

V Litovli se české spolky staly důležitým centrem pro náročnou národní práci. Vytvářely nezbytnou podporu pro zesílení českého národnostního smýšlení, jejich činnosti směřovaly k vytčenému cíli – pozvednout český národ a osvobodit Litovel z německé nadvlády. Počátky národnostního uvědomování v Litovli jsou spjaty s příchodem českých úředníků, advokátů, lékařů během 70. a 80. let 19. století, kdy začaly vznikat české rolnické podniky (záložna, cukrovar). V první, umírněnější fázi, byli hlavními představiteli českého hnutí advokáti František Panovský a Alois Janda (pozdější velcí rivalové). V této počáteční fázi hrály nejdůležitější úlohu tři spolky: *Měšťánská beseda*, *TJ Sokol* a *Slovanská řemeslnická*

---

⁵⁴ Zaoral, R.: *České a německé školské spolky v Čechách na konci 19. století*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica, 1994, s. 35.

⁵⁵ Více o tomto spolku a sporu v kapitole *Volby*.

jednota „Neklan“. V 80. letech 19. století přišly do Litovle další osobnosti podporující emancipaci českého národa – účetní cukrovaru Václav Socha a lékař Jan Smyčka, a nastala nová útočnější etapa v boji za českou Litovel. Česká věc by nedoznala úspěchu, kdyby nezískala mohutnou podporu obyvatel Litovle a okolí, sdružujících se do českých spolků.

2.2.2.1 Měšťanská beseda v Litovli

Vznik *Měšťanské besedy* v Litovli byl inspirován stejnojmenným spolkem, který započal svou činnost již v roce 1845 v Praze. Dané nepolitické osvětové uskupení se stalo centrem měšťanského emancipačního hnutí.⁵⁶ V prvním výboru *Měšťanské besedy* v Praze zasedali představitelé národně a liberálně orientovaného měšťanstva, kteří zároveň působili v *Matici české* a v *Jednotě pro povzbuzení průmyslu v Čechách*. Prvním předsedou spolku se stal Josef Frič, jednatelem František August Brauner, stanovy vypracovali František Ladislav Rieger a Alois Pravoslav Trojan.⁵⁷ Beseda se stala reprezentačním střediskem české společnosti, společenským a kulturním centrem.

Za předchůdce *Měšťanské besedy* v Litovli je považován čtenářský spolek založený v roce 1865. Jeho členové měli k dispozici české noviny a časopisy (*Lumír*, *Národní listy*, *Světozor*, *Květy*, *Olomoucký Pozor*, *Moravskou orlici*), ale také německý tisk (například *Stimmen aus Mähren*). V roce 1870 se pak tento spolek přeměnil na *Měšťanskou besedu*.⁵⁸ „Spolkový život byl z počátku velmi primitivní a jevil se jen v četbě nemnoha politických a zábavných časopisů.“⁵⁹ Činnost čtenářského spolku byla přerušena válkou v roce 1866 a „i po uzavření míru spolek žádné známky nedával a existoval jen podle jména“⁶⁰. Změna nastala v 70. letech 19. století, kdy do nově vzniklých českých podniků (záložna a cukrovar) přicházeli čeští úředníci. I nadále však byla *Měšťanská beseda* utrakvistická (členy byli i Němci). Na společenském životě města se tak společně podíleli Češi i Němci. Pořádali zábavy, plesy, koncerty, divadelní představení aj. Nová etapa v dějinách

---

⁵⁶ Dejmková, I.: *Měšťanská beseda v Praze v letech 1845-1901*. In: Documenta Pragensia XVIII. Od středověkých bratrstev k moderním spolkům, Praha 2000, s. 169.

⁵⁷ Tamtéž, s. 169-170.

⁵⁸ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 312.

⁵⁹ SOKA Olomouc, f. Měšťanská beseda Litovel (nezprac.), Příspěvky ku dějinám Měšťanské besedy v Litovli.

⁶⁰ Tamtéž.

Besedy nastala po roce 1880, kdy se stal technickým ředitelem cukrovaru Karel Hulla a účetním Vácslav Socha. „První jest znamenitý znalec zpěvu a hudby a chopil se v tom směru iniciativy ve spolku, druhý se stal znamenitou silou vnitřního řízení věcí spolkových. Počet členstva se valně nezvyšoval, avšak činnost spolková stávala se intenzivnější a spolek zjednával navenek více národního rázu, proto i zdánlivé přátelství Němců počalo ochabovati a veškerá společnost inteligence počala na dvě docela odloučené strany se rozdělovati.“⁶¹ K definitivní rozluce mezi Čechy a Němci došlo na silvestrovské oslavě v roce 1881 v sále měšťanské střelnice, kde závěr roku společně oslavovali čeští i němečtí členové litovelských spolků. Zúčastnil se jí také Vácslav Socha, který téhož roku přišel do litovelského cukrovaru. Na této oslavě „vytknuv v kruhu přítomných[...] tuto nepřístojnost a netečnost vlastního soustředění v cizích službách,[...] došlo jeho přičiněním k rozluce, následkem které přikročeno také ihned k reorganizaci v té době nemastné a neslané měšťanské besedy a národního života v Litovli vůbec, čímž dán také věci českého lidu nový a jak pozdější výsledky dokázaly pravý směr.“⁶² Z předloženého textu lze usuzovat, že Vácslav Socha se nebál možných negativních reakcí a ostře šel za svým přesvědčením, tedy oslabit německé pozice. Zároveň je vidět, že Češi potřebovali někoho silného, kdo bude nekompromisně vystupovat proti Němcům. Nicméně Vácslav Socha zatím vyčkával a ponechal vůdcovství v rukou Františka Panovského. V roce 1882 tak došlo k zásadní reorganizaci *Besedy* a českého národního smýšlení vůbec. Podle stanov z roku 1883 měl spolek za účel „pěstování společenského života, vzdělávací a ušlechtilou zábavu. K dosažení účelu tohoto slouží časopisy rozličného druhu, hudba, zpěv a pořádání zábav a her dovolených.“⁶³ Předsedou obnovené již pouze české *Měšťanské besedy* se stal František Panovský, Vácslav Socha byl zvolen pokladníkem a jednatelem.⁶⁴ První českou kulturní akcí se stal koncert pěvecko-hudebního souboru *Měšťanské besedy* a následná taneční zábava pořádané dne 21. října 1882 v sále střelnice. Nadšený ohlas této akce přiměl organizátory českého společenského života uspořádat první ples v lednu 1883 v hostinci Josefa Špičky. Sál v budově střelnice totiž německá strana nechtěla Čechům nadále půjčovat. Potřeba skutečného českého centra se tak stala velice

---

⁶¹ SOKA Olomouc, f. Měšťanská beseda Litovel (nezprac.), Příspěvky ku dějinám Měšťanské besedy v Litovli.

⁶² SOKA Olomouc, f. Socha Vácslav, inv. č. 38, Paměti.

⁶³ SOKA Olomouc, f. Měšťanská beseda Litovel (nezprac.), Stanovy Měšťanské besedy v Litovli.

⁶⁴ Tamtéž, Zápis z výborové schůze dne 1. května 1882.

aktuální. České spolky požádaly o pomoc Rolnickou záložnu, která jim vyšla vstříc a koupila na náměstí dva domy, v nichž byl vybudován sál, dva jídelní pokoje, místnosti pro spolkový život, knihovna, prostory pro nácvik hudby a zpěvu. Slavnostní otevření budovy se konalo ve dnech 1. a 2. února 1885. Pro tuto příležitost napsal oslavnou báseň spisovatel Karel Václav Rais. Český kulturní život v Litovli tak mohl propuknout naplno.

Měšťanská beseda pořádala mnoho úspěšných akcí. Nejproslulejší byla vystoupení pěvecko-hudebního odboru, jenž úspěšně řídil K. Hulla a farář J. Ošťádal.

Spolek zřídil reprezentativní knihovnu, která byla původně umístěna v hostinci Jana Dostála, v roce 1870 v domě na náměstí zakoupeného Rolnickou záložnou. Dne 26. září 1892 získala *Měšťanská beseda* knihovnu českého vlastence Jana Havelky a spolková knihovna tak získala nejen mnoho cenných knih, ale také nový název: „*Havelkova knihovna Měšťanské besedy*“. Ačkoli nákupu nových knih byla věnována velká pozornost, čtenářů stále přibývalo, a tak byl počet knih stále nedostačující. Například v roce 1896 přečetli čtenáři přes 3000 knih⁶⁵. Proto se čas od času objevovaly prosby na litovelské obyvatele vlastníci svou knihovnu, aby „*snad ladem ležícími, dávno pročtenými knihami zábavnými k rozmnožení Národní knihovny přispěli.*“⁶⁶ Půjčovány byly taktéž noviny a časopisy. Starší čísla byla následně prodávána nebo dražena.⁶⁷

Měšťanská beseda přispívala na různé sbírky: například na sbírku pro horníky postižené katastrofou v karvinského dolu⁶⁸ nebo na *Matici školskou* a školství obecně. Podílela se také na organizování mikulášské zábavy a rozdávání dáreků pro děti z českých škol v Litovli. Mimochodem Mikuláš nehodnotil pouze skutky dětí, ale připomínal též činy českých spolků, jak dokládá popis mikulášské besídky v roce 1896: „*vážně plyne mikulášská řeč, v níž odsuzuje liknavost spolků našich, v níž voláno však po svornosti sjednocení a doporučováno heslo Svůj k svému*“⁶⁹.

Měšťanská beseda v Litovli pořádala různé vzpomínkové akce na významné představitele českého kulturního a politického života. Například dne 17. dubna 1898 se uskutečnil „*Večer Palackého*“, na němž mimo jiné proběhlo hudební vystoupení

---

⁶⁵ Zprávy, LN, 1897, č. 5, s. 2.

⁶⁶ Tamtéž, 1895, č. 14, s. 2.

⁶⁷ Tamtéž, 1896, č. 24, s. 2.

⁶⁸ Tamtéž, Příloha k LN, 1894, č. 12, s. 1.

⁶⁹ Tamtéž, LN, 1896, č. 23, s. 2.

či přednáška Richarda Fischera⁷⁰ „*O životě a působení Frant. Palackého*“.⁷¹ Dne 16. dubna 1899 se naopak konala oslava stoletých narozenin Františka Ladislava Čelakovského, jejíž součástí byla přednáška Aloise Jandy o životě, působení a významu Čelakovského a koncert hudebního a pěveckého odboru *Měšťanské besedy*.⁷²

2.2.2.2 Slovanská řemeslnická jednota litovelská „Neklan“, Cyrillo-Methodějský spolek pohřební

V roce 1859 byl vydán nový živnostenský řád, který mimo jiné definitivně ukončil sdružování do cechů. Vystala tedy potřeba vytvořit nějaká nová společenství, která budou hájit zájmy živnostníků. V Litovli se tohoto úkolu ujal Josef Špička⁷³ a Mnohoslav Král. V roce 1880 vznikla *Slovanská řemeslnická jednota litovelská „Neklan“*. „*Jeho název Neklan tj. nebojovný, měl vyjadřovat základní postoj, že řemeslu a živnosti se daří v klidu a pokoji.*“⁷⁴ Ze začátku vstupovali do spolku i němečtí řemeslníci a živnostníci. To skončilo v okamžiku, kdy „*jistý Němec udal spolek, že koná tajné pobuřující a rozvratné schůzky politicko-národní*“.⁷⁵

Podle stanov z roku 1884 bylo účelem spolku:

1. „*Vzbuzovati a uskutečňovati u členů svých snahy po vzdělání všeobecném a průmyslovém.*“
2. „*Členy své všestranně, jmenovitě v nemoci, chudobě, při zařízení pohřbu atd. podporovati.*“
3. „*Pěstovati život společenský.*“⁷⁶

Prvním předsedou byl zvolen v roce 1881 stolař Josef Motřka.⁷⁷ Během dvou let „*Neklan*“ sdružoval 94 členů, které zabezpečoval v případě nemoci, hmotné nouzi či smrti. Později pořádal také plesy, zábavy a výlety. „*Neklan*“ úzce spolupracoval

⁷⁰ Richard Fischer byl advokát, vůdce české strany a posléze starostou Olomouce. Na Moravě působil jako hlavní agitátor v boji proti Němcům.

⁷¹ *Zprávy*, LN, 1898, č. 7, s. 2.

⁷² *Tamtéž*, 1899, č. 7, s. 1.

⁷³ Josef Špička byl litovelský hostinský, angažoval se ve také ve spolku TJ Sokol.

⁷⁴ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 326.

⁷⁵ Pinkava, V.: *Padesát let činnosti slovanské řemeslnické jednoty „Neklan“ v Litovli*. In: Památník slovanské řemeslnické jednoty "Neklan" v Litovli. Litovel 1930, nečísł.

⁷⁶ SOKA Olomouc, f. Slovanská řemeslnická jednota Neklan Litovel (nezprac.), Stanovy Slovanské řemeslnické jednoty Litovelské.

⁷⁷ Josef Motřka vlastnil stolařskou dílnu, byl činný i ve spolku TJ Sokol.

s ostatními českými spolky v Litovli i z okolí. Spolek se tak účastnil výletů organizovaných *Rolnicko-čtenářskou Besedou v Žerotíně* nebo různých slavností v Hnojicích.⁷⁸ Jako ostatní české spolky přispívala *Slovanská řemeslnická jednota litovelská* českým školám, *Ústřední matici školské* a na různé dobročinné sbírky (například výnos z masopustní zábavy v roce 1896 darovala chudým dětem obecné školy⁷⁹). Nepřízeň německých úřadů pocítil „*Neklan*“ zvláště při snaze mít vlastní prapor. Místodržitelství zakázalo varianty jak se znaky českých zemí, tak i se znakem Moravy. Nakonec byl zvolen jednoduchý modrý prapor s bílým nápisem „*Řemeslnická jednota Neklan v Litovli*“, na jehož žerdi byla umístěna bronzová koule s palečným kolem a kružítkem a z obou stran visely čtyři stuhy ve slovanských barvách. Slavnost svěcení praporu se konala dne 14. června 1885.

Svou pozici začala *Slovanská řemeslnická jednota „Neklan“* ztrácet po založení *Společnosti obchodníků a hostinských pro Litovel a okolí* v roce 1888. Tehdy se zdárně rozvíjel podpůrný a pohřební odbor, který měl 194 členů. Byl dokonce zakoupen pohřební vůz. Proto se začalo uvažovat o tom, že by vznikl samostatný pohřební spolek s názvem *Cyryllo-Methodějský spolek pohřební*. Stalo se tak v roce 1890 a „*vzniklo dosti kyselosti. Členů spolku [Neklan, pozn. aut.] ubývalo a členů pohřebního oddělení přibývalo (86:232)*“⁸⁰.

2.2.2.3 TJ Sokol a TJ Záporož

Spolek *Sokol* byl založený 16. února 1862 v Praze. Zakladateli se stali Miroslav Tyrš⁸¹ a Jindřich Fügner.⁸² Tyrš byl zvolen prvním náčelníkem *Sokola*, pro spolek vytvořil ideu, program, organizační zřízení, tělocvičnou soustavu či odborné názvosloví. Vydával časopis *Sokol* a mnoho odborných spisů. Program nového spolku sepsal do úvahy *Náš úkol, směr a cíl*. V ní apeloval na jednotu celého národa, nemožnost spokojit se se současným stavem, naopak zdůrazňoval, že je nutné sledovat vývoj ve světě a vše prospěšné přijmout, ale zároveň adaptovat

---

⁷⁸ Pinkava, V.: *Padesát let činnosti slovanské řemeslnické jednoty „Neklan“ v Litovli*, nečísł.

⁷⁹ *Děkuvzdání*, LN, 1896, č. 4, s. 3.

⁸⁰ Pinkaval, V.: *Padesát let činnosti slovanské řemeslnické jednoty „Neklan“ v Litovli*, nečísł.

⁸¹ Miroslav Tyrš (1832—1884) byl doktor filozofie a profesor dějin výtvarného umění. V čele *Sokola* stál 22 let. Byl také poslancem zemského sněmu a rakouské říšské rady. Jeho manželkou se stala dcera J. Fügnera Renáta.

⁸² Jindřich Fügner (1822—1865) se řadil k předním finančním odborníkům v českých zemích, zastával vedoucí funkce v různých finančních ústavech, zasedal v českém pražském zastupitelstvu.

vlastním poměrům. Oproti ostatním spolkům „*věc sokolská však, jak se obrací ke všem stavům a vrstvám, znamená tolik co tělesné i mravní vychování a šlechtění všeho národa československého, odchování jeho k síle, statečnosti, ušlechtilosti a brannosti zvýšené a musí hledět, aby se nakonec všechen lid octl v jejím okruhu*“⁸³. Stěžejní idea *Sokola* je tedy založena na zásadách svobody, demokracie, rovnosti a spravedlnosti pro všechny. Hlavní sokolské zásady představuje síla a mužnost, činnost a vytrvalost, láska k volnosti a vlasti, dobrovolná práce a kázeň, vzájemný bratrský vztah mezi členy. Toto vše vyjadřuje sokolské heslo: *Svoboda, rovnost a bratrství*. Prvním starostou *Sokola* se stal Jindřich Fügner, který právě přinesl myšlenku rovnosti a bratrství. Zároveň zavedl tykání mezi členy a oslovení „bratře“. Tělovýchovné zaměření spolku doplnil kulturní a společenskou činností.⁸⁴

V Litovli byla jednota založena v roce 1874, první valná hromada se konala dne 22. února téhož roku. Předsedou se stal Josef Špička, místopředsedou Josef Šolc, jednatelem Jiljí Hloch, pokladníkem Mnohoslav Král.⁸⁵ Na konci roku 1874 měla jednota již 49 členů. „*Účel jednoty jest pěstování tělocviku ve všech odvětvích. Prostředky k tomu jsou: společné cvičení, společné výlety, šermování, cvičení hasičské, střelba do terče, plavání, čtení a přednášky v oboru tělocvičném, zpěv a společné zábavy.*“⁸⁶ V roce 1882 se konal I. sokolský slet v Praze, jehož se účastnilo 10 litovelských Sokolů.⁸⁷ Tento spolek se řadil k hlavním oporám Čechů v počáteční fázi emancipace českého národa v Litovli. Neprovozoval pouze tělovýchovné činnosti, ale stal se také organizátorem společenského života vůbec. Pořádal výlety, zábavy, plesy. Spolek se musel vypořádávat s různými naschvály, odmítavým jednáním, přísným dozorem od německé strany. Jako ostatně všichni, kdo se snažili prosazovat české zájmy v Litovli. Při posuzování slavností, výletů litovelských *Sokolů* postupovaly německé úřady nekompromisně, jak to dokládá policejní dozor při výletu *Sokola* do záloženské zahrady⁸⁸ nebo rychlé zamítnutí stížnosti *TJ Sokol* proti zákazu konání „Šibřinek“ dne 3. února 1894 litovelským obecním zastupitelstvem.⁸⁹ Sokolské večírky měly za úkol připomínat také rozmanitá výročí (z českých dějin či historie *Sokola*). Dne 11. listopadu 1900 proběhl večírek

⁸³ Tyrš, M.: *Náš úkol, směr a cíl*. Praha 1946, s. 13.

⁸⁴ Waldauf, J.: *Sokol. Malé dějiny velké myšlenky*. Díl první. Luhačovice 2007, s. 13.

⁸⁵ J. Špička a M. Král byli organizátory vzniku Slovanské řemesnické jednoty litovelské. Je vidět úzká provázanost jednotlivých spolků.

⁸⁶ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 324.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ *Zprávy*, LN, 1891, č. 10, s. 2.

⁸⁹ Tamtéž, 1894, č. 5, s. 1.

na památku bitvy na Bílé hoře a k výročí smrti zakladatele *Sokola* Jindřicha Fügnera. Součástí programu se staly přednášky „*O bitvě na Bílé hoře a jejích následcích*“ a „*O významu Jindřicha Fügnera pro Sokolstvo*“.⁹⁰

Během roku 1892 a 1893 postavil *Sokol* vlastní tělocvičnu, jednu z prvních sokoloven na Moravě. Velká sokolská slavnost na počest otevření tělocvičny se konala dne 25. června 1893. Členů spolku stále přibývalo, v roce 1882 byl konečně zřízen dámský tělocvičný odbor. Koncem roku 1893 měla litovelská jednota *Sokola* 152 členů, z nich bylo 129 mužů a 23 žen.⁹¹

Vlastní tělocvičná činnost byla zaměřena na chlapce a mladé muže. Nábor probíhal také prostřednictvím stránek *Litovelských novin*: „*Tělocvičná jednota Sokol v Litovli vyzývá všechny jinochy české počínaje 18 roků stáří, by se účastnili tělocviku spolkem pěstovaného. Cvičí se třikrát týdně. Dále vyzývá výbor jednoty všechny české rodiče, mistry a živnostníky, aby dorost řemeslný a své synky ve stáří do 18 roků posílali ku cvičení dorostu, které se koná vždy v neděli odpoledne.*“⁹²

Sokol se staral o provozování českého kluziště na uničovském rybníku. Samozřejmě jako protiváhu kluziště německého. „*Kluziště upravuje se den co den a drženo je ve vzorném pořádku, takže není třeba, aby naši lidé po starém zlovyku vyhlédávali kluziště „Eislaufvereinu.*“⁹³ „*V neděli uspořádal náš čilý Sokol na svém kluzišti klouzání při hudbě kapely myšlichovské. Prostranní kluziště bylo téměř přeplněno, kdežto na kluzišti německém zcela skoro prázdnota. Tu poznati bylo, jak česká strana utěšeně vzrůstá a dobývá si v každém směru půdy.*“⁹⁴

Ihned v roce 1881 byl ustaven zábavní výbor *Sokola*, který mimo jiné pořádal divadelní představení. Hlavním organizátorem se stal Richard Schönhoffer, skladník v cukrovaru, později obchodník s textilem. První ochotnické představení se konalo na národní slavnosti v Nasobůrkách v roce 1881. Nadšeným divadelním hercem se stal také Václav Socha a jeho manželka Antonie Sochová. Rozvoj divadelní činnosti nastal v roce 1882, kdy *Sokol* postavil jeviště v hostinci U Labutě. Režie her tohoto divadelního souboru se ujal Bohumír Sašecí.⁹⁵

Převzetí správy města českou stranou pozitivně reflektoval také *Sokol*. Nemusel se již obávat různých zákazů. První česká sokolská slavnost v „nové české

⁹⁰ Zprávy, LN, 1900, č. 22, s. 2.

⁹¹ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 324.

⁹² Zprávy, LN, 1897, č. 22, s. 2.

⁹³ Tamtéž, 1899, č. 1, s. 2.

⁹⁴ Tamtéž, č. 3, s. 2.

⁹⁵ Bezděčka, J.: *Divadlo v Litovli*. In: Okresní archiv v Olomouci, Olomouc 1989, s. 94.

Litovli“ se konala dne 4. června 1900. V pozvánce mimo jiné stálo: „[...] *netřeba se nám obávati obligátních zákazů průvodů, vzhledem k udržení veřejnému pokoji a pořádku a jest proto naděje, že slavnost znamenitě se vydaří...Správa města propůjčila ochotně ku cvičení volné místo v takzv. dolním lese, kam dosud noha slavnostně naladěného Čecha při známé přízni dřívější správy nevstročila.*“⁹⁶

V roce 1883 vznikl *Jízdní Sokol Záporož okresu Litovelského*, který úzce spolupracoval se sokolskou jednotou v Litovli. „*Záporožci*“, jak se sami nazývali, se zúčastňovali národních slavností, výletů aj. koňmo. Podmínkou členství v *Záporoží* bylo vlastnictví koně. Členové spolku tak pocházeli nejčastěji z okolních obcí Litovle (například z Haňovic, Myslechovic, Nasobůrek, Nákla). Prvním předsedou byl M. Pirolt z Choliny. Problémem však byla účast *Záporožců* na sokolských akcích, neboť na pozvánkách se objevovalo často přání „*aby hojnějším počtem svých spolkových výletů se zúčastňovali, neboť zcela jiný dojem činí družina 25 až 30 jezdců s praporem, než jen deputace o 6 až 8 jezdcích bez praporu*“⁹⁷.

2.2.2.4 Místní odbor Matice školské

Během 80. let 19. století se v národnostně smíšených městech v českých zemích zostřoval boj v oblasti školství a vzdělávání. Na podporu menšinových škol začaly vznikat různé školské spolky. Podle vzoru německého *Schulvereinu* tak vznikl český spolek na podporu školství *Matice školská*. Zastřešujícím orgánem se stala *Ústřední Matice školská v Praze*. V jednotlivých městech poté vznikaly místní odbory, které organizovaly konkrétní činnosti.

Podle stanov „*účelem Ústřední Matice školské jest zřizovati, vydržovati a podporovati v zemích rakouských školy, jakož i opatrovny a školy mateřské s českým jazykem vyučovacím, zvláště v obcích takových, kde zřízení školy nebo opatrovny pro děti české nelze dosíci nákladem veřejným.*“⁹⁸ Dle výše příspěvků rozlišovaly stanovy šest typů členství ve spolku. Jednalo se o členy čestné, zakládající, skutečné, činné, řádné a přispívající.

V Litovli vznikl *Místní odbor Matice školské* v roce 1883. Prvním předsedou se stal František Vaněk, starosta Chořelic, jednatelem učitel Emil Rác a pokladníkem

---

⁹⁶ *Zprávy*, LN, 1900, č. 10, s. 2.

⁹⁷ *Tamtéž*, 1896, č. 12, s. 2.

⁹⁸ SOkA Olomouc, f. Ústřední matice školská - místní odbor Litovel (nezprac.), Stanovy Ústřední Matice školské v Praze.

účetní záložny Josef Obdržálek. Díky *Matici školské* mohla být v Litovli zřízena čtyřtřídní obecná škola, opatrovna a nižší reálka.⁹⁹ Celkově věnovala na české školy v Litovli 40 000 zlatých. Na to, aby mohla *Matic*e podporovat české školství, potřebovala dostatek finančních prostředků. Příspěvky a dary pro ni byly vybírány kdekoliv a kdykoliv. Nedílnou součástí každého čísla *Litovelských novin* byl slogan: „*Pamatujte vždy a všude na Ústřední Matici školskou!*“ Organizovány byly nejrůznější sbírky. Velice úspěšnou byla mimo jiné akce „*každý týden jeden krejcar na Ústřední matici školskou*“. Při ní se manželky představitelů české strany například A. Sochová, E. Nedoluhová, K. Obdržálková, R. Vaňková vydaly do okolních vesnic, aby získaly nové přispívatele na *Matici*. „*Dařilo se jim dobře. [...] Sběratelky těch příspěvků dokázaly, že dovedou národu platně sloužiti.*“¹⁰⁰ Další prostředky byly získávány z výnosů z plesů, přátelských večírků nebo za ukázání nového vaku v cukrovaru.¹⁰¹ Postupně docházelo k využití rozmanitějších způsobů pro získání financí: dražba špiček od doutníků, slámek z viržínek, obrazů, tabákových měšců, svatebních kytic nebo se sbíraly staré nákladní listy aj. Podpora *Matici* byla vyjadřována také nákupem maticních zápalek, na jejichž krabičkách byl vyobrazen Jan Amos Komenský,¹⁰² dále koupí různých tiskopisů (navštívenky, spolkové lístky, telegramové lístky) aj.¹⁰³ Organizovány byly také speciální maticní slavnosti (například velká maticní slavnost pro všechny spolky se konala dne 30. srpna 1896).

Ani po vítězství české strany ve volbách roku 1899 se nezapomnělo na *Matici školskou*. Na její účely darovali V. Socha a J. Schuster každý 100 zl, což byla velká suma, pokud se srovná obvyklá výše příspěvků. Například za rok 1895 darovali 100 zl. v litovelském okrese pouze čtyři členové *Matic*e, a to obce Hunčovice (Unčovice), Mezice, *Občanská beseda* v Nákle a Rolnická záložna v Litovli.¹⁰⁴

Velmi zajímavý je dokument „*Podrobný pracovní rozvrh odborů Ústřední Matic*e školské“, v němž jsou měsíc po měsíci rozepsány činnosti místních odborů. Například v září měl výbor vykonat: schůzi, sbírku svatováclavskou (zvláště u nečlenů), vycházky, upozornit papírničky, zda mají na celý rok dopisnice, obětiny a tiskopisy *Ústřední Matic*e školské na prodej a ve výkladech, v době lovu

---

⁹⁹ O historii školství v Litovli více kapitola *Školství*.

¹⁰⁰ SOKA Olomouc, f. Ústřední matice školská - místní odbor Litovel (nezprac.), Výroční zpráva za rok 1891.

¹⁰¹ *Zprávy*, LN, 1892, č. 20, s. 3.

¹⁰² *Tamtéž*, 1896, č. 10, s. 3.

¹⁰³ *Tamtéž*, č. 13, s. 4.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, č. 6, s. 2.

doporučovat listiny o odstřelu zvěře, získávat obce a podniky za členy, doplňovat sítě odborů a sborů důvěrnických v okolí působnosti odboru, neustále doplňovat seznam papírníků a obchodníků s papírem, zaslat pokladniční hotovosti do 30. září.¹⁰⁵

*Matic*e zaujímala velice útočný postoj proti německému spolku *Schulverein*. Jeden ze způsobů představovaly protiakce. Například jako reakce na sjezd *Schulvereinu* v Brně byla pořádána rozsáhlá sbírka na *Matici*: „*Za heslem: Morava svým maticím nechť rozproudí se též v okresu litovelském úspěšná činnost sběratelská a nechť závodí veškery obce naše v předstihování se v odvádění příspěvků na přední naše ústavy obranné. Nejen pořádáním všeobecných sbírek, nýbrž zařizováním zábav zpěvních, divadelních besed apod., nechť získává se pro Matic*e hojných darů, aby okres náš byl mezi prvními.“¹⁰⁶

Václav Socha byl dlouholetým předsedou *Místního odboru Matic*e školské v Litovli od roku 1896 a zároveň velice štědrým dárcem. Jak dokazuje dopis členů odboru adresovaný *Ústřední Matici školské v Praze*. „*Dovolujeme si Vám sdělit, že jedno z nejhornlivějších a nejobětavějších příznivců Ústř. Matic*e školské vedle našeho pana předsedy [Karla Hully, pozn. aut.] jest pan Václav Socha účetní roln. akc. cukrovaru v Litovli, který při každé příležitosti jen na *Matici* pamatuje a jehožto přičiněním *Matici* velmi mnoho podpor se dostává, poněvadž sobě nenechá ujíti žádné příležitosti při svém úřadování, aby nevymohl něco pro *Matici* [...]. *Nechceme vypočítávati všechny zásluhy, kterých tito pánové o Ústř. Matici* sobě získali podotýkáme pouze, že nemá dnes Ústř. *Matic*e v celém kraji našemu hornlivějších příznivců a myslíme, že bylo by záhodno, aby výbor Ústř. *Matic*e dotyčným pánům nějakým způsobem dal najevo, že oceňuje jejich velkou obětavost vlasteneckou.“¹⁰⁷

2.2.2.5 Okresní hospodářský spolek

Okresní hospodářský spolek se vyvinul z *Hospodářského spolku farnosti cholinské*, jehož ustavující schůze se konala dne 21. března 1892, prvním předsedou se stal farář Josef Vykydal. O dva roky později již byl přeměněn na *Hospodářský spolek pro okres litovelský*, za předsedu byl zvolen farář František Ševčík a první

¹⁰⁵ SOkA Olomouc, f. Ústřední matice školská - místní odbor Litovel (nezprac.), Podrobný pracovní rozvrh odborů Ústřední Matice školské.

¹⁰⁶ *Svatodušní sbírky Matic*ené na Moravě, LN, 1896, č. 9, s. 1.

¹⁰⁷ SOkA Olomouc, f. Ústřední matice školská - místní odbor Litovel (nezprac.), Dopis Ústřední matici školské ze dne 12. června 1892.

schůze v Litovli se konala dne 14. ledna 1895. Plány na zřízení okresního spolku se objevily v *Litovelských novinách* dne 24. března 1893. Zdůrazňována byla potřeba oživit hospodářské živnosti, podporovat rolníky, jakožto základ národa, státu. „*Rolníci! Základ průmyslu, obchodu a veškerých živností spočívá na nás, hyneme-li, hyne s námi průmysl, obchod a živnosti, a opačně daří-li se nám dobře, daří se veškerým třídám lidské společnosti.*“¹⁰⁸ *Hospodářský spolek* se stal organizátorem zemědělského života na Litovelsku a hlavním podporovatelem inovací v zemědělství. Stěžejní činností spolku byla organizace odborných hospodářských přednášek. Například *O důležitosti hospodářských spolků vůbec a našeho zvláště*, *O vhodném používání hnojiv*,¹⁰⁹ *O stavu selském za staré doby, Jak by měl býti rolník zároveň obchodníkem*,¹¹⁰ *Odvodňování a scelování pozemků*, *O důležitosti hospodářského vzdělání na školách obecných*,¹¹¹ *O mlékaření a zpeněžení mléčných výrobků*, *O používání strojených hnojiv*.¹¹² Na prezentaci přednášek se největší měrou podílel Josef Svozil, František Komoň (oba dva se stali zemskými poslanci), kočující učitel J. V. Pavelka, který byl v roce 1896 jmenován čestným členem spolku, či učitelé z litovelské hospodářské školy. Spolek také vlastnil svou hospodářskou knihovnu a půjčoval odborné časopisy. Pořádal hospodářské, později hospodářsko-průmyslové výstavy. Například na hospodářsko-průmyslové výstavě, která se konala dne 26. května 1896 v Litovli, bylo vystavováno 225 kusů dobytka a zemědělské stroje od 85 řemeslníků a 13 továrníků, celkově výstavu navštívilo okolo 1300 osob.¹¹³ Pro své členy spolek objednával hnojiva a dobytčí sůl, pro niž bylo později zřízeno spolkové skladiště. Spolek organizoval výlety na hospodářské výstavy do jiných měst nebo například výlet do Slezska či do redakce *Selských listů*.¹¹⁴ Z rozmanité činnosti *Hospodářského spolku pro okres litovelský* vyčnívá velký podíl na vzniku zimní hospodářské školy v Litovli, k jejímuž slavnostnímu otevření došlo dne 3. listopadu 1896, a podpořil také výstavbu nové budovy této školy.¹¹⁵

---

¹⁰⁸ *Zařídíme hospodářský spolek pro okres litovelský*, LN, 1893, č. 6, s. 1-2.

¹⁰⁹ Přednášky byly prosloveny na besídce konané dne 3. listopadu 1895 ve Vilémově.

¹¹⁰ Přednášky se staly součástí besídky, která se uskutečnila dne 1. září 1895 v Senici.

¹¹¹ Přednášky byly prosloveny na besídce konané dne 16. června 1899 v Nákle.

¹¹² Přednášky se staly součástí programu besídky, která se uskutečnila dne 23. dubna 1899 ve Slavětíně.

¹¹³ *Hospodářská hlídka*, LN, 1896, č. 11, s. 4.

¹¹⁴ *Zprávy*, LN, 1901, č. 10, s. 2.

¹¹⁵ Více informací v kapitole *Školství*.

V rámci *hospodářského spolku* bylo konstituováno dobytkařské družstvo a nákupní a prodejní družstvo, zaměřené na nákup hnojiv, krmiva a strojů.

Hospodářský spolek pro okres litovelský nezapomínal zdůrazňovat, že svou činnost mohl vykonávat zejména díky štedré finanční podpoře Rolnické záložny a ostatních místních rolnických podniků.

2.2.2.6 Spolek paní a dívek českých

Ustavující schůze *Spolku paní a dívek českých v Litovli* se konala dne 17. května 1896 za přítomnosti 72 členů. Předsedkyní spolku byla zvolena Jitka Doušová, která do té chvíle vedla prozatímní zřizovací výbor, místopředsedkyní se stala Františka Schenková, jednatelkou Emma Špičková, pokladní Emilie Nedoluhová a správkyní domu Marie Matuchová. Členkami spolkové výboru se staly: Růžena Nevěřilová, Emilie Růžičková, Marie Mazačová, Emílie Vaňková, Karla Zelenková a Marie Šmoldasová. Z uvedených jmen je patrné, že u zrodu tohoto spolku stály manželky nebo dcery hlavních organizátorů českého společenského života v Litovli. Dne 21. května téhož roku proběhla volba poradního komitétu pánů, do něhož byli zvoleni V. Socha, F. Nedoluha, K. Mareš, F. Páleník a F. Smrčka. Spolek spravovala valná hromada a spolkový výbor. Valná hromada se konala jedenkrát za rok, obvykle v prvních měsících kalendářního roku a jejím hlavním úkolem byla kontrola činnosti spolku, revize účtů, volba výboru, náhradnic, kontrolerek účtů aj. Spolkový výbor byl volen na jeden rok, scházel se zpravidla jednou za měsíc, konkrétně každé první pondělí v měsíci v 5 hodin odpoledne. Výbor volil starostku, místostarostku, která zastupovala starostku během její nepřítomnosti, jednatelku, zapisovatelku, pokladní a po zřízení spolkové knihovny i tzv. knihovni. Starostka zastupovala spolek navenek, vedla výborové schůze a valné hromady, podepisovala spolkové listiny. Úkolem jednatelky byla kontrola dodržování stanov a podepisování listin. Zapisovatelka vyhotovovala zápisy ze schůzí výboru a valných hromad. Pokladní měla na starosti veškeré finance spolku, evidovala příjmy i výdaje a připravovala závěrečný účet pro valnou hromadu.

Činnost *Spolku paní a dívek českých* byla směřována zejména do dvou oblastí – vzdělávací a dobročinné. Pro vzdělávací činnost bylo důležité zřízení spolkové knihovny na základě usnesení výboru ze dne 1. února 1897. Zároveň byly objednány spisy V. B. Třebízského. Základ knihovny tvořily spisy předních českých spisovatelů

a spisovatelek, objednávány byly také časopisy (od ledna 1897 to byly *Ženské listy* a *Ženská bibliotéka*, v roce 1898 *Lumír* aj.). Půjčovní doba byla stanovena na úterý a pátek od 16 do 17 hodin v místnosti mateřské školky.¹¹⁶ Důležitou činností spolku bylo pořádání přednášek širokému okruhu zájemců. Témata byla velice rozmanitá. Účastníci přednášek se více dověděli o hospodářských, národních tématech, například: „*O provádění hesla Svůj k svému v životě ženském*“¹¹⁷, „*O činnosti české ženy v národě*“, „*O národnostních poměrech na Olomoucku*“ nebo vyslechli referáty o historických událostech a osobnostech např. „*O lidových zábavách ve Starém Římě*“¹¹⁸, „*Kateřina z Žerotína, česká žena v 17. století*“.¹¹⁹ Přednášky byly zpravidla doplněny hudebním programem. Podle hodnocení spolkového výboru se přednášková činnost jevila velice úspěšná s hojnou návštěvností. *Spolek paní a dívek českých* se stal organizátorem různých zábav, věnečků,¹²⁰ koncertů, výstav, odpoledních čajů aj. Výtěžek z těchto akcí byl důležitý pro charitativní aktivity spolku. Například na kuchyň chudých žáků byl věnován výnos z večírku k počtě Karolíny Světlé, které pořádal *Spolek paní a dívek českých* společně s *Měšťanskou besedou* dne 11. března 1900.¹²¹ Velký ohlas měla také divadelní představení nastudovaná členkami spolku s pomocí školních dětí nebo členů *Sokola*, oblíbené bylo také koulení kuželek, které se za příznivého počasí konalo každý den v zahradě u Šinclů (i zde docházelo k vybírání finančních prostředků ve prospěch chudé kuchyně).¹²² „*Energie našich dam měla by býti pobídkou také naším pánům k větší činnosti.*“¹²³ Další činnost spolku představovaly výlety a vycházky po okolí (například na Rampach, do Mladče aj.). Nepostradatelnými se členky spolku stávaly při velkých litovelských akcích, například při návštěvě prostějovských spolků v Litovli. Tehdy se ujaly úlohy hostitelek, obsluhovaly v bufetu, kde se „*o prodej piva, doutníků postaraly*“¹²⁴.

Druhou oblastí aktivit *Spolku paní a dívek českých v Litovli* byla charitativní činnost. Brzy po založení spolku bylo rozhodnuto o nutnosti podpořit české školství.

---

¹¹⁶ *Zprávy*, LN, 1897, č. 6, s. 1.

¹¹⁷ Přednáška se konala dne 18. listopadu 1900, řečníkem byl R. Fischer.

¹¹⁸ Přednášku pronesl F. Káhlík dne 17. listopadu 1901.

¹¹⁹ Přednáška F. Nerada proběhla dne 23. února 1902.

¹²⁰ Věneček je druh taneční zábavy, pořádaný například na závěr plesové sezony.

¹²¹ *Zprávy*, LN, 1900, č. 5, s. 2.

¹²² *Tamtéž*, 1896, č. 16, s. 2.

¹²³ *Tamtéž*, č. 13, s. 4.

¹²⁴ SOKA Olomouc, f. Spolek paní a dívek českých Litovel (nezprac.), Protokol z výborové schůze ze dne 23. června 1896.

Na schůzi spolkového výboru konané dne 28. srpna 1896 bylo „*jednáno o tom, jak by měl působiti spolek ku zdaru české školy vůbec, a co by měl učiniti pro chudou mládež, která školu tuto navštěvuje zvlášť. Ujednáno, by dámy prozatím častěji navštěvovaly opatrovny a při té příležitosti s dítkami laskavě promluvily, po případě je pečivem neb vůbec nějakým dárkem podělily a takto v nich chuť k učení, lásku a náklonnost ku škole budily. Dále usnešeno, by díkám chudým poskytován byl po dobu zimní, oběd.*“¹²⁵ Po schválení mimořádnou valnou hromadou dne 28. srpna vznikl projekt tzv. chudá kuchyň. O potřebné místnosti byla požádána Rolnická záložna a všech ostatních činností se ujaly členky spolku. Vaření pro chudé žáky bylo velice nákladnou akcí, proto většina výdělků z ostatních činností spolku byla odváděna na kuchyň. Muselo také dojít k omezení některých dalších výdajů, například nákupu knih.¹²⁶ Nicméně bez finanční a materiální podpory členů a členek spolku by projekt nemohl fungovat. První ročník chudé kuchyně začal dne 1. prosince 1896 a byl ukončen dne 31. března 1897 bohatším obědem, na němž „*daruje pan J. Schustr maso a pí. Ant. Sochová pivo, vejce, brambory.*“¹²⁷ Druhou zimu se počet strávníků chudé kuchyně podstatně zvýšil (první rok se stravovalo kolem 80 žáků). Řídící české školy Ferdinand Filip předložil výboru seznam 120 chudých žáků. „*Jelikož není spolku možno takové množství potravy denně poskytovat, rozdělen počet na dva díly. Třikráte v týdnu budou stravováni žáci nižších, třikráte vyšších tříd.*“¹²⁸ V *Litovelských novinách* byly velice často uveřejňovány prosby o podporu: Spolek „*obrací se na přátely a příznivce chudé mládeže české školy, aby jako roku loňského i letos nezapomněli podporovati spolek paní a dívek v této lidumilné činnosti a to jak dary peněžitými, tak i narutáliemi jako: Zemáky, zelím, moukou, sádlem, vejci atd.*“¹²⁹ V novinách byly také následně zveřejňováni všichni dárci. Spolek paní a dívek českých v Litovli podporoval žáky českých škol a školek také prostřednictvím každoroční mikulášské nadílky, při níž byli potřební obdarováni oblečením, obuví a potravinami. Během prvního roku činnosti spolku dětem v opatrovnách darovali mimo jiné 94 bochníků chleba.¹³⁰ Spolkový výbor dostával mnoho žádostí o poskytnutí pomoci. Každá prosba byla

---

¹²⁵ SOkA Olomouc, f. Spolek paní a dívek českých Litovel (nezprac.), Protokol z výborové schůze ze dne 24. srpna 1896.

¹²⁶ Tamtéž, Protokol z výborové schůze ze dne 1. prosince 1897.

¹²⁷ Tamtéž, Protokol z výborové schůze ze dne 29. března 1897.

¹²⁸ Tamtéž, Protokol z výborové schůze ze dne 1. prosince 1897.

¹²⁹ *Zprávy*, LN, 1897, č. 17, s. 2.

¹³⁰ *Zpráva o činnosti Spolku paní a dívek českých v Litovli*, LN, 1897, č. 7, s. 2.

pečlivě prozkoumána a podle zjištěných údajů buď schválena, nebo zamítnuta. Nejčastějšími žadateli se stávaly nemocné ženy bez příjmů, rodiny s mnoha dětmi aj.

Spolek paní a dívek českých v Litovli nepodporoval pouze litovelské obyvatele, akce, ale pomáhal taktéž spolkům z jiných měst. Pořádal například výstavu Liebscherovy Valašské Madony, jejíž výtěžek byl věnován na stavbu kaple na Radhošti. Školám do Nemile a Crhova zaslal spolek knihovnu Palackého. Členky spolku se zúčastňovaly akcí, které pořádaly okolní vesnice a města. Navštívily tak například sjezd českých spolků ze severní Moravy v Zábřehu.

Během existence spolku ve funkci předsedkyň stanuly: Jitka Doušová, Antonie Sochová, Marie Schönhoffrová, Františka Schenková, Emilie Nedoluhová, Magda Jünglingová a Miroslava Frištenská¹³¹.

Rozpuštění *Spolku paní a dívek českých v Litovli* bylo schváleno na zasedání valné hromady dne 6. února 1921. „*Zapisovatelka* [M. Smetanová, pozn. aut.] navrhuje rozejít se spolku, opírajíc se o to, že v době, kdy se žena v takové míře, jako je nyní, emancipovala, není třeba zvláštního ženského spolku. Čím více spolků, tím větší tříštění sil, což jest dobré věci na úkor.“¹³² Definitivně poslední schůze spolku proběhla dne 9. února téhož roku, kdy došlo k rozdělení spolkového majetku (ve prospěch jiných spolků, na podporu žáků, sirotků aj.). Na závěr bylo rozhodnuto, že členky vstoupí do *Národní jednoty*. „*Poslední schůze končí, jest pozorovat srdečná lítost. Avšak chutě do práce v Národní Jednotě a v Sokole!*“¹³³

2.2.2.7 Místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu

Myšlenka založit ústřední spolek, který by zastřešoval pobočky v jednotlivých obcích, vznikla při volbách do olomoucké obchodní a živnostenské komory v roce 1884. Tehdy volební výbor zjistil, „že veškeré tyto kraje neváže žádné pojítko“ a je potřeba překonat „*neurovnané poměry a nedostatek národohospodářské úpravy celé Východní Moravy[...], především však neurvalé nastupování ofensivního živlu německého.*“¹³⁴ Inspiraci čerpali představitelé této myšlenky u již existující pošumavské *Národní jednoty v Čechách*. Ustavující valná hromada *Národní jednoty*

¹³¹ Miroslava Frištenská byla manželkou známého litovelského rodáka a siláka Gustava Frištenského.

¹³² SOKA Olomouc, f. Spolek paní a dívek českých Litovel (nezprac.), Protokol z výborové schůze ze dne ze dne 6. února 1921.

¹³³ Tamtéž, Protokol z výborové schůze ze dne 9. února 1921.

¹³⁴ Fischer, R.: *Národní jednoty pro východní Moravu v Olomouci 1885-1896*. Olomouc 1925, s. 21.

pro východní Moravu proběhla dne 28. června 1885 v místnostech *Slovanského spolku čtenářského v Olomouci*. Mezi zakládajícími členy bylo také 17 obyvatel Litovle, mimo jiné V. Socha, K. Hulla, J. Dostál, H. Šmoldas a B. Schönhöffer.¹³⁵ Předsedou *Národní jednoty* byl zvolen J. Žáček, místopředsedou vikář J. Geiger, jednatelem F. Šramota.¹³⁶ Mezi zvolenými revizory účtů byl i Josef Obdržálek účetní Rolnické záložny v Litovli. Podle schválených stanov *Národní jednoty pro východní Moravu* „cílem jejím jest spojití a sjednotiti veškeré živly národní a získání nových v pozhnaném kraji našem.“¹³⁷ Hlavními propagátory těchto myšlenek měli být především kněží a učitelé. Každý učitel měl „nejen býti členem, nýbrž v obci, kdež působí, hlavním jejím jednatelem. On jest k tomu nejlépe způsobilým, aby v obci své pořádáním schůzí a přednášek, zakládáním místních odborů seznamoval občanstvo se snahami Jednoty[...], aby jí na každém místě získával členů a přívrženců.“¹³⁸ V rámci spolku bylo ustaveno pět odborů: národní, školský, knihovní, živnostenský a národohospodářský, každý měl své specifické úkoly. Národní odbor se staral o pořádání přednášek, národních slavností a sjezdů, vydávání vzdělávacích brožur a spisů. Školský odbor se podílel na zřizování českých škol. Odbor knihovní podporoval vznik a chod knihoven, živnostenský dbal na zřizování pokračovacích, průmyslových, obchodních škol a jejich nadační fondy, na vydávání odborných spisů a pořádal přednášky o průmyslu a obchodu, průmyslové výstavy či vyhledával české dodavatele pro řemeslníky aj. Odbor národohospodářský přispíval ke vzniku záložen, vydával spisy a organizoval přednášky pro rolnictvo. Velké zásluhy měl také na propagaci pěstování vrby košíkářské a vzniku košíkářských škol.¹³⁹ Tento spolek měl ze začátku mnoho příznivců, jak dokládají statistické údaje z května 1886, kdy *Národní jednota pro východní Moravu* měla 4. 356 členů a 80 místních odborů. Velmi brzy byly také zakládány samostatné dámské odbory, které zejména přispívaly ke vzdělávání dívek a žen a k podpoře chudých. „*Starejme se dále o duševní povznesení žen našich. Buďme si toho vědomy, že jsme vychovatelkami budoucího národa. Pečujme hlavně o opatření prostředkův vzdělávacích pro ženy[...]*“

---

¹³⁵ Fischer, R.: *Národní jednota pro východní Moravu v Olomouci 1885-1896*, s. 19.

¹³⁶ V té době byl F. Šramota koncipient u poslance Žáčka, později se stal advokátem v Hranicích a podílel se na osvobození města z německých rukou.

¹³⁷ Fischer, R.: *Národní jednota pro východní Moravu v Olomouci 1885-1896*, s. 17.

¹³⁸ Tamtéž, s. 34.

¹³⁹ Tamtéž, s. 71.

*rozšiřujeme dobré české čtení[....] I ku hmotnému zvelebení našeho lidu lze nám přispívati.*¹⁴⁰

Místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu v Litovli byl mezi prvními založenými, předsedou se stal František Šrot. Jelikož Litovel leží nedaleko Olomouce, kde měla *Národní jednota* sídlo a kde žili hlavní propagátoři tohoto spolku, litovelský odbor hojně spolupracoval s tím olomouckým. O veškerých činnostech daného spolku referovaly *Litovelské noviny*, zvaly na přednášky (například *O sociální otázce vzhledem k rolnictvu*,¹⁴¹ *O našich národních a hospodářských nedostacích*)¹⁴² či na manifestační schůze, které byly důležité zvláště ve městech s německou většinou obyvatelstva. V Litovli se například konala dne 8. ledna 1899 schůze na podporu českého vysokého školství na Moravě.¹⁴³ Vybízely také k podpisu různých peticí a žádostí (například petice za českou reálku v Olomouci) a přinášely usnesení valné hromady aj.

---

¹⁴⁰ Fischer, R.: *Národní jednota pro východní Moravu v Olomouci 1885-1896*, s. 52.

¹⁴¹ *Zprávy*, LN, 1899, č. 3, s. 2.

¹⁴² *Tamtéž*, č. 2, s. 2.

¹⁴³ *Tamtéž*, 1898, č. 24, s. 3.

3. Školství

3.1 Vývoj školského systému

3.1.1 Školské reformy 18. století

Za přelom ve vývoji školského systému v českých zemích (potažmo v celé habsburské monarchii) lze považovat vydání Všeobecného školního řádu ze dne 6. prosince 1774,¹⁴⁴ který platil téměř sto let (do roku 1869). Jeho vydáním byly položeny základy všeobecného lidového vzdělávání a dosavadní systém škol se rozšířil o veřejné školy, které měly umožnit vzdělání veškerému obyvatelstvu. Tato školská reforma byla nezbytná pro hospodářský vývoj habsburské monarchie, neboť složitější výrobní postupy vyžadovaly pracovníky přinejmenším se základním vzděláním. Po roce 1774 tedy byly zřizovány školy ve všech farních obcích. Jednalo se o dvoutřídní školy triviální, na nichž se vyučovalo čtení, psaní a počty, ve větších městech vznikly trojtřídní školy hlavní rozšiřující znalosti z triviálních škol a vyučující reálie, latinu, sloh, kreslení a geometrii. V každém zemském městě (Praha, Brno) byly zakládány školy normální (vzorové), u nichž byly zřizovány tzv. preparanda pro budoucí učitele. Všeobecný školní řád tak zaváděl povinnou školní docházku od 6 do 12 let pro školy normální, hlavní a obecné. Na školské reformě se podílel Franz Karl Häling a Jan Ignác Felbiger, v Čechách ji prováděl vrchní inspektor Ferdinand Kindermann.¹⁴⁵ Zavedení povinné školní docházky přineslo Litovli nutnost rozšířit stávající školní budovu, neboť nově ji mělo navštěvovat několik set žáků. V roce 1782 tak byla na místě staré školy (v ulici Komenského) postavena nová budova, v níž byly zřízeny čtyři třídy, dvě větší a dvě menší. Na přelomu 18. a 19. století navštěvovalo litovelskou školu okolo 450 dětí.¹⁴⁶

V roce 1775 proběhla reforma gymnázií, tedy typu škol, které připravovaly na vysokoškolská studia nebo na úřednickou činnost. Gymnázia nově spravoval stát, počet ročníků se snížil na pět a zavedlo se školné. Proběhla také obsahová reforma výuky, kterou vypracoval piarista Gratian Marx. Od středověku byla gymnázia

---

¹⁴⁴ Název: Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech c. k. dědičných zemích.

¹⁴⁵ Blíže k této problematice viz.: Kasíková, H. a kol: *Pedagogika pro učitele*. Praha 2007.

¹⁴⁶ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 241.

typem školy, v nichž se kladl důraz na výuku latiny. Reforma z roku 1775 rozšiřovala obsah výuky o přírodopis, zeměpis, dějepis, matematiku a cizí jazyky (řečtina, němčina).

V této době také vznikl nový typ vzdělávacích institucí – odborné školy. Na úrovni středního školství se jednalo o reálky, na úrovni vyššího středního školství o akademie. Vyučovalo se zde účetnictví, zbožíznalství, obchod, vedení obchodní korespondence, právo aj.¹⁴⁷

Tereziánské reformy přinesly silnou germanizaci školství. Čeština jako vyučovací jazyk byla používána jen na triviálních školách (v místech, kde žilo české obyvatelstvo), na hlavních školách (v českých městech) se vyučovalo česky v první třídě, ve druhé dvojjazyčně a ve třetí jen německy. Normální školy měly výuku pouze v německém jazyce. Čeština ustoupila z výuky definitivně po vydání patentu ze dne 9. října 1777, kdy znalost německého jazyka se stala nezbytnou podmínkou pro přijetí na střední školu.¹⁴⁸

3.1.2 Školské reformy 40. a 50. let 19. století

V březnu 1848 nahradilo dosavadní dvorskou studijní komisi ministerstvo kultu a vyučování, které svou pozornost zaměřilo na střední a vysoké školství. Největší proměnou prošlo gymnaziální vzdělávání, studium se nyní ukončovalo maturitní zkouškou, přičemž její úspěšné složení bylo podmínkou pro přijetí na univerzitu. Délka studia na zmiňovaných institucích se prodloužila na osm let a rozdělili ji na dva stupně po čtyřech letech. Když student absolvoval první stupeň, mohl zastávat určité úřednické funkce (například u dráhy, na poště), nebo mohl pokračovat ve studiu na odborné škole. Chtěl-li student jít na univerzitu, musel vystudovat i druhý stupeň.

Došlo k zavedení dalšího typu střední školy – reálky, která se zásadně odlišovala od stejnojmenné školy z konce 18. století. Studium se členilo na nižší a vyšší stupeň, přičemž každý měl tři třídy. Výuka byla zaměřována na přírodovědné a technické obory, aby její absolventi mohli pokračovat ve studiu na technice.

Obnovení absolutismu a upevnění pozic katolické církve v 50. letech 19. století zasáhlo také do oblasti školství. Dne 5 listopadu 1855 byl podepsán

---

¹⁴⁷ Kasíková, H. a kol: *Pedagogika pro učitele*, s. 71.

¹⁴⁸ Šafránek, J.: *Národ a škola*. Praha 1921, s. 23.

konkordát mezi Rakouským císařstvím a Vatikánem, čímž církevní představitelé získali zpět některé školské pravomoci, které po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 postupně ztráceli. Opět například schvalovali učební materiály, ovlivňovali výběr učitelů aj.

3.1.3 Školské reformy 60. let 19. století

Poměr církve a škol nově upravoval říšský zákon z ledna 1868, který zrušil platnost konkordátu z roku 1855. Školy se tak vymanily z vlivu církve, které připadla pouze výuka náboženství. Byla jí ponechána také možnost zřizovat soukromé církevní školy.¹⁴⁹

Hlavní právní normou pro oblast základního školství se stal Zákon říšský ze 14. května 1869. Tento tzv. „Hasnerův zákon“ (podle tehdejšího ministra vyučování Leopolda Hasnera) zřídil školu obecnou, měšťanskou, učitelské ústavy pro vzdělávání učitelů, zavedl osmiletou školní docházku a rozšířil obsah výuky.

Základní (povinné) osmileté školství bylo tvořeno školou obecnou a měšťanskou. „*Škola obecná jest zřízena k tomu, aby dívky v mravnosti a nábožnosti vychovala, ducha jejich vyvíjela, známosti a zběhlosti, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě zapotřebí, jim poskytovala a byla základem, by se z nich stali hodní lidé a občané.*“¹⁵⁰ Studium na ní trvalo pět let a vyučovalo se náboženství, počty, reálie, psaní, zpěv a tělesná výchova. Dívky se navíc zdokonalovaly v ženských pracích a v nauce o domácím hospodářství (tytéž předměty měly i na měšťance). Výuka na měšťance probíhala tři roky a představovala v podstatě variantu školy obecné. Její organizaci lépe upravila až novelizace z roku 1883, kdy měšťanka byla postavena na vyšší úroveň než obecná škola a měla žáky připravovat pro průmysl, zemědělství nebo na studium na učitelských ústavech a některých středních školách.¹⁵¹ Školy obecné i měšťanky mohly být nejen veřejné (zřizovány státem, zemí, obci), nýbrž i soukromé.

Hasnerův zákon tedy zavedl povinnou školní docházku pro děti od 6 do 14 let. Jen nadané děti, které ovládaly učivo a vědomosti obecné školy, mohly ukončit

---

¹⁴⁹ Kasíková, H. a kol: *Pedagogika pro učitele*, s. 73

¹⁵⁰ Zákon říšský ze dne 14. května 1869, jímžto ustanovují se pravidla vyučování ve školách obecných. Citováno dle Šafránek, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895*. Praha 1897, s. 163.

¹⁵¹ Šafránek, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895*, s. 193.

školu dříve. Z povinné školní docházky zákon vyjímал děti tělesně a duševně postižené, děti vyučované soukromně a děti navštěvující vyšší školy.

Obecné škole předcházely jesle, opatrovny a mateřské školy. „*Jesle jsou ústavem pouze ošetrovacím, v němž koná se dozor k dítěti v čase, kdy jeho rodičové zaměstnání jsou prací za výživou, neměli by jinak komu dítěti svěřiti.*“¹⁵² Sem byly tedy přijímány děti do tří let. „*Opatrovny přijímají děti pracujících tříd pod dozorství své a zaměstnávající je přiměřeně navykají je čistotě, pořádku a dobrému chování a budí v nich lásku k pracovitosti.*“¹⁵³ I tento typ předškolního zařízení sloužil k ošetřování dětí, proto na něm neměla probíhat výuka. Naproti tomu mateřské školy měly za úkol vychovávat: „*Vychováním ve škole mateřské mládež nejen že cvičí tělo, hlavně ruce a smysly, nýbrž zaměstnáním oživuje svou povahu bodrou, kázní a příkladem šlechtí mysli i vůli a navykajíc společenským ctnostem připravuje se pro pospolitý život ve škole obecné.*“¹⁵⁴ Mateřskou školu navštěvovaly děti od 4 do 6 let, měly se učit formou her, povídaním, čtením, zpěvem a „*snadnou prací zahradní*“.¹⁵⁵

Řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné, který byl vydán v roce 1870, podrobněji upravoval nařízení o návštěvě školy, rozdělení školního roku, propouštění ze školy a další povinnosti dětí a učitelů. Také zakázal používání tělesných trestů.¹⁵⁶

Proměnou procházelo taktéž střední školství. V roce 1862 vznikl nový typ školy – reálné gymnázium, po jehož absolvování mohl student dále pokračovat ve studiu jak na univerzitě, tak na technické vysoké škole. První reální gymnázium vzniklo v Táboře v roce 1862, přičemž 1., 2. a 8. ročník byl společný pro všechny studenty a vyučovalo se v nich náboženství, latina, čeština, němčina, dějepis, zeměpis, matematika, přírodopis, deskriptivní geometrie, rýsování, kreslení, krasopis a filozofická propedeutika. Žáci, kteří by jinak šli na reálku, si své znalosti rozšířili o latinu, gymnazisti naopak získali vědomosti z oblasti deskriptivní geometrie, rýsování a kreslení. Do této reformy se student musel rozhodnout již před vstupem na střední školu, jaké povolání si po studiu zvolí, respektive na jakém typu vysoké školy hodlá pokračovat. Právě proto byl o tento typ školy velký zájem, a tak se počet

---

¹⁵² Šafránek, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895*, s. 197.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 198.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Veselá, Z.: *Příspěvek k dějinám českého školství*. Praha 1984, s. 46.

reálných gymnázií rychle zvyšoval. Nařízením ministerstva kultu a vyučování ze dne 8. srpna 1908 byly zřízeny 2 typy reálného gymnázia: osmitřídní a reformní, tedy vyšší typ zahrnující 5.—8. ročník.¹⁵⁷

V roce 1869 byla na reálkách zavedena maturita, stala se tudíž střední školou, z níž se dalo jít na vysokou školu technického směru. V dubnu 1909 byl také upraven obsah výuky na reálkách, které se více přiblížily gymnáziím, ovšem zůstaly i nadále pouze sedmitřídní.¹⁵⁸ V 90. letech 19. století byly u obecných a měšťanských škol zřizovány hospodářské pokračovací školy.¹⁵⁹

Konec 19. století přinášel sílící emancipační požadavky českých dívek a žen po možnosti získat vyšší vzdělání. Největší překážky byly dívkám kladeny na středoškolském stupni vzdělávání. Vyšší dívčí školy v Rakousku totiž nezřizoval stát, ale spolky. Prosadily se dva způsoby vyššího vzdělání dívek. První možností bylo zakládání dívčích středních škol napodobením osnov chlapeckých gymnázií, jak učinilo první dívčí gymnázium Minerva, druhý způsob představovalo zpřístupnění chlapeckých středních škol také dívkám.

V prosinci 1900 bylo umožněno zřízení šestitřídního dívčího lycea, které mělo dívky připravit na další studium nebo jim poskytnout všeobecné středoškolské vzdělání, pokud již nechtěly pokračovat v dalším studiu.¹⁶⁰

3.2 Školství v Litovli od 60. let 19. století

Již od počátku oživování českého národního života stála v popředí otázka školství. Litovelští Češi si uvědomovali, že pro budoucnost českého národa je nezbytné vychovat novou generaci na českých školách, kde jim bude vštípena láska k národu, vlasti, českému jazyku, národním dějinám. Boj o české školství v Litovli tak probíhal od 80. let 19. století a neustal ani po převzetí správy města českou stranou v roce 1899. Za vznikem české obecné školy, pokračovací školy, hospodářské školy, reálky, dívčí měšťanky aj. stálo mnoho práce. Představitelé české strany se museli vypořádat s velkými obtížemi, s nelehkými překážkami kladenými německou správou města i dalšími úřady. Václav Socha se na budování českého školství podílel velkou měrou. V jeho pozůstalosti jsou uchovány materiály

---

¹⁵⁷ Veselá, Z.: *Příspěvek k dějinám českého školství*, s. 63-66.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 66-67.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 56.

¹⁶⁰ Kádner, O.: *Vývoj a dnešní soustava školství*. Díl I. Praha 1929, s. 285.

ke vzniku všech typů škol, které byly za jeho působení v Litovli zřízeny. Zajímavá je zejména Sochova korespondence s nejrůznějšími spolky, úřady a osobami, od nichž získával cenné rady. Patrné jsou také jeho konkrétní činy, nejen v podobě štědrých finančních příspěvků, nýbrž i poskytnutí vlastních nemovitostí. Václav Socha byl taktéž členem C. k. okresní školní rady pro hejtmanství Litovelské.

3.2.1 Obecná škola

Změny ve struktuře obyvatelstva Litovle a následná vlna přistěhovalectví do města, které nastaly po roce 1848 a v 50. letech, přinesly potřebu nové větší školy. V roce 1854 měla stávající litovelská škola čtyři třídy s 350 dětmi, jimž dosavadní prostor nedostačoval. Proto městská rada musela začít uvažovat o větší škole. V roce 1861 bylo rozhodnuto zbourat starou budovu a postavit novou. O tři roky později tak byla v Litovli postavena nová, čtyřtřídní škola, na níž se podle nařízení moravského místodržitelství z téhož roku¹⁶¹ mělo vyučovat česky i německy. Německé obecní zastupitelstvo se snažilo přeměnit obecnou školu na ryze německou, což se mu v roce 1869 podařilo. Čeští žáci, kteří neuměli německy, tak měli při vyučování velké problémy. Jak dokazuje následující rozhovor otce se synem po návratu ze školy. Otec: „*Tak čemu jste se dnes ve škole učili?*“ Syn: „*Pan učitel mluvil německy: já jsem mu nerozuměl.*“¹⁶² Nutnost zřízení české obecné školy se řadila k hlavním prioritám litovelských Čechů. V průběhu 70. let 19. století se o nápravu pokoušeli samotní rodiče českých žáků, kteří podali několik stížností k zemské školní radě, ale bez úspěchu. Úkol zřídit českou školu tak připadl na představitele českých obyvatel Litovle v 80. letech 19. století.

Iniciativy se chopili advokát Alois Janda a administrativní správce cukrovaru Václav Janč, kteří spolu s některými rodiči z Litovle a Chořelic podali dne 1. února 1881 zemské školní radě žádost o zřízení české školy obecné v Litovli. Jenže netušili, že František Panovský se také začal angažovat v dané záležitosti a obrátil se na pomoc k *Ústřední Matici školské v Praze*.

Jednání se zmíněnou institucí byla úspěšná, a tak dne 2. září 1882 byla na její náklady otevřena čtyřtřídní obecná škola v Litovli. Dne 16. července téhož roku svou činnost zahájila česká mateřská školka, kterou ihned v prvním roce začalo

¹⁶¹ Nařízení moravského místodržitelství ze dne 6. října 1864.

¹⁶² Hulla, K.: *České školství v Litovli*, Litovelský a Šternberský kraj, 1930, č. 2, s. 1.

navštěvovat 69 dětí, ve druhém dokonce 82. Prostory i se zahradou získala školka v domě Františka Hofšnajdra. Matiční škola měla v prvním roce celkem 230 žáků (ve čtyřech třídách). Pro výuku byly upraveny místnosti v domě U Černého orla v dnešní Jungmannově ulici (dnes je sílem Základní umělecké školy), který patřil tchánovi Františka Panovského, mlynáři Šípkovi.¹⁶³ Ve školním roce 1883/1884 byla česká obecná škola rozšířena na pětitřídní s celkovým počtem 265 žáků.¹⁶⁴ Zároveň zemská školní rada povolila zřídit jednotřídní školu veřejnou s vyučovací řečí českou v Litovli, s podmínkou, že její chod finančně zajistí žadatelé nebo obec. Ačkoli byl vyhlášen zápis do této školy, neuskutečnil se. Litovel byla totiž výnosem zemské školní rady ze dne 24. října 1883 zbavena povinnosti zřídit jednotřídní obecnou školu z důvodu již existující pětitřídní matiční školy. V tomto okamžiku se naplno ukázalo, že rychlé zřízení matiční školy bylo taktickou chybou, neboť bránila vzniku české veřejné školy.¹⁶⁵

Úsilí bylo naplněno v roce 1885, kdy zemská školní rada vydala nařízení, aby v Litovli zřídili českou školu.¹⁶⁶ Boj o české školství však ještě zcela neskončil, při každém zápisu do české školy byli čeští rodiče pod velkým tlakem. Německá obecní rada i školní rada využívaly všech prostředků, aby rodiče neposlali své děti do české školy. Vyhrožování a úplatky se staly běžnou součástí zápisů. V březnu 1894 bylo z města dokonce vypovězeno 15 rodin za krádež dříví, respektive za to, že dávali děti do české školy.¹⁶⁷ Do ní nesměly chodit děti mladší šesti let a také ty, jejichž otec v Litovli nebydlel, přičemž německou školu tyto děti navštěvovaly zcela běžně. Když česká škola nepřestala přijímat mladší děti, použila německá strana další zastrašující nástroje, tyto děti byly prohlíženy městským lékařem, zda jsou „fyzicky i duševně vyspělé“. V roce 1890 tak byly lékařem Johannem Kuxem¹⁶⁸ ze školy vyloučeny čtyři děti mladší šesti let.¹⁶⁹ Při prvním zápisu v roce 1885 hlídali počínání německých členů Místní školní rady K. Hulla a F. Vaněk. Rodiče měli největší obavy z předsedy školní rady a radního F. Kuchaře, který ačkoli pocházel z Vilémova a jistě uměl česky, patřil k předním nepřátelům Čechů. Při zápisu

---

¹⁶³ Hulla, K.: *České školství v Litovli*, Litovelský a Šternberský kraj, 1930, č. 2, s. 2.

¹⁶⁴ SOkA Olomouc, Obecná škola Litovel, inv. č. 1, Kronika I.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Argumenty pro zřízení české školy viz.: SOkA Olomouc, Ústřední matice školská - místní odbor Litovel (nezprac.), *Žádost rodičů o zřízení české školy ze dne 5. ledna 1885*.

¹⁶⁷ Hulla, K.: *České školství v Litovli*, Litovelský a Šternberský kraj, 1932, č. 2, s. 1.

¹⁶⁸ Johann Kux byl přední představitel litovelských Němců. Více o něm v kapitole *Česká Litovel*, kde je uveden stručný medailon.

¹⁶⁹ Hulla, K.: *České školství v Litovli*, Litovelský a Šternberský kraj, 1930, č. 32, s. 1.

zesměšňoval češtinu, když místo „*schopen*“ [nastoupit do školy, pozn. aut.], vyslovoval „*šopen*“. V roce 1885 se nakonec zapsalo 42 dětí,¹⁷⁰ čímž byly splněny podmínky pro zřízení školy. Místní školní rada pro ni nechtěla poskytnout prostory, proto jí Karel Hulla navrhl využít místnosti po mateční škole, ovšem tato nabídka byla odmítnuta. Německá školní rada se totiž všemožně snažila zabránit jejímu vzniku nebo alespoň co nejvíce ztížit a znemožnit její fungování. Nakonec tedy školní rada získala pro českou školu prostory, ale zcela nevyhovující. Učitelem se stal Jan Pecháček,¹⁷¹ do té doby kantor na německé obecné škole, o kterém se němečtí představitelé města domnívali, že zůstane loajálním k původním zaměstnavatelům.¹⁷² Učitel Pecháček se však stal předním zastáncem a obráncem české školy. Po několika stížnostech byla česká škola přesunuta do budovy německé obecné školy, podle slov Karla Hully do komory, „v níž se až do té doby uschovávala košťata, smetíky a podobné rekvizity“¹⁷³ se špatným osvětlením a bez lavic (děti sedávaly na zemi). Jakmile se oteplilo, škola se odstěhovala zpět do starých prostor.¹⁷⁴

Počet dětí v českých školkách i školách stále narůstal, v roce 1885 bylo v mateřské školce 90 dětí, a tak byla o rok později zřízena druhá školka na Starém městě (veškeré přípravy se konaly tajně, aby Němci nemohli zakročít). Následující školní rok tak do obou školek chodilo 122 dětí. Taktéž byla ve školním roce 1886/1887 otevřena druhá třída na české obecné škole.¹⁷⁵ Od následujícího školního roku byly konečně třídy české školy přemístěny do budovy mateční školy. Aby nedocházelo ke styku žáků těchto škol, musely být podle nařízení německých úřadů provedeny nepochopitelné stavební úpravy (nový vchod, oddělený dvůr, schodiště).

Třetí třída české školy byla otevřena ve školním roce 1888/1889 a počet dětí stále rostl (ve školním roce 1889/1890 bylo zapsáno 222, včetně 10 pětiletých), tudíž další školní rok zahájila výuku čtvrtá třída.

I nadále se česká škola potýkala s překážkami kladenými německou stranou. Jak mohl nezaujatě kontrolovat činnost české školy školní inspektor Klíma, který byl zároveň ředitelem litovelské německé měšťanky? Českého inspektora škola získala

---

¹⁷⁰ Hulla, K.: *České školství v Litovli*, Litovelský a Šternberský kraj, 1930, č. 6, s. 1, autor však připouští, že počet dětí mohl být 45.

¹⁷¹ Jan Pecháček pocházel z Bohumína, vystudoval nižší německou reálku v Šumperku a utrakvistický ústav učitelský v Olomouci, od roku 1874 byl učitelem na německé škole v Litovli.

¹⁷² Hulla, K.: *České školství v Litovli*, Litovelský a Šternberský kraj, 1930, č. 6, s. 1.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ SOkA Olomouc, Obecná škola Litovel, inv. č. 1, Kronika I.

¹⁷⁵ Tamtéž.

až v roce 1888, kdy se jím stal Antonín Kraus.¹⁷⁶ Schválností bylo také zřízení německé školky v roce 1892 hned vedle českého zařízení. O preferování německé školy litovelskými úřady vypovídá počet učitelů. Na české škole vyučovalo v roce 1895 pouze 5 kantorů, ačkoli ji navštěvovalo jen o 25 žáků méně než německou školu, na níž však bylo 16 učitelů.¹⁷⁷ Do velkých problémů se dostal ředitel české školy Jan Pecháček, který byl vystaven mnoha stížnostem a žalobám (například byl nařčen z toho, že kryje záškoláctví, krade obecní dříví aj.), až musel v roce 1895 Litovel opustit.¹⁷⁸

Po dlouhých průtazích byl v březnu 1894 konečně položen základní kámen nové budovy české školy v dnešní Jungmannově ulici (severní část současné základní školy) a česká strana tak docílila svých mnohaletých snah. „*Příslušníci české národnosti v Litovli po celých dlouhých deset roků vedli neústupný boj za českou školu, za důstojnou budovu pro ni, a tolikéž roků dovedlo nepřátelské nám obecní zastupitelstvo stavbu její zmařovat.*“¹⁷⁹ Slavnost svěcení nové budovy školy se konala dne 12. května 1895 a byla chápána jako důležitý mezník nové doby, kdy se blížil konec německé nadvlády ve městě.¹⁸⁰

Na počátku 20. století se stále zvyšujícím se počtem žáků a zejména žákyň na pětitřídní smíšené obecní škole v Litovli, vyvstala otázka, jak danou situaci řešit. Jako nejefektivnější se jevilo rozdělení školy podle pohlaví na dvě samostatné obecné školy; žádost byla podána v roce 1907. Okresní školní rada sice rozdělení schválila, ale na pětitřídní chlapeckou a jen trojtřídní dívčí obecnou školu. S tím žadatelé zásadně nesouhlasili, a tak čekali na rozhodnutí Zemské školní rady v Brně. Ta jim byla více nakloněna a výnosem ze dne 17. května 1909 došlo k rozdělení litovelské obecné školy na čtyřtřídní dívčí a pětitřídní chlapeckou školu obecnou. Nová dívčí obecná škola měla být připojena pod ředitelství dívčí školy měšťanské. Rozdělení se uskutečnilo dne 1. září 1909.

---

¹⁷⁶ SOkA Olomouc, Obecná škola Litovel, inv. č. 1, Kronika I.

¹⁷⁷ Hulla, K.: *České školství v Litovli*, Litovelský a Šternberský kraj, 1932, č. 3, s. 1.

¹⁷⁸ SOkA Olomouc, Obecná škola Litovel, inv. č. 2, Kronika II.

¹⁷⁹ *Slavnost svěcení české školy*, LN, 1895, č. 9, s. 1.

¹⁸⁰ Tamtéž.

3.2.2 Zimní hospodářská škola

Podnět ke zřízení hospodářské školy vyšel od členů *Hospodářské spolku okresu litovelského* v roce 1894. Hlavní argument pro ně představoval fakt, že Litovelsko je oblast rolnictva, proto by měla Litovel, jakožto střed tohoto regionu, podporovat odborné hospodářské vzdělávání. Tuto myšlenku všichni přijali kladně. Iniciativy založení školy se chopil farář František Ševčík (předseda *Hospodářského spolku okresu litovelského*) za podpory poslance Josefa Svozila, její vznik byl povolen výnosem ministerstva orby ze dne 19. července 1896 a slavnostní otevření se konalo dne 3. listopadu 1896. Hlavní cíl výuky byl tento: „*Hospodářská zimní škola v Litovli má za účel synům rolnickým, kteří odbyli školu obecnou nebo měšťanskou, v krátké době a při nepatrných výlohách poskytnouti takového odborného vzdělání, aby jako pozdější samostatní hospodářové statky své časovým poměrům přiměřené spravovati mohli.*“¹⁸¹ Výuka probíhala v zimních měsících, kdy není zemědělská sezóna, aby se jí mohl účastnit co největší počet studentů. Studium trvalo dva roky a mezi odborné předměty patřily: chov dobytka, lučba (dnešní chemie), kamenoznalství (zaměřeno zvláště na druhy hornin na Litovelsku), rostlinoznání, živočichopis, pěstování rostlin (nauka o půdě, hnojení aj.), zdravotvěda a zvěroléčitelství, hospodářské zákonoznalství, sílozpyt (dnešní fyzika), nauka o podnebí a zejména hospodářská praxe (návštěvy hospodářských podniků s praktickými ukázkami a přednáškami například cukrovaru, pivovaru, továrny na hospodářské stroje, také prohlídky konkrétních hospodářství, kde se seznámili se vzorným chovem dobytka, setbou aj.).¹⁸² V prvních letech školu navštěvovalo zhruba 30—40 žáků. První školní rok vyučování probíhalo v nevyhovujících prostorech, proto došlo k zahájení jednání o stavbě nové budovy, jíž bylo vyhověno a nová školní budova v dnešní Palackého ulici byla slavnostně vysvěcena dne 14. listopadu 1897.¹⁸³ Slavnost se stala velkou oslavou pro české školství, zúčastnilo se jí velké množství rolníků ze širokého okolí, pro které byl připraven bohatý kulturní program.¹⁸⁴ Zimní hospodářská škola postupně rozšiřovala svou činnost

---

¹⁸¹ Výroční zpráva hospodářské zimní školy v Litovli za první školní rok 1896—1897. Olomouc 1897, s. 5.

¹⁸² Tamtéž., s. 8-9.

¹⁸³ Výroční zpráva hospodářské školy zimní v Litovli za desátý školní rok 1905—1906. Litovel 1906, s. 6.

¹⁸⁴ Slavnost svěcení zimní hospodářské školy v Litovli, LN, 1897, č. 22, s. 1.

a poskytovala vzdělání i dívkám, jak dokládá upravený text popisující účel školy: „*Účel hospodářské školy jest, mladíky, kteří odbyli obecnou neb měšťanskou školu, upevněním a rozšířením ve škole této získaných vědomostí a udílením upraveného, ponejvíce teoretického vyučování odborného – se zvláštním zřetelem ku poměrům krajiny, v níž se škola nachází – připravovati ku řádnému spravování selských hospodářství. Mimo tj. též účelem školy poskytovati odborné vzdělání dcerám rolnickým a samostatným dospělým hospodářům pomocí odborných speciálních kursů.*“¹⁸⁵ V létě roku 1900 (a také 1902) byl tedy pořádán hospodyňský kurz, v němž 22 dívek prohlubovalo své teoretické i praktické znalosti ve vaření, úpravě prádla, šití aj.¹⁸⁶ V roce 1902 byla u školy zřízena malá mlékárna pro praktickou výuku mlékařství,¹⁸⁷ pro širokou veřejnost byly organizovány přednášky a odborné kurzy (zahradnicko-štěpařské, mlékařsko-dobytkářské, účetnické aj.).¹⁸⁸

3.2.3 Pokračovací škola

I nadále přetrvávala potřeba posílit české školství a to také v dalších oblastech vzdělávání, poněvadž do roku 1900 byla v Litovli jen česká pětiletá škola obecná. Naopak Němci měli obecnou, měšťanskou i průmyslovou pokračovací školu. Z těchto důvodů museli čeští učni navštěvovat německou školu „*a pro neznalost vyučovacího jazyka úspěchu řádného vlastně se nevzdělávali*“¹⁸⁹. Nové české zastupitelstvo si uvědomovalo, že je třeba podporovat vzdělávání v českém jazyce, aby vyrostla nová generace Čechů v Litovli. „*Přičiněním tehdejších předáků českých, jako starosty města pana Václava Sochy, advokáta a radního pana JUDr. Frant. Nevěřila, stavitele pana Otokara Douše, předsedů společenstev živnostenských a řídicího obecné školy Ferd. Filipa, podařilo se překonati tehdy nezměrné všechny překážky činěné[...]* a vymoženo houževnatým bojem povolení *c. k. ministerstva kultu a vyučování ku zřízení průmyslové školy pokračovací s českým jazykem vyučovací.*“¹⁹⁰ Z daných slov vyplývá, že za tímto úspěchem stálo mnoho práce. Mimo jiné některý z učitelů musel získat odpovídající vzdělání.

---

¹⁸⁵ Výroční zpráva hospodářské školy zimní v Litovli za desátý školní rok 1905—1906, s. 9.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 7.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 7.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 8.

¹⁸⁹ SOKA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 33, Stručný nástin zřízení a vývoje české průmyslové školy pokračovací v Litovli.

¹⁹⁰ Tamtéž.

Prostřednictvím doporučení a přímluv bylo příslušné doplňující studium povoleno učiteli Ferdinandu Filipovi. Tuto skutečnost potvrzuje například dopis Václava Sochy adresovaný řediteli české státní školy průmyslové v Brně: „*Jak jsme zvěděli, hodlá náš řídící české školy, pan Ferd. Filip, za tím účelem kurz předepsaný navštěvovati, [...]. Též dovídáme se z určitého pramene, že jemu slavná c. k. okresní rada školní potřebnou k tomu dovolenou udělila...Nuže jedná se nyní o jeho přijetí do řečeného kurzu [...]. Jsa přesvědčen, že záležitost to jediné v moci Vašnostine spočívá, prosím uctivě, [...]* aby řečenému pánovi byla v případě četných přihlášek dána přednost před ostatními uchazeči [...]¹⁹¹ Další problém představoval nedostatek peněz a učebních pomůcek. Pomocnou ruku nabídly, jako vždy, když se jednalo o „českou věc“, české litovelské podniky, živnostníci a zvláště členové obecního zastupitelstva (František Nevěřil, Václav Socha, Jan Smyčka). Průmyslová škola pokračovací přes přetrvávající finanční potíže otevřela své brány 88 učňům dne 1. října 1900.¹⁹² Délka studia byla stanovena na dva roky, přičemž žáci mohli využít ještě rok „přípravný“. „*Přípravného běhu jest nevyhnutelně potřebí, poněvadž přicházejí do učení zdejšího učňové, kteří nejsou v prvopočátečních vědomostech tou měrou vycvičení, aby mohli bezprostředně do první třídy pokračovací vstoupiti.*“¹⁹³ Postupně byla finanční otázka vyřešena, počet učňů narůstal (prvních pět let se jejich počet pohyboval mezi 90—110 žáky) a v roce 1904 bylo povoleno otevřít třetí třídu. Václav Socha nestál jen u zrodu této školy, ale podílel se také na jejích činnostech jakožto předseda školního výboru.¹⁹⁴

3.2.4 Reálka

Když Češi dobyli Litovel, za první cíl si zvolili rozvoj českého školství, konkrétně založení střední školy technického směru – reálky. Ihned na druhém zasedání nového (českého) obecního zastupitelstva dne 20. února 1900 bylo obecní radě uloženo, aby zřídila českou reálku. Václav Socha se na daném úkolu podílel velkou měrou. Přípravoval žádosti, petice za založení školy, shromažďoval stanovы různých školských spolků (například *Malice ostravské, Malice hodoňské, Školského*

---

¹⁹¹ SOKA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 33, Dopis Václava Sochy adresovaný řediteli české státní školy průmyslové v Brně.

¹⁹² Tamtéž, Stručný nástin zřízení a vývoje české průmyslové školy pokračovací v Litovli.

¹⁹³ Tamtéž, Návrh žádosti o zřízení průmyslové školy pokračovací.

¹⁹⁴ Tamtéž, Stručný nástin zřízení a vývoje české průmyslové školy pokračovací v Litovli.

spolku v Lipníku, *Školské matice Olomúcké, Matice gymnaziální* ve Vyškově, *Školského spolku „Galaš“* v Hranicích)¹⁹⁵ a také navázal komunikaci s řediteli ostatních reálků na Moravě. V roce 1900 bylo na Moravě 15 německých reálných škol a 11 českých reálků (například v Kroměříži, Prostějově, Brně, Hodoníně, Novém Městě na Moravě aj.).¹⁹⁶ Na zasedání zastupitelstva dne 5. září 1900 byl schválen statut obecní reálné školy a její učební plán. Jakmile se po českých zemích rozneslo, že Litovel plánuje zřídit českou reálku, byl Václav Socha zavalen přátelskými dopisy s prosbami, buď za sebe, nebo za své známé, kteří by z mnoha důvodů byli nejvhodnějšími kandidáty na posty učitelů či místo ředitele školy.¹⁹⁷ Státní úřady nebyly vzniku školy nakloněny, neboť německá strana vedená bývalým starostou Litovle, Karlem Mekiskou, vyvíjela velké úsilí pro nezdar celého projektu a měla velký vliv na jednání zemského výboru v Brně. Litovelská obecní rada se tak nakonec obrátila na *Ústřední matici školskou v Praze*, která její žádosti vyhověla a Ministerstvo vyučování a kultu dne 29. srpna 1901 povolilo zřídit v Litovli soukromou matiční českou nižší reálku. Dne 19. září 1901 pak bylo zahájeno vyučování. Po dlouhém snažení se město, potažmo celý litovelský region dočkal české střední školy.

Litovelská reálka tedy mohla sice vzniknout, ale se dvěma výraznými omezeními. Problém představovala skutečnost, že musela být zřízena jako soukromá, tudíž nepatřila do zemské správy a veškeré finanční náklady hradila obec, respektive *Místní odbor Matice školské* v Litovli. Omezení také přinášely nevyhovující prostory pro plnohodnotné vyučování. Nedostatečné množství finančních prostředků bylo odstraněno za vydatné pomoci českého obyvatelstva Litovle, které škole posílalo četné finanční příspěvky. Vybídnutí k této nutné finanční podpoře uveřejnily *Litovelské noviny* dne 26. července 1901.¹⁹⁸ Od té chvíle byla započata akce „*Zdar české reálce v české Litovli.*“¹⁹⁹ a „*na českém obyvatelstvu těchto okresů [litovelském, olomouckém, konickém, mohelnickém, uničovském, šternberském, pozn aut.], na jejich mravní a hmotné podpoře závisí teď příznivé a neodkladné rozluštění otázky, zdali již roku tohoto dojde k otevření první třídy reální v Litovli.*“²⁰⁰ Starosta Václav Socha založil „Fond pro českou reálku“, jako první do něj vložil

¹⁹⁵ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, kart. č. 3, 5, 6.

¹⁹⁶ *Střední školy na Moravě*, Hlas, 1900, č. 251, s. 1.

¹⁹⁷ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, kart. č. 5, 6, korespondence.

¹⁹⁸ *Drazí krajané, rodáci*, LN, 1901, č. 14, s. 1-2.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 2.

²⁰⁰ *Česká reálka v Litovli*, LN, 1901, č. 15, s. 1.

částku 300 K a k němu se přidalo obyvatelstvo ze širokého okolí. Následně se na stránkách *Litovelských novin* objevovaly seznamy osob, firem, spolků aj., které poskytly finanční dar na zřízení a chod reálky. Dělo se tak rozmanitým způsobem. Příspěvky byly získávány z darů, z výtěžků ze zábav, z divadelních představení, z koncertů, ze svateb i pohřbů a velice pomohly také dary českých podniků (záložny, cukrovaru). Za tyto prostředky se pořizovalo vybavení, pomůcky a posléze je využili také na stavbu nové budovy. Provizorní učebny byly zřízeny v domě Josefa Schustra a po otevření třetí třídy (v roce 1903) byly využity prostory v domě Václava Sochy. Taktéž litovelští obyvatelé poskytli své byty pro ubytování nelitovelských studentů. Nemajetným studentům pomáhal *Spolek na podporu chudých studujících české reálky v Litovli*. Poněvadž se počet studentů stále zvyšoval - do prvního školního roku vstupovalo 45 žáků, následující rok jich na reálce studovalo 95, ve školním roce 1903/1904 počet vzrostl na 125 osob - naléhavěji se objevoval problém s nedostatečnými učebními prostorami. Proto bylo rozhodnuto o nevyhnutelnosti postavit novou budovu.

Jako stavební místo bylo určeno tzv. „bělisko“ na východním břehu Uničovského rybníku. „*Tuto šťastnou myšlenku pojal starosta V. Socha.*“²⁰¹ Návrh budovy reálky vytvořil Josef Bertl, profesor architektury na brněnské technice a stavbu prováděla firma Dominika Feye z Uherského Hradiště. Václav Socha pečlivě kontroloval veškeré rozpočty i plány, jak dokládají rukopisné poznámky a opravy na jednotlivých návrzích, plánech i na rozpočtech stavby. Stavební práce začaly dne 13. června 1903 a ukončeny byly dne 7. září 1904.²⁰² Vysvěcení a otevření nové budovy reálky se stalo nejen velkou slavností Litovle a jejího okolí, ale vůbec celé severní Moravy; oslava se konala ve dnech 10. a 11. září 1904. Význačnost akce podtrhovala přítomnost vzácných osobností nejen z Moravy. V sobotu 10. září (a také při banketu následující den) vystoupila kapela Františka Kmocha (známý kolínský skladatel dechové hudby a dirigent), v neděli byl hlavní postavou olomoucký arcibiskup ThDr. F. S. Bauer, který budovu vysvětil a odsloužil mši. Domy ve městě zdobily prapory, květiny, při vstupech do města byly vztyčeny slavobrány. Hlavní proslov pronesl poslanec JUDr. Jan Žáček a starosta města Václav Socha oficiálně předal novou budovu řediteli reálky Dr. F. Neradovi. Odpolední oslavy zahájil průvod a následovalo sokolské cvičení, večer pokračovala

²⁰¹ Fürst, J.: *Reálné gymnasium v Litovli*. In: Litovel, Konice a okolí, s. 21.

²⁰² Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 375.

slavnost ohňostrojem a taneční zábavou. O slavnostním svěcení české reálky v Litovli referovalo množství moravským novin (například *Hlas*, *Pozor*, *Moravská Orlice*, *Nové Ilustrované listy* aj.).²⁰³

Litovel tak měla českou střední školu, avšak soukromou. Proto bylo nutné pokračovat v započatém boji, aby byla reálka přijata pod správu země. Město muselo opět vynaložit velké úsilí, neboť německá strana urputně prosazovala své tvrzení, že existence české střední školy v Litovli je zbytečná. Tuto tezi nejvíce hájil na jednáních moravského zemského sněmu továrník Pohl z Mohelnice, navzdory tomu, že byl zvolen poslancem za město Litovel. Mezi zastánce české věci patřil mimo jiné poslanec JUDr. Jan Žáček.²⁰⁴ Tento boj byl dlouhý a tvrdý, ale nakonec vítězný. Dne 6. července 1907 převzal moravský zemský sněm českou reálku v Litovli do své správy. V té době se již jednalo o vyšší reálku na základě ministerského výnosu z roku 1905. Reálka byla pak od školního roku 1912/13 přeměněna na osmileté reálné gymnázium. Je třeba dodat, že nedaleko této školy byla v roce 1932 odhalena pamětní deska Václava Sochy. Ten je také vyobrazen spolu s ostatními vůdci boje za českou Litovel na mozaice s názvem „*Genius Slovanstva žehná české Litovli*“, která zdobí hlavní průčelí budovy gymnázia.

3.2.5 Dívčí měšťanka

Nové české obecní zastupitelstvo usilovalo také o zřízení české měšťanky. Usnesl se tak na zasedání dne 12. června 1900: „*Obecní výbor města Litovle jsa přesvědčen o tom, že i mládeži české, ženského pohlaví zapotřebí jest vyššího vzdělání, než jaké ji poskytuje škola obecná, ukládá obecní radě města Litovle, aby bez odkladu zažádala o zřízení měšťanské školy dívčí v Litovli s vyučovacím jazykem českým, spolu se zavazuje, že se postará o potřebné místnosti a že věcné potřeby školní uhražovati bude.*“²⁰⁵

Definitivní rozhodnutí padlo dne 30. března 1901. Nejprve bylo nezbytné postavit novou školní budovu, do které by byla umístěna obecná škola i měšťanka. Zemská školní rada výnosem ze dne 8. listopadu (pod vlivem usnesení moravského zemského sněmu) žádosti nevyhověla. Obecní představitelé se nevzdali a nechali

²⁰³ *Zprávy*, Hlas, 1904, č. 204, s. 2.; *Zprávy*, Pozor, č. 140, s. 1.; *Zprávy*, Moravská orlice, č. 209, s. 2.

²⁰⁴ *Česká reálka v Litovli na moravském sněmu*, LN, 1902, č. 15, s. 1-2.

²⁰⁵ SOkA Olomouc, f. AML, inv. č. 340, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 12. června 1900.

zhotovit stavební plány a rozpočty u Ing. Karla Pětníka v Brně. I uvnitř Místní školní rady v Litovli se vedly debaty o tom, zda měšťanku zřídit. Proti byl například farář Zatloukal, který nesouhlasil s dalším zadlužováním města (zároveň se stavěla reálka a bylo nutné začít stavět nový hřbitov). Odpůrci však byli přehlasováni, v červenci 1904 okresní školní rada definitivně schválila zřízení trojtřídní měšťanské dívčí školy s českým vyučovacím jazykem. 48 žákyň, které byly zapsány na první školní rok, získalo prozatímní prostory v domě Jana Schustra. Na zasedání zastupitelstva dne 29. července 1904 bylo rozhodnuto urychleně zadat stavbu (plány i rozpočty už byly dva roky schváleny). Nejlepší nabídku poskytli místní stavitelé Otakar Douša a Čeněk Chrudimský. Na stavbu dohlížel Václav Socha jakožto předseda stavebního odboru, ta probíhala velice rychle. Dne 9. března 1905 začaly být hloubeny základy, během dubna a května bylo vyzděno přízemí a první patro, v červnu započaly střešní práce. Budova měšťanky v dnešní Jungmannově ulici (dnešní základní škola) byla dvoupodlažní se dvěma trakty. Nacházelo se v ní deset učeben, jedna kreslárna, úřadovna, sborovna, kabinet, skladiště učebnic a tělocvična. V prvním patře byly umístěny 2 třídy určené pro paralelky obecné školy, dále větší byt pro ředitele a dva menší byty pro pěstounky mateřské školy. V přízemí se nacházela školní knihovna a mateřská školka.²⁰⁶

---

²⁰⁶ SOkA Olomouc, f. Měšťanská škola dívčí Litovel, inv. č. 1, Kronika měšťanské dívčí školy.

4. Obecní volby

4.1 Samospráva a volební systém

Revoluce roku 1848 přinesla mimo jiné požadavky na zřízení samostatné samosprávy obce. Ovšem reflektovány byly až ve Stadionově prozatímním obecním zřízení z března 1849.²⁰⁷ Tento dokument nesoucí název tehdejšího ministra vnitra Franze Stadiony stanovoval, že základem svobodného státu je svobodná obec, přičemž byly rozlišovány obce místní, okresní a krajské. V praxi však zákon upravoval jen ty místní. Působnost obcí zůstala dvojitá – samostatná (dříve označována jako přirozená) a přenesená. Samostatná působnost představovala vše, co se obce bezprostředně týkalo a co mohla vykonat samostatně, přenesená působnost zahrnovala veřejné záležitosti delegované na obec státem, přičemž tuto činnost si obec hradila sama.²⁰⁸ Správu obce měl v rukou volený obecní výbor s tříletým mandátem, který ze svého středu volil představenstvo. To se skládalo ze starosty (purkmistra, měšťanosty aj.) a alespoň dvou radních. Obecní výbor, často nazývaný obecní zastupitelstvo, měl usnášecí a dozírací pravomoc, jeho zasedání byla veřejná a mohl si zřídit poradní sbory – komise. Obecní představenstvo bylo správním a výkonným orgánem, který vyřizoval každodenní záležitosti.²⁰⁹ Starosta měl ve své pravomoci dozor nad ubytováním vojska, nad vypravováním přípreže,²¹⁰ udržování pořádku v obci, zatímco radní dohlíželi na veškeré obecní práce. Důležitou osobou byl obecní písař, který vedl obecní deník, jednací protokoly, vyřizoval korespondenci, spravoval obecní archiv aj. Mezi další zaměstnance obce potom patřili pastýř krav, koňák, husák, noční hlídač, opatrovník obecního kočáru, obecní bubeník či kostelní hlídač.²¹¹ Od roku 1850 pak zahájila takto upravená samospráva svou činnost.

Více se místní samospráva rozvíjela od začátku 60. let, přičemž nové volby do obecních institucí se konaly v roce 1861. Následně v roce 1863 bylo zemským

---

²⁰⁷ Provizorní říšský zákon č. 170/1849 ř. z.

²⁰⁸ Macenauer, J: *Samospráva obecní: Příruční kniha pro starosty a zastupitele obecní na Moravě*. Brno 1884, s. 36.

²⁰⁹ Janák, J – Hledíková, Z.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989, s. 351-352.

²¹⁰ Tj. poskytnout vůz/ koně na práci pro obec, pro potřeby vojska, jízdu do okresního města aj.

²¹¹ Macenauer, J: *Samospráva obecní*, s. 696-697.

zákonem vydáno nové obecní zřízení a volební řád pro Slezsko,²¹² pro Moravu a Čechy o rok později.²¹³ Podle nich se obyvatelé dělili na dvě skupiny – občany (údové, Gememdemitglieder) a přespolní. Do první skupiny patřili lidé náležející do obce podle domovského práva a tzv. obecní společníci, tedy ti, kteří vlastnili v obci nemovitost, nebo jí odváděli daň z živnosti či důchodovou daň. Do druhé skupiny byli zařazeni všichni ostatní obyvatelé, ti neměli volební právo do obecních institucí. „Volební právo měli tedy občané mužského pohlaví, kteří nebyli zákonem z volebního práva vyloučeni, jako např. důstojníci v činné službě či odsouzení. Z nich mohli volit ti státní občané, kteří v obci bydlili a platili v ní dávky z nemovitého majetku, živnosti nebo důchodu a nedlužili dávky déle než jeden rok, jejichž majetek nepodléhal konkurznímu řízení.“²¹⁴ Volit však mohly také právnické osoby – družstva, akciové a obchodní společnosti aj. Mezi voliče náleželi taktéž tzv. honorace, mezi než se řadili státní a zemští úředníci, úředníci z veřejných fondů, duchovní v křesťanské duchovní správě, rabíni v židovských náboženských obcích, doktoři univerzit, reprezentanti škol, učitelé obecních a středních škol aj. Honorace měly volební právo bez ohledu na to, zda platily daně.

Do obecních zastupitelstev se volilo ve dvou či třech volebních sborech. Voliči byli v seznamech seřazeni podle velikosti placených daní od největšího plátce po nejmenšího a následně rozděleni tak, aby na každý sbor připadla třetina nebo polovina (v případě dvou sborů) daní. Honorace a čestní občané většinou připadli k prvnímu sboru. Každý volební sbor volil shodný počet členů obecního zastupitelstva, ačkoli byly různě veliké. Nejmenší počet voličů náležel do prvního sboru, který tvořili plátcí nejvyšších daní, nejpočetnějším naopak byl třetí sbor. Na Moravě probíhalo hlasování do obecních zastupitelstev ústní formou, v Čechách a ve Slezsku písemně.²¹⁵

Pokud se během funkčního období uprázdnilo místo starosty nebo radního, došlo k nové volbě. Ta se měla konat do čtrnácti dnů, avšak častěji se jednalo o delší období. Na uvolněné místo člena obecního výboru byl povolán náhradník, kandidát s nejvyšším počtem hlasů, ze stejného sboru, za který byl předchozí člen výboru

---

²¹² Zákon č. 17/1863.

²¹³ Pro Moravu Zákon č. 4/1864, pro Čechy Zákon č. 7/1864.

²¹⁴ Krejčí, O.: *Kniha o volbách*. Praha 1994, s. 88.

²¹⁵ Tamtéž.

zvolen. Jestliže náhradník nebyl k dispozici, uskutečnila se v příslušném sboru nová volba.²¹⁶

Jeden z výsledků revolučního roku 1848, zrušení poddanství,²¹⁷ změnil správu Litovle.²¹⁸ Město přestalo být knížecím majetkem, zrušily se magistráty a správu převzalo okresní hejtmanství.²¹⁹ Litovel se tedy stala sídlem správního okresu i sídlem okresního soudu. Prvním okresním hejtmanem se stal Josef Jahn von Vonau,²²⁰ který 6. června 1850 vydal pokyny k prvním obecním volbám. Litovel měla 2. 646 obyvatel, z nichž však oprávněnými voliči byli pouze obecní měšťané, jež v roce 1849 odvedli na daních alespoň 1 zlatý, čestní občané města, kněží, státní úředníci, místní vojenští důstojníci, učitelé, doktoři čtyř fakult. Z toho vyplývá, že volit nemohli nemajetní obyvatelé, mezi něž patřili hlavně Češi.²²¹ Novou městskou správu tvořil osmnáctičlenný obecní výbor, starostou se stal Josef Tonsern, bývalý radní z roku 1848, jenž byl vyznamenán stříbrným záslužným křížem za loajalitu Litovle v revoluci 1848, když se nevytvořila národní garda. Prvním radním byl zvolen perníkář Antonín Klein, druhým syn bývalého purkrabího Karel Linhart, třetím barvíř Jan Ulrich. Ačkoli vybraní představitelé města měli vykonávat danou funkci tři roky, nové volby se konaly až v roce 1862. Tehdy se do čela Litovle postavil mydlář František Popp a ve své funkci zůstal až do své smrti v roce 1891.

4.2 Obecní volby v Litovli—80. léta 19. století

Jako důsledek rostoucího národního uvědomování se objevily také požadavky na politické zrovnoprávnění Čechů s dosavadními německými představiteli Litovle. Početnější český tábor se chtěl podílet na vedení svého města. Zpočátku se volební taktika orientovala na zisk alespoň nějakého mandátu v obecním zastupitelstvu, ale jak rostlo sebevědomí Čechů, rozšiřovaly se také jejich politické nároky, tudíž snaha zcela ovládnout vedení města.

Václav Socha se ihned po svém příchodu do Litovle začal zajímat o politickou situaci ve městě. Jako vedoucí a kontrolní orgán české strany sedával

---

²¹⁶ Schelle, K.: *Vývoj veřejné správy*. Ostrava 2008, s. 52.

²¹⁷ Od 7. září 1848.

²¹⁸ Litovel od roku 1849 náležela k Olomouckému kraji.

²¹⁹ De fakto k tomu stavu došlo až v roce 1850. Pod správu okresního hejtmanství v Litovli spadaly soudní okresy Litovel, Konice a Uničov.

²²⁰ Bývalý olomoucký krajský komisař.

²²¹ České obyvatelstvo tvořili převážně lidé z venkova, kteří se přistěhovali do Litovle za prací.

u každých voleb od roku 1883 do roku 1899.²²² Poprvé se jako volič účastnil obecních voleb v Litovli v roce 1883 a hodnotil je ve svých zápiscích takto: „Výsledek (pro českou věc) byl ubohý, přímo zahanbující. Počal tedy sháněti potřebný voleb materiál, tj. seznamy všech zdejších volebních poplatníků dle výše a druhů placení daně, aby pak mohl si sám takovouto volební listinu pro příští volby sestaviti a správných vyložených volebních lístků kontrolovati. To byl úkol velice nesnadný, když všechny úřady byly nejen německé, nýbrž nám krajně nepřátelské.“²²³

Ovšem také následující volby v roce 1886 skončily jasným vítězstvím německé strany, jak dokazují následující čísla.

německá strana	sbor	česká strana
195	III.	109
55	II.	30
16	I.	5

Tab. 1: Výsledky voleb v roce 1886²²⁴

Poněvadž při volbách docházelo k četným podvodům, machinacím s hlasy, bylo potřeba získat příslušné volební materiály, aby se mohly nesrovnalosti reklamovat. To také Socha činil: „Hned po těchto informativních volbách počal s přípravami k příštím. V základě sebraných zkušeností seznal, že třeba zrevidovati důkladně knihy pozemkové, zda předpisy daňové zní na skutečné vlastníky, (případně) spoluvlastníky reálného majetku, aby pak na základě zjištěných fakt, reklamace mohly se prováděti a námitky proti nesprávnostem vyložených volebních listin podávati.“²²⁵

²²² SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž, inv. č. 14, Výsledky obecních voleb v Litovli.

²²⁵ Tamtéž, inv. č. 38, Paměti.

4.3 Obecní volby—90. léta 19. století

4.3.1 Volby v roce 1891

Volby v roce 1891 přinesly příznivější výsledek pro českou stranu ve III. sboru, kde získala 159 hlasů proti 209 německým. Je nutné zdůraznit, že se dané volby měly konat již v roce 1889, ale česká strana se pokusila odhalit volební praktiky vládnoucí strany, a tak podala reklamace ohledně voličských listin a z toho důvodu se termín voleb odkládal. V této chvíli se jednalo o zdvojené hlasy (byli-li manželé němečtí příznivci, byli ve voličském seznamu uvedeni oba, avšak u českých sympatizantů tomu tak nebylo) či k rozhodné výši daně byla připočtena válečná přírážka. Článek v *Litovelských novinách* připomíná, že jen v seznamu I. sboru bylo 32 chyb, přičemž voličů bylo 30.²²⁶ V této počáteční fázi jsou vidět první výsledky sběru volebních dat Václava Sochy a jeho pomocníků. Tato práce později velice přispěla k volebnímu vítězství v roce 1899. Na počátku 90. let 19. století však byla stále převaha německých voličů veliká, proto bylo nutné sáhnout po další „zbrani“, již se stalo založení Rolnického akciového pivovaru. Tento podnik přinesl pro českou stranu důležité hlasy v prvním volebním sboru.²²⁷

4.3.2 Volby v roce 1896

Litovelské noviny hodnotily volební boj roku 1896 jako dosud nevídaný, veškerá pozornost byla soustředěna na III. sbor. A kdo se stal vítězem? „*Otázka tato nedá se zodpovědit krátce a snadně. Strana židovsko-odrodilecká zvítězila hmotně, naše pak strana odnesla si vítězství mravní.*“²²⁸ Dokazovala to údajně i skutečnost, že německá strana nepořádala žádnou bujarou oslavu své výhry,²²⁹ zjistila totiž, že nemá dostatek řádných voličů, a proto se (ve větší míře než u předchozích voleb) uchýlila k vytváření umělých hlasů, tedy k přihlašování fingovaných živností. Během rozhodné doby bylo ohlášeno 75 nových živností, většinou zapsaných na manželky

---

²²⁶ *Jak sestavují se volební listiny v Litovli*, LN, 1891, č. 3, s. 2.

²²⁷ O důležitosti tohoto podniku pro posílení české strany více v kapitole *Hospodářství a infrastruktura v 19. století*.

²²⁸ *Poražení vítězi*, LN, 1896, č. 6, s. 1.

²²⁹ Tamtéž.

a jiné rodinné příslušnice představitelů německé strany. Ve městě se tak objevilo mnoho nových hokynářek, cukrářek aj.

německá strana	sbor	česká strana
335	III.	297
70	II.	45
18	I.	10

Tab. 2: Výsledky voleb do obecního zastupitelstva roku 1896²³⁰

Praktiky u těchto voleb se dostaly také na jednání Moravského zemského sněmu v Brně, kde o nich referoval poslanec Josef Svozil. Poukazoval na nespravedlivý volební řád, zejména na skutečnost, že vždy nevolí ten, kdo přispívá na činnost obce, a má tudíž právo rozhodovat o jejím konání. Jako příklad porušování daného aktu uvedl aktivity příslušníků německé strany při posledních volbách v Litovli. Nejprve napadl neoprávněné udělování čestného občanství, čehož Němci v Litovli hojně využívali, resp. toho využívali všichni, jak dokládají pozdější činy české strany. V každém případě při volbách v roce 1896 bylo v I. sboru ze 17 hlasů pro německou stranu 9 čestných občanů a úředníků, tedy těch, kteří neodváděli městu daně. Svozil dále zdůrazňoval, že 10 odevzdaných českých hlasů patřilo plátcům daně, tudíž by většinu získala právě česká strana. Ve II. sboru to vypadalo velice podobně; 40 hlasů bylo od čestných občanů a úředníků. Poslanec Josef Svozil dále odsoudil vytváření nových, fingovaných živností, které ohlašovali němečtí obyvatelé Litovle.²³¹ Vládnoucí strana se k tomuto kroku neodhodlala bezdůvodně, neboť velice dobře věděla, že ve III. sboru mají jasnou převahu čeští kandidáti, jak také ukázaly již předchozí volby.

Litovelské volby se ještě jednou dostaly na jednání zemského sněmu, a to prostřednictvím dr. Aloise Pražáka v roce 1899. Ten požadoval zrušení volebního práva pro čestné občany, kteří by pak byli jmenováni opravdu pouze za své zásluhy a ne ze zjištěných důvodů. Jako názorné příklady uváděl situaci ve Vyškově a v Litovli. Vyškovští poplatníci jeho jménem požadovali změnu obecního volebního řádu tak, aby čestným občanům neodvádějícím daně do příslušné obce bylo odňato volební právo. Dalším městem, kde sloužili čestní občané jako záchrana němectví, se

²³⁰ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 14, Výsledky obecních voleb v Litovli.

²³¹ *Proti umělým hlasům falešných živnostníků litovelských*, LN, 1897, č. 4, s. 1.

stala Litovel. Dr. Pražák také žádal o zamezení možnosti ohlašovat falešné živnosti, jak tomu bylo v Litovli či v Krumlově. V Místku to dokonce došlo tak daleko, že kojenci v kolébkách odváděli tak velké daně, že prostřednictvím svých zákonných zástupců volili do obecního zastupitelstva.²³²

4.3.3 Přípravy na volby v roce 1899

Inhed po proběhnuvších volbách v roce 1896, z nichž byla patrná rostoucí moc české strany, se počalo s přípravami na další měření sil. Čeští obyvatelé již nechtěli ponechat nic náhodě, a tak bylo nutné vše důkladně připravit. Nejprve se pustil do práce mnohačlenný přípravný volební výbor, který organizoval národní agitaci. Postupně se však uvnitř volebního výboru začaly objevovat problémy, jelikož velký počet členů způsoboval jistou nejednotu a někteří z nich byli příliš „upovídaní“. Zároveň byla česká strana oslabena o vedoucího muže, neboť se zhoršil zdravotní stav Václava Sochy, který tak musel svou národní činnost na Litovelsku přerušit a odebrat se do lázní.

Pro seznamování se s programem české strany a k prohlubování národního cítění sloužila tzv. národní kázání,²³³ organizovaná od roku 1897. Při nich vždy v neděli odpoledne několikačlenné skupiny českých vlastenců podnikaly cesty po okolí Litovle za účelem informovat venkovský lid o dění ve městě, propagovat heslo „Svůj k svému“ a diskutovat o daných problémech. Například Václav Socha tvořil skupinku s Františkem Nedoluhou, mnohdy je doprovázely také jejich manželky, tedy do agitační činnosti byly často zapojeny celé rodiny. Postupně se zvyšovala účast i prodlužovala diskuze. Socha vzpomíná, že velice často se vracel domů pozdě v noci, což se manželce příliš nelíbilo a vítala ho slovy: „*Prosím tě, Václave, kde jsi tak dlouho? Nemohu usnout z obavy, že se ti něco přihodilo. Nemáš v noci sám chodit a zdraví tvému to také neprospívá.*“²³⁴ Socha dále ve svých zápiscích píše, že nemohl manželce říct, že po vycházkách do okolí chodí ještě na důvěrné schůzky se svými spolupracovníky, zvláště kvůli ženské zvědavosti. Aby se tedy vyhnul dalším otázkám odpověděl jí: „*Víš co, já si chci odpočinout, spát, abych mohl ráno zase pracovat. Nech toho povídání anebo mi to raději napiš a já si*

²³² Zprávy, LN, 1899, č. 7, s. 2. O volbách v Místku také Zprávy, LN, 1897, č. 17, s. 2.

²³³ Tento název používal Václav Socha ve svých pamětech a převzal jej i J. Bezděčka v *Dějínách města Litovle*, s. 352.

²³⁴ SOKA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

to ráno přečtu.“²³⁵ Uvědomoval si, že lhát své ženě není zrovna správné. „Bylo to sice poněkud kruté, povstal z toho pláč, nařikání, ale pomohlo to a vícekrát se to neopakovalo.“²³⁶ Jenže stejně rychle, jak se dříve zvyšovala účast na těchto setkáních, se později také snižovala. V tomto okamžiku (2. polovina roku 1897) byl Václav Socha opět nucen odjet odpočívat do Luhačovic. V téže době v lázních pobývali také vyškovští a prostějovští občané, s nimiž se Socha aktivně stýkal a debatoval o tom, co se osvědčilo a co naopak selhalo při bojích o české zastupitelstvo v jejich domovech. V Litovli byla samozřejmě situace v těchto městech známa, ale v lázních se našlo více prostoru a času k soukromým diskuzím. Velice cenné rady Sochovi udělil zejména první český starosta Prostějova Karel Vojáček. Ten doporučoval zřízení přípravného výboru pouze o malém počtu lidí (5—7 osob), protože když je velký počet zasvěcených, tak se také více vyrazí a každá odtajněná informace posílí soupeře. Širšímu výboru se podá zpráva, až je věc bezpečně udělána. Nejdůležitějším předpokladem úspěchu je podle Vojáčka disponovat dostatečným množstvím finančních prostředků. Bez nich není možné zvítězit, poněvadž potřebné hlasy je možné získat koupí majetků.²³⁷

Socha tedy sepsal: „*Osvědčený předpis k dobývání měst a míst národnostně ujařmených*“,²³⁸ který obsahoval sedm základních tezí:

1. vytvoření užší skupiny (5 mužů) stojící v čele národního boje, musí v ní být pouze spolehlivé, vytrvalé, nezištné osoby;
2. vytvoření seznamu poplatníků, voličů a jeho neustálé doplňování, kontrola pozemkových, berních seznamů, sestavení finančního rozpočtu (pro nákup realit);
3. v ústřední skupině by měla být „*osobnost s nadšením pro dobrou věc, pracující dobrým příkladem, napřed jdoucí, hotova i v pádu, nezdaru a ztráty se neméně angažovat, zaručit a hradit, po případě i existenci nasadit*“;²³⁹
4. musí být zajištěn dostatek finančních a jiných potřebných pomůcek, „*bez peněz válka pak nemožná*“;²⁴⁰
5. velice pečlivě vybírat pracovníky, jimž se svěřují jednotlivé úkoly, zvláště pokud se jim dává do rukou nějaký majetek;

²³⁵ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Tamtéž, inv. č. 12, Osvědčený předpis k dobývání měst a míst národnostně ujařmených.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Tamtéž.

6. je nezbytné důkladně poznat nepřítele, jeho sílu i slabiny;
7. naprostá mlčenlivost.

Po návratu domů z lázní se Václav Socha vydal nejprve za Janem Smyčkou. Chtěl od něj slyšet, zda bude v boji pokračovat. Ten mu sdělil aktuální situaci ve volebním výboru, ve kterém se stále častěji objevovaly hádky, klesal počet členů, upadal zájem o „českou věc“, což mohla ovlivnit Sochova nepřítomnost (přeci jen představoval přední osobnost výboru), ale také se bylo možné setkat s menším nadšením, neochotou či liknavostí. Socha tedy Smyčkovi předložil návrh na zřízení užší skupinky, do níž by patřili: Václav Socha, lékař Jan Smyčka, nadlesní ve výslužbě Ignác Spurný, advokáti František Nevěřil a Alois Janda, tedy jakási národní pětka. Ihned se dohodli na předběžné schůzce týž večer u Františka Nevěřila, kam všichni pozvaní opravdu dorazili. Václav Socha dlouho přemýšlel o vhodném počtu a obsazení daného uskupení. Své rozhodnutí odůvodnil následujícím způsobem: „[...] *příroda sama – ne nadarmo- dala člověku této své nejdokonalejší avšak také nejdravější bytosti dvou rukou o pěti prstech [...]*.“²⁴¹ A tak se tato pětice scházela nadále a plánovala taktiku k dalším volbám. Socha se velice snažil zachovat jejich setkání v tajnosti, proto se, jak sám zdůrazňoval, o tom nikomu ani slovem nezmínil, včetně své ženy. Jenže nic se neutají věčně, a tak jednoho dne přišla paní Sochová s překvapivou otázkou: „*Prosím tě, copak to máte za schůzku u Dr. Nevěřila, že prý chcete [...] a začne mi povídati (všelijak již pokroucené) o některých věcech co jsme chtěli.*“²⁴² Informace prý získala na sezení *Spolku paní a dívek českých*, kde se jí ptali na podrobnosti, ale ona o ničem nevěděla. Václava Sochu tím velice zaskočila, zklamalo jej, že někdo neudržel jazyk za zuby. Vše uzavřel slovy: „*Vy jste moc zvědavé a povídavé. Řekni jim podruhé, aby staraly se o spolek a své domácnosti, o nás se nemusejí starati, my se neztratíme.*“²⁴³ Tyto pasáže jsou zmíněny záměrně, neboť jde o Sochovy ojedinělé zmínky o jeho manželce a jejím podílu na dění v Litovli. Nicméně Václav Socha se rozhodl učinit nová opatření, znovu zavázat členy pětky k mlčení, aby se nic nedostalo do rukou opozice, a pokud by nesouhlasili, doporučil ukončení činnosti. Taktéž navrhl, aby se další schůzky pro menší nenápadnost konaly přímo v cukrovaru. „*Půjdete v určený den jako*

---

²⁴¹ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Tamtéž.

procházkou – což Vám jen poslouží – aniž byste se ptali přímo do naší poradny.“²⁴⁴

Pro budoucí skutky bylo důležité, že došlo k přijetí a hlavně dodržování všech návrhů. Na tomto místě je nutné zmínit, že původní „pětka“ se rozrostla o dalšího člena, jímž se stal technický ředitel cukrovaru Karel Hulla.²⁴⁵

V počáteční fázi příprav volebního boje se pozornost zaměřovala na získání většiny v I. a III. sboru. Že se nejednalo o snadnou práci, doloží podrobněji jeden příklad za všechny, a to konkrétně popis peripetií při koupi právozárečných domů. V I. sboru bylo 30 voličů, z nichž 1/3 představovaly honorace a 2/3 největší poplatníci. Česká strana tak musela získat 16 hlasů, z nichž 9 již měla jistých. Socha se tedy poohlížel po koupi právozárečného domu, kdy by jako jeho majitel patřil právě k voličům I. sboru. V té době kupoval rozsáhlé pozemky od německého zastupitele Rudolfa Wachlera, od něhož již dříve odkoupil akcie cukrovaru a měl s ním tedy dobré zkušenosti. Wachler netušil, že Socha pozemky hodlá využít v případě potřeby na tvorbu volebních hlasů do III. sboru, dokonce se zmínil, že by prodal svůj právozárečný dům (číslo 152). Jenže Wachlerův syn se rozhodl, že dům převezme, tudíž ke koupi nedošlo. Přes to všechno Wachler Sochu upozornil, že majitel sousedního domu, Jindřich Winter (dřívější vlastník pivovaru v Haňovicích), mu naznačil, že by jej prodal. První nabídku na koupi Winter nepřijal, ale po krátké době se ozval s kladnou odpovědí. Nejen že se jednalo o majetek důležitý pro získání hlasů v I. sboru, ale taktéž tento dům byl baštou litovelských Němců, neboť se v něm nacházel jejich „Vereinshotel“. Rozhodující schůzka se konala dne 8. listopadu 1897 v Olomouci. Přes drobnější komplikace se koupě nakonec uskutečnila. Jakmile se však tato informace dostala k německé straně, byl činěn na Jindřicha Wintra nátlak, jemuž podlehl, a koupi odvolal. Socha se nevzdal a rozhodl se vše dát k soudu, což nakonec neučinil. Němci tak alespoň posílili své pozice koupí Wachlerova právozárečného domu, na jehož místě postavili své nové středisko „Německý dům“.²⁴⁶ Do masivního nákupu německých majetků se zapojilo mnoho zámožnějších představitelů české strany, mezi nejaktivnější patřil Ignác Spurný a již zmíněný Václav Socha. Češi měli v závěru volebního boje ve vlastnictví pět právozárečných domů v Litovli (č. 5, 50, 102, 151, 165, 171 a 189).²⁴⁷

²⁴⁴ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

²⁴⁵ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 352. a také *Spoluobčané! Voličové!* LN, 1899, č. 21, s. 1.

²⁴⁶ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

²⁴⁷ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 353.

4.3.3.1 Veřejná podpora ostatních měst v boji o českou Litovel

Vydatnou podporu českým snahám vyjadřovala nejen okolní města, ale dá se říci, že celá česká země. Povzbuzení k pokračování v boji tak přinesla návštěva rolníků z Čech²⁴⁸ a zvláště výlet do Litovle organizovaný prostějovskými spolky, uskutečněný dne 17. července 1898,²⁴⁹ jehož se účastnili také Češi z Olomouce.²⁵⁰ *Litovelské noviny* hodnotí přínos výletu takto: „*Naši milí hosté prostějovští jako by nám byli nalili do žil jiné krve: ohnivější, pěnivější.*“²⁵¹

Velice úzká spolupráce probíhala mezi Čechy v Litovli a v Olomouci. Richard Fischer, přední osobnost českých obyvatel Olomouce, byl častým návštěvníkem Litovle a jejího okolí. Konal zde nejrůznější přednášky a zvali jej na různé slavnostní akce jako váženého hosta.²⁵² On sám se ve svých knihách zmiňuje o nespočtu těchto událostí (zvláště popisuje vyhrocené události v roce 1899).²⁵³

Existovala také koordinace činností v boji za osvobození celé Moravy z německé nadvlády, což potvrzují zprávy v *Litovelských novinách* o konání „Sjezdu ujařmených měst“ dne 13. srpna 1898. Podle pisatele je důležité odlišit veřejnou část této schůzky a „*pak přísně důvěrný [sjezd, pozn. aut.] pro pracovníky z ujařmených měst. Vždyť v první řadě jedná se jen o vydatnou a soustavnou práci v ohrožených pozicích, o důležité rady a pokyny, které nejsou pro veřejnost a pak teprve v druhé řadě o mohutný protest české veřejnosti proti neslýchaným násilnostem páchanými německými menšinami na českých většinách.*“²⁵⁴ Bohužel osobní poznámky přímých účastníků z řad litovelských Čechů o takovýchto akcích nejsou k dispozici.²⁵⁵

Litovel měla ve svém boji podporu také od vrcholných politických reprezentantů Moravy, jako například od Aloise Pražáka,²⁵⁶ Adolfa Stránského,²⁵⁷

---

²⁴⁸ Zprávy, LN, 1899, č. 12, s. 1.

²⁴⁹ Tamtéž, 1898, č. 14, s. 2.

²⁵⁰ Zaznamenal také Fischer, R.: *Cesta mého života*. III. díl: Olomouc, od r. 1896-1918, I. část. Olomouc 1936, s. 29.

²⁵¹ Zprávy, LN, 1898, č. 14, s. 2.

²⁵² Více o činnosti R. Fischera v Litovli v kapitole *Spolky*.

²⁵³ Podrobněji viz.: Fischer, R.: *Cesta mého života*. III. díl: Olomouc, od r. 1896-1918. I. část. Olomouc 1936.; Fischer, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. Olomouc 1932.

²⁵⁴ Zprávy, LN, 1898, č. 14, s. 2.

²⁵⁵ Ačkoliv Václav Socha zaznamenával podrobně dění v Litovli, o spolupráci s jinými městy se nezmiňuje (vyjma kontaktů se starostou Prostějova Vojáčkem v Luhačovicích).

²⁵⁶ Alois Pražák (1820—1901) je důležitou osobností dějin města Brna, v němž se mimo jiné výrazně podílel na spolkovém životě. Stal se také poslancem zemského i říšského sněmu a ministrem v Taafeho vládě.

Jana Žáčka²⁵⁸ či Josefa Svozila.²⁵⁹ Tito poslanci hájili zájmy Čechů na Moravském zemském sněmu v Brně a referovali o situaci v městech s německou nadvládou, jmenovitě i Litovle, a praktikách u obecních voleb.²⁶⁰

4.3.3.2 „Svůj k svému“

4.3.3.2.1 Ekonomický nacionalismus — obecně

Ruku v ruce s probouzejícím se národním myšlením a s naplňováním požadavků po jazykové, kulturní a politické rovnoprávnosti mezi Čechy a Němci v oblasti českých zemí se objevovaly snahy o hospodářskou rovnoprávnost. Jejich výrazným představitelem se stal Albín Bráf,²⁶¹ právník, vysokoškolský pedagog, národohospodář, politik a novinář, který zdůrazňoval nutnost hospodářského obrození jakožto dokonání emancipačních snah českého národního hnutí. V Českých zemích totiž do 80. let 19. století nemělo německé podnikání konkurenci, české obyvatelstvo teprve objevovalo svou národní identitu, bojovalo o svůj jazyk a posléze prosazovalo své politické cíle. K průkopníkům myšlenky důležitosti ekonomické síly národa pro naplnění všech požadavků patřil František Šimáček, novinář, nakladatel a propagátor záloženského systému. Nicméně tato idea pronikla do popředí národních emancipačních snah až na přelomu 60 a 70. let 19. století, kdy došlo k rozmachu hospodářství, k mohutné vlně národně politického hnutí (konaly se tzv. tábory lidu) a hlavně představitelé českých zemí svou vlast začali prezentovat jakožto klíčovou ekonomickou sílu celé habsburské monarchie. Této myšlenky se tak chopilo mnoho českých publicistů a národohospodářů (například M. Wellner, J. Malý, F. L. Chleborad). Ještě výrazněji se národní smýšlení v ekonomické oblasti objevuje v 80. letech 19. století, zejména při zápoleních o národnostní složení obchodních a živnostenských komor.

---

²⁵⁷ Adolf Stránský (1855—1931) byl český politik, novinář (zakladatel Lidových novin), účastník odboje během první světové války či ministr obchodu za první republiky.

²⁵⁸ Jan Žáček (1849—1934) byl od roku 1895 vůdcem moravských staročechů, byl členem říšského soudu a poslanec moravského zemského sněmu a říšské rady.

²⁵⁹ Josef Svozil (1847-1931) patřil k zakladatelům agrární strany na Moravě, byl poslancem moravského zemského sněmu. Velkou měrou přispěl k založení litovelského pivovaru, od roku 1902 vydával v Litovli týdeník Selská stráž.

²⁶⁰ Viz. výše.

²⁶¹ Albín Bráf (1851—1912) je považován za zakladatele české národohospodářské školy. Od roku 1882 byl profesorem politické ekonomie na Právnické fakultě University Karlovy, dále byl poslancem českého zemského sněmu, členem panské sněmovny Říšské rady a také ministrem orby.

Co si lze představit pod pojmem ekonomický nacionalismus? Nejprve je třeba rozlišit dvě roviny dané problematiky. V první řadě se jedná o samotné hospodářské posílení, zrovnoprávnění, emancipaci národa. Ve druhém případě šlo „*vlastní ekonomický nacionalismus*“,²⁶² zvláště útočné prosazování hesla „Svůj k svému“. Zároveň je nutné připomenout, že se tyto dvě roviny velice často prolínaly, doplňovaly a je obtížné rozeznat jednu od druhé.²⁶³ Je také důležité zmínit, že neblahým důsledkem naznačeného ekonomického boje byl antisemitismus, a to na obou stranách.

Heslo „Svůj k svému“ by mělo být chápáno jako extrémní nástroj ekonomického nacionalismu, poněvadž důsledné uplatňování tohoto instrumentu by zásadně narušilo integritu hospodářského prostoru habsburské monarchie.²⁶⁴ Používalo se však zvláště v drobném podnikání, při každodenním konkurenčním boji o zákazníka, a tak naneštěstí výrazněji nezasáhlo do politiky středních a velkých podniků. Český ekonomický nacionalismus by měl být vnímán jako ofenzivní prostředek, kdežto jeho německá podoba spíše jako defenzivní nástroj, neboť byla vyvolána až sekundárně.²⁶⁵ Historie tohoto hesla však spadá již do konce 50. let 19. století, kdy jej ve své práci použil František Cyril Kampelík. U něj mělo ovšem zcela jiný význam a bylo bez pozdějšího vyhroceného nacionalistického pozadí.²⁶⁶

Podle tohoto hesla měl správný český vlastenec nakupovat u českého obchodníka, ukládat peníze do českých finančních ústavů, užívat služby českých řemeslníků a firem (jak bude ilustrováno na konkrétních příkladech v Litvli).

Zejména od 90. let 19. století se však objevuje výraznější kritika této formy národohospodářské emancipace. Hlavní výtky směřovaly ke kvalitě zboží a služeb, které nebyly totožné u českých a německých dodavatelů, přičemž je nutné dodat, že horší kvalitu a také vyšší cenu lze zaznamenat u českých komodit.²⁶⁷ Na přelomu století byl vypracován nový program ekonomické emancipace apelující

---

²⁶² Hájek, J. – Lacina, V.: *Ekonomický nacionalismus a svůj k svému*. In: Hájek, J. – Lacina, V.: *Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*. Praha 2002, s. 33.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 37.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 34.

²⁶⁶ Kampelík, F.C.: *Průmyslné návrhy jakby zámožní a chudí občané z Čech, Moravy, Slezska i Slovenska, jsouce dokonalí řemeslníci a rozumní rolníci - ...atd.* Hradec Králové 1859. Nebo také Novotný, J.: *František Cyril Kampelík*. Praha 1975, s. 293-312.

²⁶⁷ Více např. Gruber, J.: *Hospodářství a národnost v poměrech česko-německých*. Praha 1900.

na dodavatele zboží a služeb, nikoli na jejich spotřebitele, jak činily předchozí podoby hospodářského nacionalismu.²⁶⁸

4.3.3.2.2 Ekonomický nacionalismus – „Svůj k svému“ v Litovli

Jak bylo řečeno výše, agresivní podoba ekonomického nacionalismu se stala nedílnou součástí každodenního života obyvatel obce. Prosazování hesla „Svůj k svému“ bylo vnímáno jako hlavní zbraň při osvobozování měst z německé nadvlády. Nejinak se to dělo i v Litovli. Za vzor úspěšně dokonané akce litovelským Čechům sloužilo město Prostějov, které zajistilo „legalizaci“ těchto prostředků u státních úřadů i soudů. Stěžejní argument proti zákazu užívání hesla představovala skutečnost, že jej lze chápat jako radu nikoli jako nátlak. Přesto se vládní úřady v roce 1896 pokusily o zamezení jeho provádění, ale postižení měli dostatek obhajovacích tezí a následný útok hejtmanství odrazili.²⁶⁹

Litovelští iniciátoři národního života taktéž reflektovali podobu ekonomického nacionalismu u ostatních etnik habsburské monarchie. Poukazovali například na úspěšnou kampaň „Svůj k svému“ u Maďarů.²⁷⁰

Hlavními propagátory této akce v Litovli se staly stránky *Litovelských novin*. Požadavek podpory českých živnostníků a řemeslníků se objevil mezi klíčovými tezemi osvětující příčiny vzniku tohoto listu.²⁷¹ Za otce hesla redakce novin považovala Františka Palackého, který měl pronést motto: „*Svoji k svému a vždy dle pravdy.*“²⁷² Zároveň byl kladen důraz na jednotu Čechů, Moravanů a Slezanů, jakožto příslušníků jednoho českého národa, právě s odkazem na Palackého, který „*jsa rodem Moravan a národem Čech*“.²⁷³ Proto bylo čtenářům připomínáno, aby se v soukromém životě i u voleb, na úřadech, při nakupování a jinde vždy řídili heslem „*velkého rodáka našeho: Svoji k svému!*“.²⁷⁴

Již od prvních čísel novin byla nedílnou součástí rubrika „*Svůj k svému*“, která sloužila nejprve k vysvětlování hesla, k obecné národní agitaci. Brzy se ale

---

²⁶⁸ Hlavní zásady programu uvedl Albín Bráf v roce 1909. Více viz.: Štaif, J.: *Bráfův pokus o sociální rekonstrukci české národní společnosti a Národohospodářský ústav ČSAV*. In: Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Praha 2001, s. 90.

²⁶⁹ Podrobněji viz.: *Svůj k svému*, LN, 1896, č. 23, s. 1-2.

²⁷⁰ *Svůj k svému u Maďarů*, LN, 1898, č. 10, s. 1.

²⁷¹ *Co chceme?* LN, 1891, č. 1, s. 1.

²⁷² *Svůj k svému*, LN, 1891, č. 3, s. 1.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ Tamtéž.

začaly objevovat konkrétní jména Čechů, jež se zpronevěřovali své národní příslušnosti. To se u dotčených osob setkalo s vlnou nesouhlasu a snad i s opačným jednáním „na truc“. Nejčastěji tito odhalené hříšníci argumentovali slovy: „*A což, já za své peníze že nesmím si koupit co chci a kde chci?*“²⁷⁵ Litovelské noviny tak rozdělovaly české obyvatelstvo na dvě skupiny. Do první patřili lidé, kteří finančními příspěvky podporovali národní spolky, ale nečinili již nic jiného. Naproti tomu se druhá skupina obyvatel veřejně hlásila ke svému národu a plně jej podporovala.²⁷⁶

Další rubriku, která dbala na dodržování zásad ekonomického nacionalismu, představovala *Národní hlídka*. Původně sloužila ke kritice odpůrců české strany, tedy „*odrodilců, hanáckých Němců*“, jak je noviny nazývaly. Následně se také zaměřila na Čechy, jež porušovali národní program. Z důvodu četných negativních reakcí byla zrušena, avšak ne na dlouhou dobu. V červenci roku 1893 redaktoři litovelských novin zahájili opětovný boj proti všem, kdo nedodržují heslo „Svůj k svému“. Dokonce prohlásili: „*[...] zjednali jsme si několik spolehlivých placených zpravodajů, kteří roztrídění budou po celém městě a dávati budou pozor, na tu kdož, nechtějí znáti hesla: Svůj k svému.*“²⁷⁷ Na závěr bylo připojeno druhé heslo boje za národní rovnoprávnost: „*Kdo není s námi – jest proti nám!*“²⁷⁸ Noviny se tudíž staly mocným soudcem dohlížejícím na jednání litovelských obyvatel a nevyhýbaly se ostrým slovům a urážkám.

Velice důmyslnou taktiku zvolila rubrika litovelských novin *Národní stráž*, která formou básniček nebo hádanek nabádala konkrétní obyvatele města a okolí ke správnému národnímu chování. Respektive mnohdy nevybíravým způsobem předkládala seznam lidí porušujících zásady hesla „Svůj k svému“.

Ke stejnému účelu sloužila také občasná humoristicko-satirická příloha s příznačným názvem *Karabáč*.²⁷⁹ V ní čtenáři nalézali velice nápadité vtipy, kresby, hádanky, anekdoty či básně útočící na Němce, Židy a odrodilce, nebo naopak texty povzbuzující českou stranu a propagující stěžejní motto „Svůj k svému“. Jako názorný příklad jsou vybrány následující dvě ukázky.

---

²⁷⁵ *Zprávy*, LN, 1892, č. 5, s. 2.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ *Národní hlídka*, LN, 1893, č. 13, s. 1.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Nejčastěji vycházela v roce 1893.

Odplata.

*Napřed na nás Židé s Němci
napáchali násilí –
a teď heslem: Svoji k svému
klidí to, co násilí!*

*Dokažme, že trpělivost
česká má též míru,
a ukažme, kde pro Němce
nechal tesař díru.*

*Budem-li pak pevně státi
všichni v jedné radě,
nezasednou židé s Němci
ve obecní radě.²⁸⁰*

„Hlupáci! A. (k svému sousedu ve zvěřinci): „Příteli, ti lvi jsou přece jen hloupá zvířata. Krotitel je mrská nemilosrdně bičíkem a oni přece poslušně skáčou přes obruč. – B.: „Hm, to není nic divného – v Litovli je tolik českých „lvů“ a přece se nechají ustavičně „mrskat“ a skáčou jak nenáviděný krotitel poroučí.“²⁸¹

Heslo „Svůj k svému“ bylo uplatňováno opravdu ve všech oblastech lidského života, jak dokládají zprávy o novém českém pojištění proti přírodním katastrofám²⁸² nebo o nalezení české dohazovačky.²⁸³ Nesmí se však zapomenout na skutečnost, že prosazování ekonomického nacionalismu s sebou přinášelo i rozmach českého hospodářství, což dosvědčuje stále se zvětšující rozmanitost českých obchodů a živností. Někdy však na úkor kvality výrobků a služeb.²⁸⁴

Nicméně probouzení národní uvědomělosti a podpory českých podnikatelů se nedělo lehce, a přestože postupně rostl počet příznivců české strany, je možné v různé míře vystopovat klesající podporu prosazování hesla. Důvodem mohla být

---

²⁸⁰ Karabáč, příloha LN, 1896, č. 16, s. 1.

²⁸¹ Karabáč, příloha LN, 1893, č. 6, s. 1.

²⁸² Zprávy, LN, 1896, č. 7-8, s. 3.

²⁸³ Tamtéž, příloha k č. 9, s. 3.

²⁸⁴ Např. Tamtéž.

neochota nakupujících měnit své zvyklosti a navštěvovat nové prodejny či lepší nabídka německých obchodů a v neposlední řadě mohly o volbě podniku rozhodovat také osobní vztahy k prodávajícím. Avšak národní agitátoři a *Litovelské noviny* vždy dokázali obnovit české síly, jak dokládá například opětovné zavedení *Národní stráže* jakožto spolehlivého „lékaře“ nakažených nemocí lhostejnosti a apatie či dokonce fotografování „hříšných osob“ a následné veřejné vyvěšení jejich fotografií.²⁸⁵

V Litovli se samozřejmě do národního boje formou hesla „Svůj k svému“ zapojilo německé obyvatelstvo. „*Také naši Němci vrhli se jako posedlí na heslo „Svůj k svému“. [...] Faktum je, že na straně židovsko-odrodilecké chystá se velká akce, aby Němci pouze od Němců kupovali. Vznešené osobnosti stojí prý v čele a budou přísně o to dbát, aby ani jeden groš německý nepadl do české kapsy. Přejeme jim to potěšení a německým živnostníkům dobré chutnání. [...] Ostatně to už ví každé dítě v Litovli, že bez českých peněz neobejde se v Litovli žádný obchodník a živnostník. My budeme velmi potěšeni, když heslo „Svůj k svému“ bude se oboustranně a přísně dodržovat a bez milosti provádět.*“²⁸⁶ Litovelští Němci se opravdu pustili do příkladného dodržování této akce, a tak bylo Čechům připomínáno, aby si z uskutečňování německého „Deutsch zu Deutsch“ brali příklad.²⁸⁷ Na druhou stranu i v německém táboře zaznívala tvrdá kritika praktik českého obyvatelstva při uplatňování hesla. Odsuzovali jeho zbožštění, neboť začalo být hlásáno namísto evangelia: „*Ty nesmíš u Němců nakupovat a podporovat tak jejich zboží. Ty je nesmíš podporovat. Ty se musíš jejich společnosti vyhýbat, jako kdyby byli nemocní morem.*“²⁸⁸ Postup české strany chápali jako pokus o naprosté „*vyhladování, zničení všeho, co je německé.*“²⁸⁹ Tvrdě hodnotili nelítostné pranýřování s nimi sympatizujících osob v *Litovelských novinách*. Pozastavovali se také nad tím, že čeští živnostníci otevřeně nepřiznali, že nejde jen o národní, ale zejména o ekonomický boj.²⁹⁰ Zcela odmítali skutečnost, že německý úředník musel skrývat své sympatie, kdežto Čech je mohl dávat okázale najevo: „*Český úředník opakovaně navštěvuje Záložnu, nestydí se se známým agitátorem dr. Fišerem z Olomouce ruku v ruce za bílého dne po náměstí kráčet.*“²⁹¹

---

²⁸⁵ Zprávy, LN, 1897, č. 6, s. 2.

²⁸⁶ Tamtéž, 1896, č. 6, s. 3.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ *Der fall von Littau*. Olomouc 1899, s. 4, vlastní překlad.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 6.

²⁹¹ Tamtéž, s. 7.

4.3.3.3 Reakce německé strany

Nejprve je třeba představit složení litovelského obecního zastupitelstva v 90. letech 19. století. V roce 1891 se starostou Litovle stal lékař František Kuchař, po dvou letech jej v čele města vystřídal Karel Mekiska.²⁹² Tento zámečník a později majitel továrny na plechové zboží byl předním představitelem německého obyvatelstva v Litovli. Stal se tak, jakožto vůdce Němců, hlavním protivníkem české strany. Z toho důvodu byl velice často českými představiteli kritizován a urážen. Na stránkách *Litovelských novin* je možné najít mnoho dokladů těchto útoků:

„Straší. V pondělí rozšířila se bleskurychle po Litovli pověst, že straší u p. Mekisky. To si můžete myslit, co tu bylo hádání, proč a zač. jedni pravili, že to straší ti vypovězení z města, druzí zase, že ti pokutovaní, třetí pak tvrdili, že to předchůdcové jeho přišli mu věštit, že blíží se konec jeho purkmistrování.“²⁹³

*Pan Mekiska je na trůně
jako paša ňáký.
Kolem něho viděti lze
jeho kabrňáky.*

*Na jednoho se usměje,
druhému dá prachy,
by pouštěli na ty Čechy
hodně velké strachy.
Posílá je k našim ženám
sbírat plné moci,
aby mohl ty „Pémáky“
přece nějak zmoci.*

---

²⁹² Více informací o životě Karla Mekisky viz.: Najman, R.: *Vzpomínka na rodinu Mekiskovu*, LN, 2010, č. 12, s. 12.

²⁹³ *Zprávy*, LN, 1896, č. 3, s. 3.

*My však z jeho avantgardy
máme strachy malé,
neboť jeho panství u nás
k pádu už je zralé.*

*Těž pantáta se zvonečkem
bude hlavu klonit –
zapomene poledne zas
samou hrůzou zvonit.²⁹⁴*

Do posledního německého zastupitelstva byli kromě Karla Mekisky zvoleni: Stefan Wedra, Johann Wozak, Leopold Porubka, Josef Dostal, Johann Fitz, Heinrich Fritscher, Johann Honisch, Johann Horan, Julius Jensky, Franz Klima, Stefan Klopper, Leopold Kristin (jediný zástupce Němců v českém zastupitelstvu poroce 1899), Ferdinand Neumann, Franz Pospischil, Ignaz Richter, Anton Svoboda, Ignaz Vogl, Josef Werner, Vincenz Zohner, Ferdinand Sanetrnik, Alois Benda, Anton Czüscek, Josef Sargel, Gustav Harbich, Adolf, Käufler, Josef Koloschek, Josef Kucharz, Albert Schlesinger a Hieronymus Zerbs.²⁹⁵

4.3.3.3.1 Německý dům

Vzpruhou pro německé obyvatele Litovle se měla stát výstavba majestátního „Německého domu“ (Deutsches Haus). Stavbu inicioval stejnojmenný spolek, který hledal vhodné parcely a zejména finanční prostředky. Podle Dr. Johanna Kuxe bylo hlavním důvodem výstavby poskytnout útočiště německým spolkům a Němcům z okolí.²⁹⁶ Češi naopak vnímali „Německý dům“ jako poslední pokus o záchranu němectví, tedy jako místo, které po prohrané bitvě poskytne Němcům na nějakou dobu azyl.²⁹⁷ Předmětem ostré kritiky se staly zejména neúměrné finanční náklady této akce, což korespondovalo s jejich dlouhodobou kritikou hospodaření nynějších

²⁹⁴ Karabáč, příloha LN, 1893, č. 14, s. 2.

²⁹⁵ Jména jsou ponechána v podobě uvedené na protokolech ze zasedání obecního výboru. SOkA Olomouc, AML, inv. č. 339, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 7. prosince 1899.

²⁹⁶ *Paběrky ze slavnostní řeči, proslovené Drem. Kuxem při otevření „Deutsches Haus“*, LN, 1899, č. 15, s. 1.

²⁹⁷ Tamtéž.

obecních představitelů, a podezřelé získávání pozemků nejen pro tuto výstavbu. Přívrženci české strany byli z článků *Litovelských novin* podrobně informováni o přípravách i průběhu stavby.²⁹⁸

Slavnostní otevření „Německého domu“ dne 22. července 1899 se stalo veřejnou manifestací němectví. Přes české protesty se konalo nespočet nepovolených průvodů, jejichž účastníci provokovali české obyvatele Litovle. Z těchto důvodů se Václav Socha a jiní příslušníci české strany rozhodli, že si ohlídnou bezpečnost ve městě sami.²⁹⁹ Ani tento dům však neposkytl litovelským Němcům záchranu. Definitivně o svou baštu přišli ve chvíli, kdy ji Václav Socha koupil.

4.3.3.3.2 Nové živnosti

Jako při obecních volbách v roce 1896 chtěli i v roce 1899 Němci zvýšit své šance na vítězství pomocí zřizování fingovaných živností. Tentokrát ale byli připraveni i Češi. Jakmile se dověděli, kolik nových jich přibylo na německé straně, obratem přihlásili ještě větší počet těch svých. Jednalo se o takové množství, že dokonce došly potřebné kolky.³⁰⁰ Snahu neprohrát dokazovalo prohlášení v *Litovelských novinách*: „Češi pak odhodláni jsou vésti celou věc tuto ad absurdum a podávati vždy větší počet živností, třeba by Litovel pojednou měla více voličů jako obyvatelstva.“³⁰¹

---

²⁹⁸ Např. *Zprávy*, LN, 1898, č. 8, č. 10, č. 12, č. 19; 1899 č. 14, č. 15.

²⁹⁹ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

³⁰⁰ *Zprávy*, Příloha k LN, 1898, č. 5, s. 3.

³⁰¹ Tamtéž.

Jak se v průběhu dvou let, po nákupu pozemků, nemovitostí, po přihlašování nových živností aj., pozměnily počty hlasů, ukazuje následující tabulka.

	Celkem	České hlasy	Německé hlasy	Nerozhodnuté
Počet voličů v roce 1896	921	384	466	71
Počet vytvořených pozemkových hlasů	453	172	281	0
Stav koncem r. 1897	1. 374	556	747	71
Živností za 1. pololetí r. 1898	2. 073	769	1. 304	0
Stav koncem června 1898	3. 447	1. 325	2. 051	71

Tab. 3: Vývoj počtu hlasů od r. 1896 do pol. roku 1898³⁰²

V červnu roku 1898 tak bylo v Litovli 3. 447 volebních hlasů, ačkoli celkový počet obyvatel činil 4. 300 osob. Je vidět, že „hon“ za hlasy se prováděl opravdu důkladně. Česká strana očekávala, že vládní orgány učiní těmto praktikám konec.³⁰³ Nakonec to nebylo potřeba, neboť Němci pochopili, že III. sbor je pro ně ztracen, a tak postupně odhlašovali své živnosti a Češi je ochotně následovali.³⁰⁴

4.3.3.3 Vražda Lipovského

Nejen do atmosféry ve městě, ale taktéž do volebního boje zasáhla kontroverzní vražda herce Lipovského. Němci po prohraných volbách označili tuto vraždu a následné negativní ohlasy za jednu z příčin jejich pádu. Co se tedy stalo.

Dne 16. listopadu 1896 „spáchána byla v Litovli [...] hnusná vražda, která otrásla myslí nejen místního obyvatelstva, nýbrž celé české Moravy ba i Čech

³⁰² *Dobytí Litovle*, LN, 1899, č. 23, s. 1.

³⁰³ *Zprávy*, Příloha k LN, 1898, č. 5, s. 3.

³⁰⁴ Seznamy přihlašovaných a odhlašovaných živností byly uveřejňovány v Úředním věstníku C. k. okresního hejtmanství v Litovli v letech 1898, 1899.

vůbec.³⁰⁵ Takto hovořily *Litovelské noviny* o vraždě člena Trnkovy divadelní společnosti Lipovském. Vrahem byl dělník Mekiskovy továrny Jan Trnavský, Štokrt,³⁰⁶ známý rváč. Podle svědků Štokrt většinu noci slovně napadal české obyvatele a snažil se vyprovokovat bitku. Nakonec mu padl do rány pěvec Lipovský, kterému zasadil smrtící rány nožem. Podle některých svědků chtěl vrah zabít redaktora *Litovelských novin* Duška. Ať je to tak či tak, obětí se stal Čech, což vyvolalo vlnu reakcí v českém táboře a vše bylo důsledně analyzováno. O této vraždě referovaly nejen *Litovelské noviny* či *Našinec*, nýbrž také například *Národní listy*. Kritizována byla především skutečnost, že Štokrt nebyl ihned po svém činu zatčen, ale mohl odejít domů, odkud byl odveden až ráno. Kontroverzní byl také samotný soudní proces. Ačkoli soud uznal Štokrta vinným, nedostal trest smrti, který by odpovídal danému trestnému činu, a rozsudek byl odložen. Nový soud, při němž rozhodovali většinou příslušníci německé národnosti, vraha odsoudil jen na čtyři roky. Pro českou stranu, která stále prezentovala tento čin jako čistě politickou vraždu, samozřejmě znamenal rozsudek novou účinnou zbraň v boji proti německé nadvládě. I po roce se na tento skutek nezapomnělo, uskutečnila se vzpomínková akce, což dokazuje, jakou důležitost Češi tomuto činu přikládali.³⁰⁷

4.3.3.3.4 Rok 1899 a rozhodující volební klání

Do roku 1899, kdy se měly konat nové obecní volby, na které se česká strana připravovala téměř tři roky, vstupovali vůdcové litovelských Čechů s požadavkem naprosté spolupráce, svornosti, jednoty a odhodlanosti. Hlavním cílem bylo získat rovnocenné zastoupení ve správě města, „aby národnost naše nebyla v Litovli odstrkovanou Popelkou, nýbrž rovnoprávnou družkou německé národnosti.“³⁰⁸ Ústředním volebním heslem se tak stalo: „*Stejné povinnosti – stejná práva.*“³⁰⁹ Příznivci české strany byli již od prvního čísla *Litovelských novin* tohoto klíčového roku uklidňováni, že vše je připraveno ke zdárnému výsledku pro „českou věc“ a hlavně že český volební výbor má pro případ nouze schovány účinné zbraně. Po vyložení voličských listin sice propukly obavy o pravdivosti těchto tvrzení, ale

³⁰⁵ *Zprávy*, LN, 1896, č. 22, s. 2.

³⁰⁶ V některých dobových textech se tento vrah nazývá Jan Trnavský, zvaný Štokrt, na jiných místech je psán jako Stockert.

³⁰⁷ *Úmrtní den Lipovského*, LN, 1897, č. 22, s. 2.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ *Na prahu nového roku*, LN, 1899, č. 1, s. 1.

odpovědí těmto „nevěřícím“ bylo odvážné provolání, uveřejněné v novinách v dubnu: „*Jest nade vši pochybnost – to pravíme s plným vědomím své povinnosti zjevit pravdu – že česká strana vyjde z voleb jako úplný vítěz, neboť III. i I. volební sbor má zcela zajištěny. Sbor II. přes všech tam zařazených 27 čestných občanů jest na vážkách.*“³¹⁰ Český volební výbor si byl zcela jist, že všechny jejich reklamace na údaje ve voličských listinách budou přijaty.

O zřizování nových živností bylo pojednáno již výše, zde je tedy předloženo rozložení hlasů na počátku února 1899:

	Celkem	Němci	Češi	Nerozhodnutí
Skuteční živnostníci a majitelé realit	1. 385	503	797	85
Uměle vytvořené hlasy	380	54	310	0
Čestní měšťané	0	16	0	0
Úředníci, učitelé, kněží	51	29	20	2
Celkem	1. 816	602	1. 127	87

Tab. 4: Počty volebních hlasů v únoru 1899³¹¹

Po srovnání s čísly ve volebních listinách vyložených dne 22. března, které se téměř shodovaly, je nutné vyzdvihnout pečlivou práci přípravného výboru (za všechny jmenujme Václava Sochu, který sepisování voličských seznamů věnoval mnoho energie a času).

Sbor	Počet hlasů (Češi i Němci)
I.	30
II.	184
III.	1. 590
Celkem	1. 804

Tab. 5: Počty volebních hlasů ve vyložených volebních listinách v březnu 1899³¹²

³¹⁰ *Co je pravda?* LN, 1899, č. 7, s. 1.

³¹¹ *Dobytí Litovle*, LN, 1899, č. 23, s. 2.

Němci se pokoušeli získat voliče také zmanipulováním plných mocí. Čeští voliči a zvláště voličky byli upozorňováni na tyto praktiky a nabádáni, aby nepodlehli jejich tlaku.³¹³

Když bylo zřejmé, že německá strana nemá ve III. sboru šanci na vítězství, obrátila svou pozornost na zbývající sbory. V následující době se tak závratnou rychlostí rozrůstal počet čestných občanů města a jak připomněly *Litovelské noviny*: „*Zásluh o město nebylo k tomu třeba a kde také by jich vzali rolníci Albrecht, Dokoupil, Černý, Meitner, Špringer nebo starostové okolních měst a míst* [například Friedrich Terst, starosta Šumperka, Karl Stalzer, starosta Zábřeha či Karl Brandhuber, starosta Olomouce, pozn. aut.; ...], *nebo občané z Unčova: Langer, Englisch, nebo učitelové Knaute, Daumann atd.*“³¹⁴

Také v I. sboru se Němci snažili změnit počet hlasů ve svůj prospěch (zvýšením odvodu daní určitých osob), ale neuspěli.³¹⁵

Nicméně okresní hejtmanství a další úřady měly plné ruce práce s vyřizováním reklamací a stížností obou stran, a tak se termín voleb stále odkládal. Poslední úder německé straně a zároveň otevření cesty k volbám představovalo rozhodnutí správního soudu ve Vídni ze dne 17. října 1899,³¹⁶ který definitivně zamítl stížnost litovelských Němců proti sestavení voličských listin. Ihned poté byl vydán rozkaz vyložit volební listiny a uskutečnit volby. Jak přiznali hlavní aktéři české strany, očekávali, že Němci ještě nějakou lest vymyslí, ale již se tak nestalo.³¹⁷

Obecní volby roku 1899 tedy probíhaly v druhé polovině listopadu. Protože nebyly tajné, vědělo se, že Češi mají jasnou převahu ve III. a I. sboru, proto se veškerá pozornost věnovala II. sboru. Ale nejprve, ve dnech 14. a 16. listopadu, se konaly volby do III. sboru. Této volby se Němci neúčastnili. Dne 20. listopadu se vedla rozhodující bitva o každý hlas ve II. sboru. Klíčovou roli nakonec sehrál odevzdaný hlas místního faráře Zatloukala, jenž údajně litovelskému starostovi slíbil, že volit nepůjde. Jakmile se to dověděla česká strana, zahájila útok. Na kněze tlačila, vyhrožovala mu, dokonce se za ním vydala deputace z Příkazu, „*kteřá hrozila, že budou veškeři čeští farníci proti němu, když nepůjde volit.*“³¹⁸ Pod velkým tlakem

---

³¹² *Dobytí Litovle*, LN, 1899, č. 23, s. 2.

³¹³ *Zprávy*, LN, 1899, č. 2, s. 2. nebo *Zprávy*, LN, 1899, č. 4, s. 2.

³¹⁴ *Dobytí Litovle*, LN, 1899, č. 23, s. 2.

³¹⁵ Více viz.: Tamtéž.

³¹⁶ Více viz.: *Konečně spravedlivá věc zvítězila*, LN, 1899, č. 20, s. 1-2.

³¹⁷ *Dobytí Litovle*, LN, 1899, č. 23, s. 2.

³¹⁸ *Der falt von Littau*, s. 9, vlastní překlad.

tedy litovelský farář k volbám dorazil. Takto volbu zaznamenal Richard Fischer ve svých pamětech: „*Když v II. volebním sboru jako poslední volič přišel, vlastně byl přiveden farář Zatloukal (byli jsme na faře pro něho) a českým lidem byl vtačen až k volebnímu osudí, odevzdal svůj hlas českým kandidátům a tím rozhodl volby ve prospěch Čechů.*“³¹⁹

Dne 22. listopadu proběhly volby v I. sboru, kde se očekávala výhra české strany, neboť Němci nevolili.

Konečné výsledky vypadaly takto:

Sbor	Celkem voličů	Počet hlasů - Češi	Počet hlasů - Němci
III.	1. 590	1. 009	neúčastnili se
II.	188	83	82
I.	29	16	neúčastnili se

Tab. 6: Výsledky voleb r roku 1899³²⁰

³¹⁹ Fischer, R.: *Cesta mého života*, s. 211.

³²⁰ *Dobytí Litovle*, LN, 1899, č. 23, s. 2.

5. Česká Litovel—hospodářský, politický a kulturní vývoj do roku 1914

5.1 Pohled české strany

Po vítězství české strany v listopadových volbách roku 1899 zavládlo v českých řadách všeobecné nadšení. Slavili nejen čeští obyvatelé Litovle, ale celá Morava i Čechy. Do města přicházelo mnoho blahopřejných telegramů, pozdravů a dopisů z nejrůznějších koutů země. Tyto projevy přízně, uveřejněné v *Litovelských novinách*, zabraly téměř pět stran ve třech číslech zmíněných novin. Ty také referovaly o dění ve městě: „*Litovel tone v moři praporů, telegrafní úřad nestačí přijímati a vydávati depeše, náměstí i ulice plny rozrušeného lidu a odevšad zaznívají nadšené pozdravy, zvěstující, že Litovel po staletích vrácena lidu českému.*“³²¹

Litovel se tedy stala centrem mohutných oslav českého národa, jak dokládá například líčení této slávy v *Selských listech*. „*Co Litovel stojí, nechovala ve svých zdech tolik lidstva jako ve středu [22. listopadu 1899, pozn. aut.]. Již od rána sjížděli se hosté hlavně ovšem litovelský venkov, celý vlak přijel z Mohelnicka a Zábřezska, veliká výprava z Olomouce [...], venkov olomoucký, z Prostějova a okolí, četná výprava z Přerova, a porůznu hosté z Lipníka, Hranic, Brušperka, Brna atd.*“ Nejvýznačnějším hostem oslavy byl poslanec Alois Pražák, jakožto zástupce klubu českých poslanců říšské rady.³²²

O této výjimečné události českého národa s nadšením psaly i jiné noviny. Například olomoucký *Pozor* se raduje z vítězství české strany ve volbách následujícím způsobem: „*Litovel naše, Litovel česká! Tato zpráva letí dnes od úst k ústům a každý z nás je rád, může-li touto radostnou novinou někoho překvapiti. Nač před 30 lety nikdo neodvážil se myslet, co před 20 let bylo tajným, ale velmi dalekým ideálem, co před 10 lety ještě zdálo se nemožným, to stalo se skutkem v posledním roce 19. století a řada českých měst rozmnožena českou Litovlí.*“³²³

O vzestupu Čechů vypovídal také zvyšující se počet obyvatel hlásících se k české národnosti. V roce 1900 se v Litovli nacházelo 4. 633 obyvatel, přičemž

³²¹ *Konečně!* LN, 1899, č. 22, s. 2.

³²² *Besídka*, Selské listy, 1899, č. 135, s. 2.

³²³ *Pozdrav české Litovli!* Pozor, 1899, č. 134, s. 1.

k Čechům se hlásilo 3. 160 osob a k Němcům 1. 448.³²⁴ Jak dokládá následující tabulka, oproti roku 1880 se tedy počet Čechů zdvojnásobil, zatímco Němců v následujícím desetiletí ubývalo (srov. údaj o počtu obyvatel z roku 1910).

Rok	Celkový počet obyvatel	Češi	Němci
1880	4. 051	1. 539	2. 490
1900	4. 633	3. 160	1. 448
1910	4. 600	3. 611	972

Tab. 7: Počet obyvatel v letech 1880, 1900, 1910³²⁵

5.1.1 Nové zastupitelstvo

V přelomových obecních volbách roku 1899 bylo zvoleno nové třicetičlenné zastupitelstvo, skládající se z 29 Čechů a 1 Němce. Konkrétně se jednalo o tyto litovelské osobnosti:

Ve III. sboru byli zvoleni: František Čep, Alois Chrudina, František Haderka, Alois Janda, Rudolf Mazáč, Josef Roller, Jan Smyčka, Václav Socha, František Schenk a Karel Valouch.

Ve II. sboru: Vladimír Helekal, František Herold, František Hofschneider, Jan Honal, Ferdinand Mazánek, Josef Motřka, Josef Sládek, Richard Schönhöffer, Eduard Šrott, Leopold Kristin (vylosovaný zástupce německé strany).

V I. sboru: Otakar Douša, Jakub Freiburger, Karel Hulla, František Nevěřil, Antonín Rosta, Čeněk Rychlík, Stanislav Smékal, Libor Šmoldas, Josef Špička, Jan Schuster (uváděn také jako Šustr).

Z uvedeného seznamu je patrné, že do nového českého zastupitelstva zasedly důvěrně známé osobnosti, jenž po celý dlouhý boj aktivně podporovaly českou věc, angažovaly se v českých spolcích či pomáhaly českému školství. Je nutné zdůraznit, že většina nových představitelů města pocházela z Litovle a okolí, osm osob se narodilo v Čechách nebo na jižní Moravě. Německá strana totiž tvrdila, že v obecním

³²⁴ Bartoš, J. a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Sv. 3. Ostrava 1972, s. 142.

³²⁵ Tamtéž.

zastupitelstvu jsou lidé, kteří nemají bližší vztah k Litovli, což neodpovídalo skutečnosti.³²⁶

Volba prvního českého starosty probíhala dne 11. ledna 1900. Všeobecnou podporu získali tři čelní představitelé české strany – Vácslav Socha, Jan Smyčka a Alois Janda. Očekávalo se, že boj o místo starosty svedou JUDr. A. Janda a MUDr. J. Smyčka, jakožto osoby s vysokoškolským titulem, jenž vítězem a tudíž prvním českým starostou Litovle se stal Vácslav Socha, „muž o dobytí Litovle zasloužilý, charakter vzácný a Čech do krajnosti důsledný“³²⁷. Alois Janda svou porážku neunesl a „rozpoutal takovou agitaci proti starostovi a obecní radě, že člověku se přičí o tom psát. Když na počest starosty a městské rady pořádáno bylo večer osvětlení města, bylo celé náměstí osvětleno, jen Deutsches Haus, žid Werner a dr. Janda měli tmou. Jako berana proti zvoleným representantům použití chce – českého venkova. Proto objíždí on a sládek Elleder hanácké obce, aby dokazovali jim, že úředník cukrovaru nemůže být starostou města.“³²⁸ Z osobních poznámek Vácslava Sochy na výtisku novin, v nichž nalezneme popis těchto událostí, je zřejmé, že litovelští představitelé žádali tisk, zejména ten olomoucký, aby se o dané situaci nezmiňoval. Nakonec se však zprávy o ní objevily v pražském *Hlasu*, v českobrodském listu *Naše hlasy*³²⁹ a také v německém tisku.

Po volbě starosty následovalo hlasování o dalších členech městské rady. Kromě starosty se radními stali Jan Smyčka, Richard Schönhöffer, František Nevěřil a František Schenk. Zvolení starosty bylo náležitě slaveno českým obyvatelstvem Litovle. Na jeho počest byl uspořádán pochodňový průvod z měšťanské střelnice k záloženskému domu, kde Vácslav Socha zrovna pobýval. „Tam zapěl též náš pěvecký odbor slavnostní sbor na Moravu, načež odebraly se deputace k holdování. Vřelou řečí přivítal ho [Vácslava Sochu, pozn. aut.] p. Dr. Jüngling a neméně vřele mu starosta odvětil. Na to byl přátelský večer.“³³⁰

Vyjma starosty a radních bylo třeba vykonat volbu do jednotlivých odborů zastupitelstva. Ta proběhla na zasedání městského zastupitelstva dne 22. ledna 1900, přičemž do hlavních výborů byli zvoleni:

Do finančního odboru: K. Hulla, A. Janda, Č. Rychlík, J. Smyčka, V. Socha.

³²⁶ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 356.

³²⁷ *Jak žijeme?* Čas, 1900, č. 13, s. 1.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ *Různé zprávy*, Naše hlasy, 1900, č. 3, s. 2.

³³⁰ *Zprávy*, LN, 1900, č. 1, s. 2.

Do hospodářského odboru: K. Hulla, V. Socha, R. Schönhoffer, J. Špička, K. Valouch.

Do školského odboru: F. Herold, J. Honal, A. Janda, F. Nevěřil, V. Socha.

Do okrašlovacího odboru: F. Herold, S. Smékal, V. Socha, J. Schuster, J. Honal.

Do zdravotního odboru: F. Čep, J. Freiberger, F. Hofschneider, J. Sládek, J. Smyčka, V. Socha, F. Schenk.³³¹

Kromě těchto základních odborů byly ustaveny taktéž: vrchní kontroloři pokladny, odbor invalidní, odbor důvěrníků obce pro dobrovolný sbor hasičský, požární komisaři a spořitelní výbor.

5.1.2 První kroky nového zastupitelstva

Hlavní pozornost nového českého zastupitelstva se obrátila na české školství a zejména na nutnost posílit vzdělávání českých dětí. To se rozhodlo zřídit českou reálku a dívčí měšťanku.³³²

Dále usilovalo o změnu dosavadních německých nápisů na obecních budovách a úřadech či na mýtných tabulkách. Nahradily je české nápisy, pouze orientační a výstražní tabulky byly dvojjazyčné, s českým nápisem vpředu. Nezapomnělo se také na sídlo představitelů správy města a bylo rozhodnuto: „*Konečně má obecní dům opatřen býti s nápisem „Radnice.“*“³³³

Jako problematická se jevila spolupráce s městskými úředníky, kteří nereflektovali změnu ve vedení města a nepřizpůsobili se novým poměrům. Na základě stížností na městské úředníky byl přijat návrh, „*by nejdéle do 3 měsíců prokázali úplnou znalost jazyka českého, jak v slově, tak i v písmě. By stranili se všech germanizačních snah vůbec a v Litovli zvlášť a representovali se všude jako úředníci českého jazyka aj.*“³³⁴

Nové české zastupitelstvo také usilovalo o změnu názvů ulic. Nejprve se jednalo o nových názvech pro ulice Herbstovou, Schmerlingovou a Liechtenstejnovou, ale velice brzy se ukázalo nezbytné podrobit analýze názvy všech zbývajících a upravit je podle nových měřítek. Jan Smyčka tak navrhoval, aby byla ustanovena místopisná komise, jejímž úkolem by mimo jiné bylo: „*vypracovati*

³³¹ SOKA Olomouc, AML, inv. č. 340, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 22. ledna 1900.

³³² Více v kapitole *Školství*.

³³³ SOKA Olomouc, AML, inv. č. 340, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 2. března 1900.

³³⁴ Tamtéž, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 30. března 1900.

*široký návrh na pojmenování všech ulic, založený na řádně oceněném místopisném, historickém a národním základu*³³⁵. Dále měla založit a vést pamětní knihu města Litovle, pečovat o písemné i hmotné památky, uspořádat a vést městský archiv. Jejimi členy se stali Jan Smyčka, farář František Páleník, Čeněk Ševčík a Ladislav Spurný.³³⁶ Zamýšlená změna názvů ulic vyústila v otevřený odpor německé strany, několik litovelských Němců dokonce podalo, byť neúspěšně, stížnost k moravskému zemskému výboru,³³⁷ který ji však zrušil výnosem č. 63067 ze dne 4. února 1901. Nejproblematičtější se stalo pojmenování hlavního náměstí, o němž obecní zastupitelstvo muselo jednat znovu dne 30. března 1901. Moravský zemský výbor totiž vyhověl stížnosti radního Leopolda Kristina, který na zasedání zastupitelstva dne 30. března 1900 podal vlastní návrh na pojmenování hlavního náměstí („*náměstí císaře Františka Josefa I.*“), o němž však nebylo jednáno. Proto bylo nutné hlasování zopakovat. O rok později byl Kristinův návrh definitivně zamítnut a nový název měl znít – „*náměstí Přemysla Otakara II.*“.³³⁸ Proti tomuto rozhodnutí podal novou stížnost Karel Mekiska, opět neúspěšně. Umístění tabulek s novými názvy bylo schváleno na zasedání zastupitelstva dne 11. srpna 1902. Většina ulic získala svůj název podle představitelů českého společenského a politického života. Šafaříkova ulice tak nahradila Minichovu, Třebízského ulice Epichovu, Jungmannova ulice Koželužskou a Valy, Havlíčkova ulice Herbstovu a Šmerlingovu, Palackého třída Olomoucké předměstí aj.³³⁹

Je třeba zmínit, že místopisná komise byla na konci roku 1906 přeměněna na Krajskou muzejní společnost v Litovli a následující rok otevřela své muzeum.³⁴⁰ Obyvatelé Litovle, včetně Václava Sochy, se podíleli na zakoupení historických předmětů a pravěkých památek z různých nalezišť na Moravě, které věnovali zmíněné instituci. Po jejím otevření se staly „*základem expozice soukromé sbírky Smyčkovy a Sochovy[...]*“³⁴¹. Muzejní exponáty byly uloženy a vystaveny v několika objektech. Nejprve se využily prostory městské knihovny či dívčí školy v Jungmannově ulici. V letech 1913—1918 pak byly muzejní sbírky umístěny v Sochově nové vile, postavené v roce 1910, která se nachází v dnešní Husově ulici,

³³⁵ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 340, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 30. března 1900.

³³⁶ Tamtéž.

³³⁷ Tamtéž, inv. č. 342, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 21. dubna 1902.

³³⁸ Tamtéž, inv. č. 341, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 30. března 1901.

³³⁹ Zprávy, LN, 1900, č. 22, s. 1-2.

³⁴⁰ Šik, L.: *100 let muzejnictví v Litovli*. Litovel 2006, s. 6.

³⁴¹ Šik, L.: *Litovelské paměti*, s. 149.

a později byly přemístěny do budovy bývalé městské střelnice, kde je lze vidět dodnes.

5.2 Komunální podniky

Systematické budování komunální infrastruktury je možno chápat jako výsledek procesu industrializace, urbanizace či demokratizace společnosti během 19. století. Výstavbu infrastrukturních zařízení obcím nařizoval také říšský obecní zákon.³⁴² Existují různé varianty dělení těchto zařízení,³⁴³ za všechny je vybráno následující členění:

- hygienická zařízení (jatka, kanalizace, vodovod),
- hospodářské podniky (plynárna, elektrárna),
- sociálně politická zařízení (spořitelna, zastavárna),
- vzdělávací instituce (školy),
- kulturní zařízení (divadlo, knihovna, muzeum).³⁴⁴

Komunální podniky je taktéž možno dělit podle toho, zda do obecní pokladny přinášely finance (plynárna, lokální dráha, spořitelna) nebo zda je naopak musela obec dotovat (vodovod, kanalizace, hřbitov, nemocnice aj.).³⁴⁵

Výstavba infrastrukturních zařízení tedy měla zvyšovat životní úroveň obcí, ovlivňovala také vzrůstající úroveň vzdělání, kvalitu zdraví obyvatel i způsob trávení volného času. Ze všech těchto důvodů našla modernizace infrastruktury podporu u reprezentantů obcí, zvláště u nových obecních elit.³⁴⁶

V Litovli lze zaznamenat snahy o zlepšování klimatu ve městě od 50. let 19. století. Proměňoval se vzhled města, vznikly peněžní ústavy, do Litovle byla dokonce přivedena železnice.³⁴⁷ Na počátku 20. století tento trend pokračoval, a tak nové vedení města projednávalo zřízení elektrárny, nemocnice, vodovodu, kanalizaci a regulaci Moravy.

---

³⁴² Více např. Kladiwa, P. *Lesk*, I. díl.

³⁴³ Více např. Kladiwa, P.: *Lesk*, II. díl, 2. sv., s. 13-14.

³⁴⁴ Krabbe, W.R.: *Kommunalpolitik und Industrialisierung: die Entfaltung der städtischen Leistungsverwaltung im 19. und früheren 20. Jahrhundert*. Fallstudien zu Dortmund und Münster. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1985, s. 22.

³⁴⁵ Kladiwa, P.: *Lesk*, II. díl, 2. sv., s. 13.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 14.

³⁴⁷ Více v kapitole *Hospodářství a infrastruktura v 19. století*.

5.2.1 Městská elektrárna

Na přelomu 19. a 20. století intenzivněji vstupovala do lidských životů elektřina a elektrotechnika. V Litovli se otázkou vybudování městské elektrárny začali zabývat v roce 1907. Potřebnou dokumentaci vypracoval profesor VUT v Praze, Karel Novák. Na zasedání zastupitelstva dne 27. prosince 1907 byl přijat návrh na zakoupení tzv. městského mlýna pro novou elektrárnu. Ten „*byl zakoupen od majitelky pí. Lachovské přičiněním tehdejšího starosty V. Sochy, Rich. Schönhöffera, Tomáše Zdráhala a Stan. Smékala*“³⁴⁸. Zároveň musel být vybudován nad mlýnem splav, aby se zajistil dostatečný průtok vody. Tyto práce byly zahájeny v létě roku 1909. Projekt elektrické centrály vypracovala firma Františka Křížíka z Prahy, úpravu koryt a výstavbu jezu provedla firma Františka Jiráka z Hradce Králové. Elektrárna byla vybavena Francisovou vodní turbínou, dieselovým motorem typu Litzenmayer a akumulátorovými bateriemi pro případ výpadku proudu.³⁴⁹ Městská elektrárna zahájila provoz v roce 1910. Původně byla určena pro osvětlení města, avšak brzy usilovaly o připojení i okolní obce. V roce 1911 došlo k napojení Chořelic. O dva roky později přibylo k odběratelům elektřiny dalších 9 obcí a tento trend i nadále pokračoval.³⁵⁰

5.2.2 Nemocnice

Usnesením zastupitelstva ze dne 3. srpna 1908³⁵¹ se Litovel připojila k návrhům, aby každé město, které chtělo pečovat o své občany a chránit je před různými chorobami, vybuďovalo veřejnou nemocnici. Městská nemocnice měla sloužit městu Litovli i okolním obcím, které by se finančně podílely na její stavbě. Každá obec byla seznámena s předběžným rozpočtem a s výší podílu, který by měla uhradit. Ten se odvozoval od výše přímých daní. Další finanční prostředky již nebyly potřeba, jelikož provoz nemocnice měl být hrazen ze zemského fondu.³⁵² Pro obce by výstavba obvodní nemocnice přinesla značné výhody, poněvadž by jim odpadla

---

³⁴⁸ SOkA Olomouc, Pamětní kniha města Litovle I., s. 39.

³⁴⁹ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 2390, Projektová dokumentace k výstavbě elektrárny.

³⁵⁰ V SOkA Olomouc se nachází fond Městská elektrárna, ale v něm jsou uloženy pouze hlavní (účetní) knihy z pozdějších let (40. léta 20. století).

³⁵¹ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 348, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 3. srpna 1908.

³⁵² SOkA Olomouc, Archiv obce Nasobúrky, inv. č. 43, Jednání o stavbě společné obvodní nemocnice v Litovli pro obce litovelského okresu.

povinnost vydržovat místnosti pro ošetřování nemocných a izolaci osob nakažených infekčním onemocněním. „Naskytuje se nyní zdravotním obcím soudního okresu litovelského velmi výhodná příležitost s poměrně malými oběťmi finančními na trvalé časy opatřiti si zákonem jim předepsané místnosti pro ošetřování nemocných, jakož i pro izolování nemocných a nemocemi infekčními podle ustanovení čl. 27 obecního řádu a čl. 24., 28. a 29. zákona domovského, jakož i říšského zdravotního zákona ze dne 30. dubna 1870 a moravského zemského zákona zdravotního ze 27. prosince 1909, neboť ony zdravotní obce, které se na stavbě obvodní nemocnice v Litovli zúčastní, nebudou povinny sobě zřizovati a stavěti místnosti pro nemocné a pro izolování nakažlivých nemocných ve svých obcích, ani platiti ošetrovací náklady za tyto, ježto k tomu účelu sloužiti již bude společná obvodní nemocnice v Litovli, jejíž vydržování převezme zemský fond.“³⁵³ Každá obec, která chtěla využít této možnosti, měla napsat svůj souhlas a doručit prozatímnímu zařizujícímu výboru, v jehož čele stál Václav Socha. Tato nemocnice byla tedy plánovaná mezi Olomouckým předměstím a Nasobůrkami. Měla mít 60 postelí, 4 oddělení: chirurgii, internu, infekční oddělení a oddělení pro léčbu tuberkulózy. Vše bylo pečlivě připraveno, ale realizaci přerušil rok 1914 a následná válka.

5.2.3 Vodovod a kanalizace

Nedostatek pitné vody, nekvalitní voda ve studních, vysoká spodní voda a zcela nedostatečná kanalizační síť ústící do řeky Moravy nutily obecní zastupitelstvo zabývat se touto problematikou. Jak bylo obtížné vyřešit nedostatek pitné vody, dokládá neúspěšný pokus vybudovat veřejnou studnu před radnicí, kdy se na pramenitou vodu nenarazilo ani v hloubce 76 metrů. Nové zastupitelstvo se tak snažilo tento problém vyřešit a pomocí zkušebních vrtů nalézt pitnou vodu pro město.³⁵⁴ Jako nejvhodnější zdroj byla vybrána studánka v doubravě za cukrovarem.³⁵⁵ Nicméně kanalizační síť se podařilo zbudovat až v době první Československé republiky.

---

³⁵³ SOkA Olomouc, Archiv obce Nasobůrky, inv. č. 43, Jednání o stavbě společné obvodní nemocnice v Litovli pro obce litovelského okresu.

³⁵⁴ Studie k těmto vrtům jsou součástí fondu Socha Václav, kart. č. 4.

³⁵⁵ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 390.

5.2.4 Regulace Moravy

K problémům s nedostatkem pitné vody přispívaly velkou měrou také každoroční povodně. Snahy regulovat řeku Moravu pochází již ze 17. století. Od té doby vzniklo mnoho plánů, jak regulaci provést, přesto až do 20. století nebyla vybudována významnější úprava toku řeky Moravy ani žádná protipovodňová opatření v okolí Litovle. Změnu měl přinést nový vodocestný zákon, který byl schválen dne 11. června 1901 a který počítal s vybudování pěti vodních cest, přičemž jedním z nich se stal dunajsko-oderský průplav. Jeho součástí byla také regulace řeky Moravy. Začátek stavebních prací byl naplánován na rok 1904 (bohužel tato myšlenka zanikla hned po sedmi letech, aniž by k úpravě toku došlo). V témže roce došlo k založení *Moravského říčního průplavního spolku*, který měl podobně jako vídeňský *Donau-Verein* podporovat úpravu moravských řek. Byl ustaven v Přerově, přičemž jeho stanovy byly úředně schváleny dne 31. března 1901. Ustavující sjezd spolku se konal dne 19. května 1901 za podpory *Hospodářské české společnosti pro Markrabství moravské*. Zároveň byl vybrán první spolkový výbor, předsedou byl zvolen Jaroslav hrabě Thun-Hohenstein, prvním místopředsedou František Tropper (starosta Přerova), druhým místopředsedou Václav Šílený (advokát, představitel moravské lidové strany, poslanec říšského sněmu),³⁵⁶ jednatelem se stali Adam Kříž (naučitel v Malenovicích) a Václav Hrubý (ředitel obchodní školy v Přerově), pokladníkem Augustin Lipčák (advokát v Přerově). Mezi zakládající členy patřily mimo jiné Akciový cukrovar v Litovli, město Litovel a litovelská záložna. V seznamu přispívajících členů lze nalézt také jméno Václava Sochy. Na schůzi dne 14. července 1900 byl učiněn návrh na zřízení čtyř spolkových odborů, přičemž během roku 1901 byly ustaveny jen první dva. Jednalo se tedy o odbor:

1. *„agitační, by širší obecnost o důležitosti cest vodních poučoval,*
2. *technický, týž má udržovati styky s vládou, aby vědel, co se bude provádět atd.,*
3. *finanční má zaříditi, aspoň dáti pokyny ku zařizení různých podniků k využitkování průplavů, k. p. společností plavebních, společností*

---

³⁵⁶ Více informací o životě a působení této osobnosti, která výrazně zasáhla do dějin Moravy ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století, lze nalézt v příspěvku: Kučera, R.: *Václav Šílený*. In: Marek, P. (ed.): *Osobnost v politické straně*. Olomouc 2000, s. 125-138.

k opravě a stavbě lodic, průmyslových podniků, kterým by se dařilo po zahájení plavby,

4. *statistický, který má zjistit, co se dá na průplavech plaviti, na jakou vzdálenost, které zboží bude se vyvážeti, dovážeti a provážeti*³⁵⁷.

Litovel se aktivně zapojila do činností *Moravského říčního průplavního spolku*. Zvláště činným se stal Václav Socha, který se účastnil konaných schůzí a také na nich vystupoval a hájil zájmy Litovle. V dubnu 1904 například požadoval, „*aby spolek nepouštěl ze zřetele především stavbu průplavové trati z Přerova do Pardubic, poněvadž má pro průmysl a obchod náš mnohem větší důležitost, otevírajíc mu cestu do Labe a dále do moře Severního*“³⁵⁸.

O pět let později než *Moravský říční průplavní spolek* vznikl *Spolek pro stavbu průplavu přerovsko-pardubického*. Ustavující valná hromada se konala dne 22. dubna 1906. Podle prvních spolkových stanov bylo jeho účelem:

1. *„Pečovati o to, aby zákonem ze dne 11. června 1901 čís. 66 ř. z. nařízené provedení průplavu Přerovsko-Pardubického se urychlilo.*
2. *„Pečovati o to, aby při provádění projektu, jak zájmy zemědělské, tak i zájmy obchodu a průmyslu došly náležité stejné platnosti a ochrany.*
3. *Pečovati o dopravu po průplavu Přerovsko-Pardubickém.*
4. *Využítkovati vodní sílu na průplavu tom a získati za účelem tím koncessi úřední a zřizovati akciové společnosti.*“³⁵⁹

Svého vytčeného cíle chtěl spolek dosáhnout pomocí pravidelných schůzí, přednášek, odborných spisů, sběrem a uveřejňováním statistických dat, konzultacemi a korespondencí s poslanci, úřady a příbuznými spolky. Nesnadnost úkolu, kterého se chtěl zhostit, si uvědomovali jeho představitelé ještě před samotným vznikem spolku a otevřeně o něm hovořili i na ustavující valné hromadě. „*Je známo všeobecně, že i sama myšlenka splavnění hlavních toků českých setkává se dosud s odporem a nepřízní různých činitelů veřejného života, ač provedení podniku toho má pro veliký počet českých měst a okresů význam dalekosáhlý.*“³⁶⁰ Podle zpráv z tisku, byl mezi přítomnými na valné hromadě jmenovitě přivítán Václav Socha a litovelský radní Tomáš Zdráhal. Socha byl také členem ustavujícího výboru spolku,

---

³⁵⁷ Kříž, A. – Chlup, J.: *Činnost „Moravského říčního a průplavního spolku“ za období 1901—1906*. Brno 1906, s. 7.

³⁵⁸ *Zprávy, Selské listy*, 1904, č. 54, s. 1.

³⁵⁹ *Stanovy spolku pro stavbu průplavu Přerovsko-Pardubického*. Pardubice 1905.

³⁶⁰ *Regulace a kanalizace řek a průplavy*, *Národní listy*, 1906, č. 111, s. 2.

jemuž předsedal Vojtěch Horák. Nezbytnou součástí valné hromady představovala volba předsednictva a spolkového výboru. Předsedou se stal J. V. Hrázský (profesor české pražské techniky), místopředsedy V. Horák (pardubický advokát), J. Markalous (starosta pardubického okresu) a Č. Veselík (architekt). Do výboru byl dále zvolen taktéž Václav Socha.³⁶¹

Mezi *Spolkem pro stavbu průplavu* a *Moravským říčním a průplavním spolkem* probíhala úzká spolupráce, jak dokládá seznam členů, kteří se angažovali v obou spolcích (za všechny Václav Socha), či společné schůze, jako byla například manifestační schůze v Litovli za zřízení průplavu konaná dne 17. listopadu 1907.

Václav Socha se tedy velice aktivně účastnil mnoha regulačních schůzí, na nichž zvláště usiloval o regulaci řeky Moravy. O těchto zasedáních si dělal pečlivé poznámky, které nalezneme v jeho pozůstalosti. Jedna ze schůzí, na nichž Václav Socha vystoupil jako obhájce litovelských zájmů, se uskutečnila dne 22. září 1912 v Litovli.³⁶² Účastnilo se jí 20 obcí z okolí a hlavním tématem se stala úprava toku Moravy v okolí Litovle i uvnitř města. Mezi řečníky nechyběl ani Václav Socha, který referoval právě o regulaci přímo v Litovli a „*stěžoval si ve své řeči, že pro Litovel kromě stálého měření neudělalo se ničeho. Měli jsme schůze, sjezdy, vysílali jsme deputace, podávali memoranda – ale dosud Litovel nedostala ničeho. A povodněmi, zvláště na starém městě, jsou stále dělány obrovské škody, šíří se nemoce, ohrožovány jsou životy.*“³⁶³ Také připomenul, že název „Moravské Benátky“, jak se Litovli říká [až dosud, pozn. aut.], má zcela oprávněně.

5.3 Kulturní život

5.3.1 Divadlo a film

Svobodnější atmosféra „osvobozené“ Litovle z německé nadvlády přinesla rozmach českého kulturního a společenského života. Ve své činnosti zdárně pokračovala zdejší divadelní tradice, na níž se podíleli členové *Sokola*, *Měšťanské besedy* a *Spolku paní a dívek českých*. V roce 1907 pak vznikl samostatný dramatický odbor Sokola, který měl po vzoru profesionálních scén v čele svého

³⁶¹ *Regulace a kanalizace řek a průplavy*, Národní listy, 1906, č. 111, s. 2.

³⁶² *Regulační chůze v Litovli*, Selské listy, 1912, č. 112, s. 1-2.

³⁶³ Tamtéž.

ředitele a řídil se zvláštními statuty. Po přestavbě rolnické záložny v roce 1912 byl upraven také divadelní sál a jeviště získaly tehdejší nejmodernější techniku. K slavnostnímu otevření daného sálu, nazývaného „záloženská dvorana“, došlo dne 6. ledna 1913.

Další fenomén 20. století, film, se objevil v Litovli v roce 1910. Tzv. elektrické divadlo začalo promítat po zahájení činnosti městské elektrárny. Filmová představení nejprve uváděl majitel pojízdného kina Ignác Mik z Brna. Litovelským propagátorem této novinky se stal obchodník Karel Vaněk, který zažádal o koncesi na zřízení kina. Obdržel ji dne 1. července 1912 a společně s úředníkem cukrovaru Františkem Dostálem a malířem, natěračem Aloisem Eckartem³⁶⁴ začali promítat v sále střelnice. Jejich první veřejné promítání proběhlo ve dnech 18.—20. října 1912 a jednalo se o třídílnou reportáž „VI. Všesokolský slet v Praze“. Pauzy mezi jednotlivými díly vyplňoval dvanáctičlenný „kinoorchestr“. Aby organizátoři filmových představení nemuseli používat přenosný promítací přístroj, usilovali o vlastní promítací sál. Vhodné prostory nakonec našli na dvoře hostince U Bílého koníčka, který patřil Václavu Sochovi. V novém kinosálu bylo zahájeno promítání v roce 1913 filmem „*Quo vadis?*“.³⁶⁵

5.3.1.1 Knihovna

Litovelští čtenáři měli několik možností, odkud si vypůjčit knihy. Každý spolek měl svou vlastní knihovnu, z níž půjčoval literaturu zájemcům, nejen z řad svých členů. V roce 1900 městské zastupitelstvo rozhodlo podporovat Havelkovu knihovnu (knihovna *Měšťanské besedy*)³⁶⁶ finančním příspěvkem ve výši 150 zlatých ročně. Také se začalo uvažovat o tom, že by se ze stávajících spolkových knihoven vytvořila jedna veřejná. Na zasedání obecního zastupitelstva dne 16. ledna 1903 došlo ke schválení jejího zřízení. K tomuto účelu byly pronajaty místnosti v Jungmannově ulici, přičemž slavnostní otevření proběhlo dne 8. dubna 1903. Základ nové knihovny tvořily knihy z *Měšťanské besedy*, *Spolku paní a dívek*, *Sokola* a knihy pořizované z prostředků města. O rok později byla knihovna přemístěna do Sokolské ulice, jelikož předchozí místnosti byly přenechány realce. Lidé si mohli

---

³⁶⁴ Tito tři se stali společníky firmy „Stálé elektrické divadlo v Litovli.“ Viz. SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 21, Opis smlouvy mezi společníky ze dne 1. července 1912.

³⁶⁵ Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 384.

³⁶⁶ Více informací v kapitole *Spolky*.

knihy buď půjčovat (každou neděli od 10:00 do 11:30) nebo využívat služeb denně otevřené čítárny. Členové spolku si půjčovali knihy zdarma, ostatním byl stanoven malý poplatek.

5.4 Politické strany

Při obecních volbách do roku 1900 se Češi snažili netříštit své síly mezi různé politické strany, a tak se sdružovali do jedné, národní. Uvědomovali si totiž, že jedině spojením sil si mohou dopomoci k převzetí správy města do vlastních rukou. Odstrašujícím příkladem jim byl pokus příznivců sociální demokracie, kteří sestavili vlastní kandidátku při volbách v roce 1897 a zamezili tak dřívějšímu vítězství Čechů. Václav Socha vystupoval proti štěpení sil mezi jednotlivé strany a zároveň varoval před vznikem velkého počtu politických uskupení. *„Tam, kde nestaví zájem obce nad zájmy stran, schází také nadobro zdravý smysl pro blaho všeho spoluobčanstva, neboť volby do obcí nesmějí býti rejdištěm politické, zájmové nebo stranické agitace.“*³⁶⁷ Nicméně naznačené dělení obyvatelstva se stalo přirozeným vyústěním procesů 19. století a nedalo se mu zabránit. V Litovli se diferenciací politického života mohla více rozvíjet až po volbách v roce 1899, kdy se Češi dostali do vedení města.

Změny nastaly po bojích za změnu volebního řádu, tedy za zavedení všeobecného, tajného a rovného volebního práva. Po demonstracích ve Vídni a v Praze se objevily hlasy volající po těchto volebních požadavcích i v jiných českých a moravských městech. Dne 28. listopadu 1905 se tak uskutečnila manifestační schůze i v Litovli, jejímiž hlavními řečníky se stali Václav Socha, František Nedoluha a František Jüngling. Dne 3. září 1905 se konal tábor lidu. *„Táborem tímto připomeneme naposledy vládě, aby konala konečně své povinnosti oproti naší vždy odstrkované české Moravě[...]. Nuže, uvědomělý lide z blízka i z dále, přijď položit také hlas svůj na vážky – v Rakousku couvá se pouze před ohromnými masami!!“*³⁶⁸ Paradoxní je, že se v Litovli „ohromné masy“ protestujících neshromáždily. *„Místo desetitisíců sešlo se asi tolik obecnstva, že by všechno téměř byla pojala záloženská dvorana a hlavní kontingent ještě dodala*

---

³⁶⁷ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Vzkaz mým upřímným přátelům v městě Litovli a okolí.

³⁶⁸ *Protestní tábor lidu*, Selská Stráž (dále SS), 1905, č. 35, s. 1.

Litovel sama[...]. Tábor lidu v Litovli byl odstrašujícím vzorem pro všechny, kteří tábory pořádati hodlají.“³⁶⁹ Je nezbytné zdůraznit, že negativní hodnocení dané akce mířilo na hlavního organizátora protestu, jímž byl Jan Starošík.

K protestům za všeobecné hlasovací právo se peticí připojilo také obecní zastupitelstvo: „*Zastupitelstvo města Litovle žádá všechny české poslance na radě říšské, aby sjednoceně a za svorného postupu ze všech sil svých se přičinili o takovou opravu a zlepšení předlohy vládní, kterou odstraněna bude ona křiklavá nerovnost a křivda způsobená všem neněmeckým národům tohoto soustátí na prospěch Němců, mimo to, aby veškeré zvláštní různé ty výsady národní a stavovské skutečně také byly zrušeny a zavedeno bylo dle práva a spravedlnosti ono skutečně na nejširších základech lidových a úplné rovnoprávnosti spočívající všeobecné rovné právo hlasovací.*“³⁷⁰

V Litovli se tak začal rozrůstat počet politických stran. Vedle národní strany se ustavily sociální demokracie, národní socialistická strana, agrární strana a strana lidová. Místní organizace československé sociální demokracie byla založena dne 21. ledna 1906 v hostinci U Černého orla. Hlavní členskou základnu představovali zaměstnanci rolnického akciového pivovaru a městského pivovaru. Zároveň vzniklo také odborové sdružení. Z počátku zde vůdčí postavení zaujali představitelé prostějovské sociální demokracie (Rudolf Bechyně, Josef Krapka), později se do čela dostal Metoděj Charvát (úředník, od roku 1911 poslanec říšské rady a od roku 1918 ředitel Okresní nemocenské pokladny v Litovli.). Dne 4. února 1906 byla ustavena místní organizace Národní socialistické strany, v níž vedoucí funkci zastával účetní Josef Končinský. Silnou pozici měla v Litovli agrární strana, zvláště po příchodu Josefa Svozila v roce 1902. Tento rodák ze Seničky byl v letech 1885—1906 poslancem zemského sněmu a v letech 1890—1906 také říšským poslancem. V Olomouci byl redaktorem *Selských listů* a po příchodu do Litovle převzal vydávání *Litovelských novin* a od 1. října 1902 nový týdeník, *Selskou stráž*. Je nutné poznamenat, že naposled zmíněnému periodiku bylo často vytýkáno její sepětí s agrární stranou.³⁷¹ Své příznivce měly v Litovli taktéž Česká strana křesťansko-sociální a Katolicko-národní strana na Moravě.³⁷²

³⁶⁹ *Tábor lidu v Litovli*, SS, 1905, č. 36, s. 1.

³⁷⁰ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 346, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 23. března 1906.

³⁷¹ *Jak žijeme*, SS, 1905, č. 42, s. 2.

³⁷² Více o počátcích diferenciaci politického života v Litovli např. Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle*, s. 378-382.

5.5 Rozpory uvnitř české strany

Kritika české Litovle nezaznívala jen z německého tábora, ale objevovala se i v řadách českých obyvatel města. Vyvrcholení daného stavu nastalo ve čtyřech číslech *Selské stráže* v roce 1905, autor článků však chtěl zůstat v anonymitě. Prozradil pouze, že se do Litovle přistěhoval, tudíž se samotného „boje o českou Litovel“ neúčastnil. V první řadě odsuzoval činnost, respektive nečinnost českých spolků, které zapomněly, co je jejich úkolem. Občas sice pořádaly zábavy, koncerty a jiné společenské akce, ale zcela zapomněly na osvětovou činnost, zvláště na pořádání přednášek. „*Litovelské spolky! Mají pěkné stanovy, dost inteligence se v nich soustřeďuje a nahlédněte do nich, co se v nich děje, jak plní svoje osvětové poslání, jež jim právě jejich stanovy ukládají?*“³⁷³ Druhou oblastí, proti níž v textu vystupoval, bylo školství. Pozastavoval se nad skutečností, že město stále udržuje německé školy a dokonce do nich chodí české děti. Zabýval se také dělnickou otázkou, kritizoval nezájem litovelské inteligence o tuto složku společnosti a zvláště neochotu samotných dělníků změnit své postavení, vytvořit vlastní organizaci, jež by hájila jejich zájmy. Pisatel nešetřil kritiky ani místní noviny. Nesouhlasil s ukončením činnosti *Litovelských novin*, které vždy ostře vystupovaly proti německé straně a jejich podezřelých praktikách, tudíž mohly ve svém konání pokračovat i nadále. Jen by místo omylů Němců musely upozorňovat na chyby Čechů. „*Ale česká inteligence, zejména vyšších vrstev, cítila, že nemá dobrého svědomí, že by se jí Lit. noviny staly časem nepohodlnými a proto musely Lit. noviny zmizet.*“³⁷⁴ Týdeník *Selská stráž*, který je měl nahradit, měly podle pisatele vyhraněný rolnický charakter a velice opatrnou redakci. V neposlední řadě vinil české obyvatele Litovle z nepokrokovosti, z malosti, že se nezajímají o aktuální společenské otázky (myšlenky T. G. Masaryka, nový pohled na reformaci a protireformaci, změnu volebního řádu aj.).³⁷⁵ Tato série článků samozřejmě vyvolala bouřlivou diskuzi. V *Selské stráži* se také objevilo několik odpovědí nabízejících protikladná stanoviska. Zvláště bylo autorovi článku „*Jak žijeme*“ vytýkáno, že zůstal v anonymitě a nepodepsal se. Nejdlejší odpověď sepsal Václav Socha, který se zaměřil na skutečnost, že neznámý pisatel pouze kritizuje, místo aby navrhl

---

³⁷³ *Jak žijeme*, SS, 1905, č. 40, s. 2.

³⁷⁴ Tamtéž, č. 42, s. 2.

³⁷⁵ Tamtéž, č. 43, s. 1.

konstruktivní řešení. „*Jsi-li členem těchto spolků a chceš-li působiti k nápravě tam, kde toho snad třeba, tedy učiň tak ve výboru neb valné hromadě dotyčného spolku neb korporace, postarej se, by zvolení tam byli skuteční pracovníci. [...] Vytýkáš jen stále, že se nic nedělá, dělný lid že se zanedbává, vysává atd., volnosti že nemá a v těch nadhozených frázích neuvádíš, jak to zařídit.*“³⁷⁶ Jedna z reakcí na kritický článek však v mnohém dávala autorovi za pravdu a dokonce přidala další postřeh ze života v Litovli: „*Člověk s lepším knoflíkem by si pokládal za největší svou pohanu pohovořit s člověkem „malým“ a člověk malý, nechce-li se státi terčem vtípů a ponižujících pohledů, nesmí se ani opovážit přisednout k té „lepší“ společnosti.*“³⁷⁷ Autor zde hovořil o jistém „*kastovnictví*“, které brání rozvoji města a „*společné jednotné práci*“³⁷⁸.

5.6 Další obecní volby

Obecní volby v roce 1903 měly potvrdit převahu Čechů v Litovli, ale zároveň byl očekáván pokus německé strany získat město zpět do svých rukou. Z toho důvodu nesměla být příprava voleb podceněna. Český volební výbor apeloval na přívržence české strany, ať „*jednotně a v plném počtu volby se zúčastní, aby vyvráceny byly navždy mylné domněnky o získání města tohoto pro choutky německo-odrodilecké*“³⁷⁹. Dne 11. ledna 1903 se za tímto účelem konala schůze českých voličů, na níž došlo mimo jiné k představení volebního postupu. Byli přítomni i Němci, aby získali aktuální informace a mohli se rozhodnout, zda se voleb zúčastní, či nikoli. Ve dnech 19.—21. ledna 1903 se konaly volby ve III. sboru, dne 26. ledna ve II. sboru a dne 28. ledna v I. sboru. Výhra české strany byla jednoznačná a starostou se stal dne 10. února 1903 opět Vácslav Socha.

Postupem doby a s příchodem nových (mladších) osob do obecního zastupitelstva docházelo k častějším sporům mezi nimi a osobnostmi starší generace, kteří se přímo podílely na dobývání Litovle z německé nadvlády. A poněvadž jedním z posledních a hlavně nejvíce na očích byl Vácslav Socha, ani jeho kritika nijak nešetřila, jeden ze sporů vyvrcholil na počátku roku 1908. Vácslav Socha kvůli tomu dokonce dne 14. dubna rezignoval na úřad starosty. Členové zastupitelstva se za něj

³⁷⁶ Socha, V.: *Autorovi článku „Jak žijeme“*, SS, 1905, č. 46, s. 2.

³⁷⁷ *K článku „Jak žijeme“*, SS, 1905, č. 45, s. 3.

³⁷⁸ *Tamtéž.*

³⁷⁹ Socha, V.: *Čeští voličové*, SS, č. 2, s. 1.

ale postavili. „*Celý výbor obecní uznává záslužnou a obětavou činnost starosty, pana Václava Sochy, pro obec městskou Litovel, odsuzuje rozhodně osobní útoky Dra. Tužila, jež se vůči starostovi obce, panu Václavu Sochovi ve schůzi obecního výboru dne 20. března 1908 staly a lituje jich. Považuje však za prospěšné pro zdárné provedení úkolů obecních, jež jsou v proudu, aby starosta obce do konce volebního období ve svém úřadu vytrval a k ukončení jejich svou šťastnou a pilnou rukou přispěl [...]*“³⁸⁰ Následně byla k Sochovi vyslána deputace, která ho měla ujistit o podpoře všech radních a požádat jej, aby od rezignace opustil. Socha si ponechal osm dní na rozmyšlenou a dne 27. dubna na schůzi zastupitelstva měl sdělit své rozhodnutí. Václav Socha uvedl za hlavní důvod své rezignace zdravotní problémy, které jej nutí více odpočívat. Následně však hovořil o dalších příčinách, zejména o osobních útocích na jeho osobu, o nejednotnosti názoru radních, o vzájemné rivalitě, neochotě povznést se nad vlastními zájmy aj. V závěru svého projevu připustil možnost, že neodstoupí z úřadu starosty, ale vyžádal si splnění následujících podmínek:

- I. *„Všestranná podpora v úřadě, jak vážnost úřadu samého vyžaduje a nezbytně potřebuje.*
- II. *Zanechání všeho nemístného a zbytečného pošťuchování, kritiky, úsměšku a křivého posuzování. Co ve schůzích se náležitě a věcně projedná, většinou zastupitelstva města Litovle se přijme, to platí. Ti členové pak pro jistou věc hlasující, povinni jsou také veřejně jí hájiti, ne však dle jisté nálady neb různých vlivů náhled svůj [...] měniti a když poplatníci – nejsouce informováni aneb již ze zvyku neb jakési zásady proti všemu reptají – tedy jim přizvukovati a všecku zodpovědnost jen na starostu neb představenstvo svalovati.*
- III. *Osobní zájmy jednotlivců ustoupiti musí před obecními [...].*
- IV. *Je-li zastávání starosty náměstkem neb druhými pány radními – když buď zdravotní neb jiné poměry toho vyžadují – nutno, tedy jest i zde náležitá solidarita a podpora žádoucí, aby až do příštích voleb v úřadu vytrvati mohl.*“³⁸¹

Po delší debatě o předložených požadavcích se radní jednohlasně usnesli, že „*zastupitelstvo města Litovle se usnází starostu u vykonávání těžkého*

³⁸⁰ SOkA Olomouc, AML, inv. č 348, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 14. dubna 1908.

³⁸¹ Tamtéž, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 27. dubna 1908.

a zodpovědného úřadu všestranně podporovati, zájmy obecní účinně hájiti, a slibuje, že nedopustí, aby zavdána byla opětně příčina ku oprávněným zde předneseným steskům, nýbrž pracovati bude k úplnému jich odklizení a všeho co ku škodě obce by směřovalo“³⁸².

Vácslav Socha byl zvolen starostou i v letech 1906,³⁸³ 1910³⁸⁴ a 1913,³⁸⁵ avšak po vypuknutí 1. světové války se svého úřadu vzdal a vedením města pověřili Jana Smyčku. Schůzí zastupitelstva se Vácslav Socha již neúčastnil (byl omluven z důvodu nemoci).³⁸⁶

5.7 Reakce německé strany

5.7.1 Příčiny „Pádu Litovle“

Příčiny prohry německé strany v boji o Litovel popisuje Johann Kux ve spisku *Der fall von Littau*. Protože byl velice významnou osobností litovelských Němců, zaslouží si stručný medailon. Johann Kux se narodil 20. ledna 1861 v Medlově u Uničova do selské rodiny. Zajímavá je skutečnost, že jeho babička z matčiny strany byla Češka a on se tak každý den setkával s češtinou. Po maturitě na německém gymnáziu v Olomouci začal studovat medicínu na univerzitě ve Vídni. Rok po úspěšném ukončení studia, tedy v roce 1888, nastoupil jako městský lékař v Litovli. Velice brzy se stal důležitou posilou litovelské německé společnosti a jejích spolků (*Littauer Musik- und Geselligkeits-verein*, *Littauer Eislauf-und Ruder – Verein* a později *Verein Deutsches Haus*). Ve vyhrocené době národnostních bojů v Litovli se Johann Kux zařadil mezi velké protivníky české strany. V této práci byla zmiňována jeho účast při zápisech do českých škol³⁸⁷ a zvláště jeho úloha při vraždě herce Lipovského, která se udála před jeho domem.³⁸⁸ Před stále vyhrocenější situací v Litovli utekl ke své velké zálibě – historii a sepsal *Geschichte der Stadt Littau von ältesten Zeiten bis zum Jahre 1848*. Vrcholící „boj o českou Litovel“ a následně konec německé samosprávy v roce 1899 jej přiměly opustit Litovel a přijmout místo

---

³⁸² SOkA Olomouc, AML, inv. č. 348, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 27. dubna 1908

³⁸³ Tamtéž, inv. č. 346, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 4. července 1906.

³⁸⁴ Tamtéž, inv. č. 350, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 31. ledna 1910.

³⁸⁵ Tamtéž, inv. č. 353, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 30. července 1913.

³⁸⁶ Šik, L.: *Litovelské paměti*, s. 154.

³⁸⁷ Více v kapitole *Školství*.

³⁸⁸ Více v kapitole *Volby*.

městského lékaře s funkcemi městského archiváře a kustoda muzea v Olomouci.³⁸⁹ O odchodu Johanna Kuxe samozřejmě informovaly *Litovelské noviny*, které v tom spatřovaly nezadržitelný definitivní konec německé strany: „*My bychom ovšem jeho odchodu neželeli, neboť patřil k nejzarytějším odpůrcům českým v Litovli. A že odchází právě on z Litovle, jeden z nejinteligentnějších a nejtuzších bojovníků německých, jest příznačné pro postavění německé strany v Litovli. Ta jako strana dohrála již svou úlohu a zbývají z ní jen trosky.*“³⁹⁰

Jak již bylo řečeno, Johann Kux reagoval na prohru Němců při volbách v roce 1899 sepsáním spisku, v němž vylíčil klíčové faktory, které přispěly k „Pádu Litovle“. Zvrat ve vývoji dle něj přinesla 70. léta 19. století, kdy se do popředí dostala myšlenka rozvoje podnikání a nemyslelo se na důsledky. Kux připomíná, že ze začátku ještě nerozhodovaly národní motivy, nýbrž pouze hospodářské zájmy. Nicméně vznik Rolnické záložny a cukrovaru se stal začátkem konce německé Litovle. Od 70. let 19. století tak sílila emancipace Čechů ve městě.³⁹¹ Opravdový boj však nastal až v 80. letech. „*Češství severní Moravy speciálně nutilo, jako nějaké cizorodé těleso v jeho družině, Litovel za každou cenu, aby zahájilo boj, který se dá srovnat s hrůzou husitských válek.*“³⁹² Zde Johann Kux hovořil o prosazování hesla „Svůj k svému“ a praxi *Litovelských novin*,³⁹³ které zapříčinily rozdělení místního obyvatelstva na dva odloučené tábory. Po obecních volbách v roce 1896, kdy si ještě německá strana udržela svou moc, nastal definitivní úder. Nejprve se odehrála vražda herce Lipovského, která se stala mocnou zbraní české strany. Za největší oslabení německých pozic Johann Kux považuje počestění úředního systému. Předtím bylo v litovelských úřadech 8 německých úředníků, 8 neutrálních a 7 českých. Po provedení reformy „Thun-Kaizl“ byl stav následující: 4 úředníci němečtí, 6 neutrálních a 13 Čechů. Česká strana tak věděla o všem, co se na úradě dělo a mohla pružně reagovat na činy německé strany. „*V poledne přišel na úřad [Němec, pozn. aut.], odpoledne věděla o tom česká strana a v noci se už pustila do práce. Provedla akci, při které německé úmysly zhatila.*“³⁹⁴ V neposlední řadě přispěli k německé prohře samotní litovelští Němci, když prodávali své domy a pozemky

³⁸⁹ Více o životě J. Kuxe viz.: Bezděčka, J.: *Lékař, historik a archivář MUDr. Johann Kux (1861—1940). Mládí a působení v Litovli*. Ročenka SOKA, 1992, s. 143-149.

³⁹⁰ *Zprávy*, LN, 1902, č. 7, s. 2.

³⁹¹ Tento proces je podrobněji popsán v kapitole *Spolky*.

³⁹² Kux, J.: *Der fall von Littau*. Olomouc 1899, s. 4, vlastní překlad.

³⁹³ Více v kapitole *Volby*.

³⁹⁴ Kux, J.: *Der fall von Littau*, s. 7, vlastní překlad.

české straně. Johann Kux zvláště připomenul angažovanost Václava Sochy.³⁹⁵ Litovelští Němci tedy za hlavní příčiny své prohry považovali vznik českých podniků, jakožto zdroj přísunu kapitálu, příchod národně uvědomělé inteligence do Litovle a celkovou protiněmeckou náladu v českých zemích a zejména na Moravě. Je zřejmé, že česká strana naopak tyto skutečnosti pokládala za zdroj svého úspěchu při dobývání Litovle.

5.7.2 Volba starosty a první kroky českého zastupitelstva

Litovelští Němci velice bedlivě sledovali činnost nových představitelů města a každý jejich krok patřičně komentovali. Nejinak tomu bylo v případě volby starosty. Z novinových článků je patrné, že by na tomto postě raději viděli Aloise Jandu (pokud pomineme německého zástupce), a tak volba Václava Sochy přinesla negativní reakce. „*Účetní cukrovaru, Václav Socha, se stal prvním českou starostou Litovle. Jak tento muž k takové vysoké poctě přišel? Ví bůh. Snad, že je rodilý Čech a vyjadřuje fanatickou nenávist k Němcům, což jsou veškeré jeho zásluhy.[...] Co budou pak akcionáři cukrovaru na to říkat, že se jejich úředník stal starostou Litovle?*“³⁹⁶ Dále se německé noviny zaměřily na počet hlasů, který obdrželi jednotliví kandidáti a referovali o následné roztržce mezi Sochou a Jandou.³⁹⁷ „*Při včerejším osvětlení domů, zůstal jeho dům, stejně jako domy jeho přívrženců ve tmě.*“³⁹⁸ Pisatel článku nezapomněl zdůraznit, že Václav Socha je majitelem hotelu U Bílého koníčka, čímž připomněl předvolební machinace s nemovitostmi a hlavní úlohu nového starosty v těchto praktikách.

Následná vlna kritiky z německých řad mířila na první ustanovení nového zastupitelstva. Jak bylo řečeno výše, Němci se velice ostře postavili proti novému pojmenování ulic a zvláště náměstí.³⁹⁹ Také další nové vyhlášky považovali za diskriminační. Zejména nutnost úředníků prokazovat znalost češtiny a být zcela loajální k českému vedení města.⁴⁰⁰ Němci toto ustanovení chápali jako omezování osobní svobody a upozorňovali na skutečnost, že české zastupitelstvo zcela

---

³⁹⁵ Kux, J.: *Der fall von Littau*, s. 8, vlastní překlad.

³⁹⁶ *Die Bürgermeisterwahl in Littau*, Mährisches Tagblatt (dále MT), 1900, č. 10, s. 5-6, vlastní překlad.

³⁹⁷ Více v oddíle o volbě starosty.

³⁹⁸ *Die Bürgermeisterwahl in Littau*, MT, 1900, č. 10, s. 5-6, vlastní překlad.

³⁹⁹ Více v oddíle První kroky nového zastupitelstva.

⁴⁰⁰ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 340, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 30. března 1900.

zapomnělo, že v Litovli stále ještě žijí němečtí občané. „*Copak sotva tři měsíce po dobytí radnice má město čistě český charakter?*“⁴⁰¹ Také samotné projednávání návrhů zastupitelstva považovali za důkaz nesvobody, jelikož všechna usnesení byla schvalována jednomyslně. „*Příliš degeneroval syn matky Slavie na otevřeném zasedání, kde není boj a všichni jsou němí.*“⁴⁰²

5.7.3 „Hunský vpád“

Dne 22. září 1901 se měla konat slavnost svěcení německé školy v Litovli. Při této příležitosti měli do města přijet všichni moravští Němci, aby podpořili ty litovelské a dodali jim sílu k novému boji za „německou“ Litovel. Četné německé noviny již dlouho dopředu vybízely německé obyvatelstvo, aby se akce v hojném počtu zúčastnilo, neboť „*má tu být podána zkouška německé síly a slavnost se má stát hromadným projevem všech Němců. Tímto vystoupením má být české straně odňata chuť podobného vpádání do německého jazykového území.*“⁴⁰³ „*Zítřka litovelským Němcům potvrdíme, že je v jejich úkolu nenecháme samotné, že je to věc všech moravských Němců [...].*“⁴⁰⁴ Litovelští Češi tedy očekávali příjezd velkého množství lidí, které se nebude v poklidu účastnit této „kulturní“ akce, ale nejspíše ohrozí bezpečnost Čechů i jejich majetku. Bohužel starost o bezpečnost ve městě v den slavnosti převzalo do svých rukou okresní hejtmanství, které situaci zcela nezvládlo. Co se zde událo, představí dva rozdílné zdroje: zápis ze schůze obecního zastupitelstva a následně pohled německé strany v článku „*Der Volkstag in Littau*“ uveřejněný v *Mährisches Tagblatt*.

Obecní zastupitelstvo se k projednávání dané události sešlo ihned druhý den po slavnosti, tj. dne 23. září 1901.⁴⁰⁵ Toto zasedání bylo prohlášeno za důvěrné, tudíž zasedací místnost museli opustit všichni, vyjma členů zastupitelstva. Dále bylo rozhodnuto, že stávajícího zapisovatele Ferdinanda Sanetrníka je nutno nahradit někým jiným, jelikož se dotyčné německé akce osobně zúčastnil (vystřídal ho účetní městské spořitelny Mořic Dostál). V první řadě se jednalo o činnosti městského strážníka Viléma Procházky na inkriminované akci. Člen zastupitelstva Jakub

⁴⁰¹ *Die Littauer Tschechen und die persönliche Freiheit*, MT, 1900, č. 81, s. 5, vlastní překlad.

⁴⁰² Tamtéž.

⁴⁰³ *Correspondenzen*, MT, 1901, č. 214, vlastní překlad.

⁴⁰⁴ *Dem morgitagen Feste in Littau, Tagesbote*, 1901, č. 441, s. 3, vlastní překlad.

⁴⁰⁵ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 341. Protokol ze zasedání obecního výboru dne 23. září 1901.

Freiberger navrhoval, aby byl strážník do rozhodnutí soudu suspendován (na konání strážníka Procházky bylo podáno trestní oznámení). Tento návrh byl všemi radními schválen vyjma německého radního Leopolda Kristina. Dále již František Nevěřil přednesl zprávu o průběhu německé slavnosti. Litovelští Němci dopředu podali žádost okresnímu hejtmanství o povolení slavnostního průvodu. To předalo tuto žádost obecní radě, aby se k ní vyjádřila, což učinila a zamítla ji (dne 13. září 1901).⁴⁰⁶ Nicméně hejtmanství průvod povolilo, a tak dne 22. září „nejméně 4. 000“⁴⁰⁷ Němců z celé Moravy vtrhlo do Litovle a v jediném průvodu se pohybujíc za zvuků písně *Wacht am Rhein, Deutsches Lied*, za ohlušujícího řevu, heilování a lomozu, nejsurovějších nadávek na české obyvatelstvo hrozíc ze průvodu vztyčenými pěstmi mávajíc holemi, naplnilo o 3. hodině odpoledne naše náměstí“⁴⁰⁸. Tam se konaly slavnostní projevy, v nichž hlavní slovo měl organizátor akce, Karel Mekiska, a okolo 18. hodiny byla slavnost ukončena a její účastníci začali náměstí opouštět. „Na této zpáteční cestě pak dostoupila německá výbojnost toho stupně, že přešli Němci od spílání nejhoršího druhu, od vyhrožování k činu, že v celých houfech přepadali a zbýjeli bezbranné lidi české národnosti, že dvakrát útokem hnali na budovu rolnické záložny, do které jen intervencí všeho četnictva jim vniknutí zamezeno, a že konečně budovu záloženskou v pravém smyslu hrnky, cihlemi, kamením bombardovali a zpusťovali.“⁴⁰⁹ Zastupitelstvo odmítlo nést odpovědnost za tyto události, poněvadž právě z důvodu bezpečnosti zamítlo povolit německou slavnost. Když hejtmanství akci povolilo, zastupitelstvo ho požádalo, aby zajistilo bezpečnost samo, ačkoli nedostatečně, neboť na akci dohlíželo pouze okolo 20 policistů.

Litovelské události se také dostaly na jednání říšské rady. Do klubu českých poslanců se vydala deputace z Litovle, do níž náleželi V. Socha, J. Starošík (starosta Unčovic), K. Gallas (starosta Choliny), H. Grecman (starosta Senice) a R. Schönhöffer (litovelský radní). Na obranu Litovle vystoupili poslanec Bedřich Pacák a Adolf Stránský a důrazně žádali o důkladné prošetření celé záležitosti.⁴¹⁰

Hlavní problém představoval fakt, že v podstatě nebylo koho stíhat, neboť u většiny pachatelů z německých řad nebyla zjištěna totožnost. Naopak Češi byli

⁴⁰⁶ Záležitost se projednávala na zasedání městské rady dne 13. a 20. září 1901.

⁴⁰⁷ V novinách se hovoří o účasti 8000 Němců. *O resoluci obecního výboru*, LN, 1901, č. 19, s. 2.

⁴⁰⁸ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 341, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 23. září 1901.

⁴⁰⁹ Tamtéž.

⁴¹⁰ *Zprávy*, LN, 1901, č. 20, s. 2-3.

vesměs identifikováni. „Český občan jeden viděl, jak Němec jakýsi chystá se mrštit džbánkem do oken záloženských a uhodil mu po ruce, aby zadržel ránu. Němec spustil rámus, za pomoci přichvátavších „bratrů“ Čechovi nařezali, až byl celý modrý a pak zavolali četníka a dali ho zatknout. Dnes má ran plné tělo a jest ještě pro pobuřování obžalován, ač není ničím vinen, než tím, že chtěl překazit násilnický čin divokého Němce.“⁴¹¹

Ale vraťme se k pohledu německé strany. Pisatel v *Mährisches Tageblatt* s nadšením líčil tuto událost jako velkou oslavu němectví, které se zúčastnilo na 15.000 osob. Dané číslo je v článku zvlášť zdůrazňováno, neboť v českých řadách se hovořilo o 4.000⁴¹², maximálně 8.000 osobách.⁴¹³ Pro Němce bylo důležité zveřejnit co největší počet zúčastněných, aby mohli zdůrazňovat sílu německé strany. Proto také pisatel obhajuje pravdivost uvedeného údaje tím, že zvláštními vlaky z Brna, Prostějova a Šternberka sice přijelo 10 000 lidí (dle počtu jízdenek), ti zbývající přišli do Litovle pěšky či se dopravili na kolech a vozech.⁴¹⁴ Autor článku nijak nezastíral, že jediným důvodem návštěvy Litovle by byla jen slavnost svěcení nové školky. Doplňujícím motivem se stala podpora litovelských Němců, aby neustali ve svém boji a nadále usilovali o navrácení vedení města do svých rukou. O podobném tématu hovořil také hlavní řečník slavnosti, bývalý starosta Karel Mekiska. Slavnosti se účastnili význační představitelé německé strany například poslanci zemského sněmu Gross, d'Elvert, Lecher, Albrecht, Zimmer, Jelinek, Pohl, Noha, Hofrichter a Plachký. Po slavnostním vysvěcení školky se průvod vydal na náměstí, kde z balkonu „Německého domu“ promluvili ke shromážděnému davu vůdcové německé strany. Podle pisatele byli na náměstí také přítomni litovelští Češi, kteří již během proslovů pokřikovali na naslouchající Němce. Následně pak vyprovokovali německé účastníky slavnosti k potyčce, když na ně házeli z budovy Záložny kameny a hrnky.⁴¹⁵ Pisatel článku nezapomněl připomenout, že těmto výtržnostem byl přítomen starosta Litovle Václav Socha, který „křičel na okresního hejtmana, že neudržel pořádek, jak se městské radě zavázal“⁴¹⁶.

⁴¹¹ Zprávy, LN, 1901, č. 20, s. 3.

⁴¹² SOkA Olomouc, AML, inv. č. 341, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 23. září 1901.

⁴¹³ Knechtl, B.: *Tricet let našeho zápasu v Olomouci*. Olomouc 1923, s. 62.

⁴¹⁴ *Der Volkstag in Littau*, MT, 1901, č. 218, s. 1.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 2-3.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 3, vlastní překlad.

Češi z Moravy byli velice pobouřeni touto událostí, zvláště citlivě reagovali olomoučtí Češi, kteří očekávali podobnou akci. Litovelské zastupitelstvo tvrdě odsoudilo jednání okresního hejtmanství, jež povolilo slavnost, respektive průvod, ale neučinilo žádná mimořádná bezpečnostní opatření. Německá strana naopak celou situaci zlehčovala, když uváděla, že nedošlo k téměř žádným škodám na majetku (němečtí poslanci uváděli škodu ve výši 70 K). Jisté bylo, že Němci předvedli svou sílu a města, v nichž převzaly vládu české strany, byly nuceni i nadále s jejich hlasy počítat.

5.7.4 Další kritika českého zastupitelstva

Z řad německého obyvatelstva Litovle mířila kritika také na udělování čestného občanství představitelům českého kulturního a politického života, kteří však pro město osobně nic nevykonali (podle mínění Němců). Tedy tu činnost, za níž byli Němci dříve velice kritizováni českou stranou a proti čemuž se posléze bojovalo i na půdě říšské rady, využili čeští představitelé Litovle ve svůj prospěch. „*Aby neztratili otěže a udrželi svou moc, obecní zastupitelstvo toho města, jehož vláda na vratkém dnu stojí, ustavili několik čestných měšťanů.*“⁴¹⁷ Například na zasedání obecního zastupitelstva dne 11. srpna 1902 bylo schváleno udělení čestného občanství: „*Dr. Jaromíru Čelakovskému, c k. universitnímu profesoru a předcházejícímu předsedovi Ústř. Matice školské v Praze, Františku Kneidlovi, řediteli měšť. škol v Karlíně a předsedovi Ú. M. Š. [Ústřední Matice školská, pozn. aut.], Dr. Jaroslavu Pospíšilovi, náměstkovi předsedy Ú. M. Š. v Praze, Dr. Přemyslu Šámalovi, advokátu a náměstkovi předsedy Ú. M. Š. v Praze.*“⁴¹⁸

Litovelští Němci měli v obecním zastupitelstvu jednoho svého zástupce, Leopolda Kristina, který hájil jejich zájmy a jehož jméno se vyskytuje ve všech zápisech ze schůzí zastupitelstva v kolonce „hlasoval proti“, popř. „nehlasoval“. Námitky vyjadřoval ke všemu, co české zastupitelstvo projednávalo a o čem hlasovalo, a to již od prvního zasedání nového zastupitelstva dne 22. ledna 1900. Tehdy vystoupil proti návrhu o změně úřadovací řeči. Jak bylo řečeno výše, nejvíce výhrad měl proti novému pojmenování ulic, ale také proti vzniku reálky, kdy se

⁴¹⁷ *Ehrenbürger von Littau*, MT, 1900, č. 79, s. 5.

⁴¹⁸ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 342, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 11. srpna 1902.

tázal: „*jaké přinese ovoce?*“⁴¹⁹ Výsledky hlasování o téměř každém návrhu vypadaly takto: „*Návrh byl všemi členy výboru vyjma člena výboru pana Leopolda Kristina přijat.*“ Nebo se Leopold Kristin zdržel hlasování jako například když zastupitelstvo vyjádřilo souhlas s jednáním českých členů Obchodní a živnostenské komory v Olomouci v roce 1902, aby v této instituci došlo k naprostému zrovnoprávnění českého jazyka s němčinou. „*Ke slovu se hlásí člen výboru p. Leopold Kristin a uvádí, že o tomto návrhu vůbec hlasovati nebude.*“⁴²⁰ Z uvedeného vyplývá, že Němci ani Češi nechtěli spolupracovat a i nadále bojovali proti sobě. Nicméně jediný německý zastupitel nemohl zvrátit rozhodnutí české většiny.

Častým terčem kritiky se stalo také hospodaření města. Radní Leopold Kristin téměř každý rok vystupoval proti městskému rozpočtu. Například proti rozpočtu na rok 1902, kdy mu však nebyl dán prostor k námitkám a bylo mu odebráno slovo.⁴²¹ Výpady proti „*českým nenasytým lvům*“⁴²² se též objevovaly v německém tisku. Čeští radní byli obviňováni z protěžování českých živnostníků a obchodníků, z marnotratného rozhazování⁴²³ či z pokusů obohatit se na německých spolcích.⁴²⁴ V roce 1900 vystupovali Němci proti záměrům zastupitelstva zrušit litovelskou střelnici. Zajímavé je, že v článku věnujícímu se tomuto tématu, je důsledně rozlišován titul českého starosty a bývalého německého starosty. Václav Socha je tak označován jako „*Starosta Wenzl*“, kdežto Karel Mekiska jako „*Altbürgermeister Mekiska*“.⁴²⁵ Z toho je patrné, jaký vztah k Václavu Sochovi Němci měli.

---

⁴¹⁹ SOkA Olomouc, AML, inv. č. 342, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 16. května 1902.

⁴²⁰ Tamtéž, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 23. června 1902.

⁴²¹ Tamtéž, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 5. února 1902.

⁴²² *Tschechische Wirthschaft*, Tagesbote aus Mähren und Schlesien, 1900, č. 229, s. 3.

⁴²³ *Tschechische Wirthschaft*, MT, 1900, č. 104, s. 6.

⁴²⁴ *Tschechische Wirthschaft*, Tagesbote aus Mähren und Schlesien, 1900, č. 229, s. 3.

⁴²⁵ Tamtéž.

6. Medailon Václava Sochy

Václav Socha se narodil 20. října 1851 v Miškovicích u Kouřimi, přičemž ve svých pamětech několikrát zdůrazňuje, že tento kraj proslul v době husitských válek. Nedaleko Miškovic jsou totiž Lipany, u nichž se odehrála rozhodující bitva husitského období⁴²⁶. Svá studentská léta prožil Socha v Kouřimi a posléze v Praze. V dané době, na konci 60. let 19. století, se začaly organizovat tzv. tábory lidu, velká protestní shromáždění vůči politice vídeňského dvora. První tábor v českých zemích se konal dne 10. května 1868 na hoře Říp. Václav Socha se jich aktivně účastnil, seznamoval se zde s názory předních českých vlastenců Josefa Baráka⁴²⁷ či bratrů Grégrů⁴²⁸ a spolu s ostatními chodil po okolních obcích a tam přednáškami nebo vlasteneckými básněmi či písněmi „*lid k vytrvalosti povzbuzovali*“.⁴²⁹ Již od mládí se tak u něj formovalo silné vlastenecké cítění, které naplno využil v Litovli.

V lednu roku 1868 Václav Socha začal pracovat v rolnickém cukrovaru v Plaňanech jako administrativní adjunkt (úřednický pomocník). S přestávkou konání vojenské služby zůstal ve zmíněném podniku do roku 1878, přičemž jak vyplývá z jeho zápisků, už v Plaňanech se angažoval v různých spolcích a organizacích.⁴³⁰ Stále však toužil usídlit se v Praze, kam v roce 1879 skutečně odjel „*maje v úmyslu v Praze zůstatí a odtud do blízkého rodného svého kraje občas zajížděti*“.⁴³¹ Byl zde pak zaměstnán v revizní kanceláři Emanuela Sluníčka na Královských Vinohradech, kde se seznámil s obchodní činností různých podniků, zvláště s českými i moravskými rolnickými cukrovary. Emanuel Sluníčko výrazně zasahoval do provozu litovelského cukrovaru a v roce 1881 tomuto podniku navrhl člena své kanceláře, pana Václava Sochu, jako nového účetního.⁴³² V tomto roce tedy Václav Socha přišel do Litovle a začal novou etapu svého života. Ve svých pamětech zdůrazňuje, že byl situací v Litovli „zdešen“ a chtěl se ihned vrátit zpět do Prahy, neboť přesídlil do města, v němž většinu tvořilo německé obyvatelstvo a české národní uvědomování se teprve probouzelo. Brzy se však daný stav změnil a Václav

⁴²⁶ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

⁴²⁷ Josef Barák (1833—1883) byl český novinář, spisovatel a básník.

⁴²⁸ Julius Grégr (1831—1896) byl spoluzakladatelem Národní strany svodomyslné – Mladočechů, přední český novinář a politik. Eduard Grégr (1827—1907) byl český přírodovědec, antropolog, poslanec zemského sněmu a říšské rady.

⁴²⁹ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Viktořík, M.: *Litovelský cukrovar*, s. 39.

Socha se mohl plně zapojit do „boje o českou Litovel“. Čemu všemu se věnoval a co pro Litovel v těchto bouřlivých letech vykonal je představeno v předcházejících kapitolách, proto se zaměřím na jeho životní cestu po roce 1914. Ačkoli byl Václav Socha v roce 1913 opět zvolen starostou, zastával tuto funkci již jen krátkou dobu. Svého úřadu se totiž v srpnu roku 1914 vzdal. Naposledy byl přítomen mimořádnému zasedání zastupitelstva dne 1. srpna 1914.⁴³³ Vedením města byl pověřen Jan Smyčka, jakožto „*úřadující náměstek starostův*“.⁴³⁴ Vznik samostatné Československé republiky přivítal Socha s nadšením, za své dřívější zásluhy byl přijat do nově ustanoveného Národního výboru pro okres Litovel a dokonce se chtěl postavit do čela města. Nicméně proti jeho kandidatuře vystoupil Jan Smyčka, který mu vytýkal, že během válečných let opustil vedení města, aby se náhodou nekompromitoval. Takto definitivně skončilo období dějin Litovle, kdy stál v čele města první český starosta. Václav Socha se v této době cítil velmi osamocen a nepochopen. Na svou obhajobu vydal leták: „*Vzkaz mým upřímným přátelům v městě Litovli a okolí!*“⁴³⁵ Hloubku Sochova zklamání a hořkosti dokreslují jeho slova z dopisu adresovanému Viktoru Pinkavovi z dubna 1920. „*[...] dožil jsem se zde v Litovli – na jejíž získání a vymanění z jařma německého, zřízení dřív zde nebývalých potřebných českých škol, vše jsem nasadil a vynaložil – tolik zklamání a nevděku od osob později než já sám přišedších k nám, co prvotním předbojníkům se přidruživších, že s hořkostí na to vzpomínám a hnusné jich po větru otáčení s opovržením odsuzuji.*“⁴³⁶

Václav Socha měl dlouhá léta zdravotní problémy, které se s přibývajícím věkem zhoršovaly a od 20. let 20. století byl nucen stáhnout se do ústraní. Zemřel dne 8. prosince 1937 ve svých 86 letech. Jeho tělo bylo uloženo do majestátní hrobky na litovelském hřbitově, kterou mu a jeho rodině věnovalo město v roce 1935. Členové zastupitelstva si totiž stále uvědomovali prokazatelné zásluhy prvního českého starosty Litovle. „*Za největšího vypětí své individuality s v rozkvětu své veřejné působnosti byl jste typickým představitelem českého národního sebevědomí, českého vzdoru proti národnímu útisku a národního cítění státoprávního, pevné víry*

---

⁴³³ SOkA Olomouc, f. AML, inv. č. 354, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 1. srpna 1914.

⁴³⁴ Tamtéž, Protokol ze zasedání obecního výboru dne 11. září 1914.

⁴³⁵ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Vzkaz mým upřímným přátelům v městě Litovli a okolí.

⁴³⁶ Tamtéž, Dopis Václava Sochy Viktoru Pinkavovi.

*v národní naše práva za samostatný život v zorném úhlu české národní historie.*⁴³⁷
Hrobka Sochovy rodiny je umístěna na litovelském hřbitově v Chořelicích, přičemž od roku 1993 je ve správě města. Takto pohřeb Václava Sochy líčí *Pamětní kniha města Litovle II.*: „Pohřeb se konal v sobotu 11. t. m. [prosince, pozn. aut.] za obrovské účasti občanstva. Po dobu pohřbu hořela pouliční elektrická světla. Průvod zastavil pietně před radnicí našeho města, o něž si zesnulý získal nezapomenutelné zásluhy, a pak se ubíral na místní hřbitov. Zásluhy Sochovy ocenili v prosloveh starosta inž. O. Ledvinka, předseda správní rady cukrovaru Ed. Poštulka, ředitel Vítek za ÚMŠ [tj. Ústřední Maticí školskou, pozn. aut.] a cestmistr Jan Heller za Sokol. Zpěvem stařečka ke hrobu doprovodil Pěv. Odbor Sokola a smíšený sbor spolku Smetana.“⁴³⁸

---

⁴³⁷ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Dopis městské rady Václavu Sochovi ze dne 19. října 1935.

⁴³⁸ SOkA Olomouc, Pamětní kniha města Litovle II., s. 237.

Závěr

Město Litovel bylo v 19. století již 600 let pod německou správou, ačkoli jeho nejbližší okolí si uchovalo český ráz. Snaha změnit tuto skutečnost započala v 80. letech 19. století. Tato práce se v první řadě zaměřila na procesy, které odstartovaly proměnu německé Litovle na město, v němž se Češi hlásí o své právo na řízení obce. Důležitým předpokladem pro možné změny byl příchod nových obyvatel, hlásících se ke svému českému původu. Do Litovle začali pozvolna přicházet čeští dělníci a domkaři od konce 18. století vlivem tzv. raabizace, tedy přidělením části vrchnostenské půdy za poplatek nevolníkům. Přelomovým mezníkem se stal rok 1848, kdy se Litovel vymanila z poddanské závislosti a následně došlo ke konstituování obecní samosprávy. 60. léta 19. století poté přinesla Litovli rozvoj hospodářské činnosti. Prvotní krok na cestě k oživení českého podnikání představovalo založení Rolnické záložny. Tyto peněžní instituce finančně pomáhaly vzniku českých podniků a tím k sílící hospodářské soběstačnosti Čechů. V roce 1871 byl založen první rolnický podnik v Litovli – Rolnický akciový cukrovar, do něhož začali přicházet čeští úředníci, kteří se postavili do čela národnostního boje v Litovli. Důležitou roli také sehrály nově vznikající české spolky, které se staly centry českých snah.

Samotný počátek „boje o českou Litovel“ je zasazen do 80. let 19. století. Výsledky mé práce tuto tezi potvrzují. Do města v tomto období přišly výrazné osobnosti se silným nacionálním cítěním, které rozdmýchaly dosud téměř poklidné soužití mezi Čechy a Němci. Dokladem může být proměna dosud utrakvistické *Měšťanské besedy* ve spolek, do něhož měli přístup výhradně Češi. V těchto letech také vznikaly další české spolky, které přispívaly k rozvoji českého společenského života. Jednalo se o *TJ Sokol*, *Slovanskou řemeslnickou jednotu litovelskou* „Neklan“, *Místní odbor Matice školské*, *Místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu* a v následujícím desetiletí se ustavily *Okresní hospodářský spolek* či *Spolek paní a dívek českých*. Všechna uskupení se výraznou měrou podílely na propagaci národních myšlenek, pořádaly totiž mnoho různých výletů, slavností, plesů, koncertů, divadelních představení, ale také organizovaly odborné přednášky o českém jazyku, historii, inovacích v zemědělství aj. Prostřednictvím bohaté spolkové činnosti se tak začalo české obyvatelstvo Litovle oddělovat od německé

vládnoucí strany. V 80. letech 19. století taktéž započal boj o české školství, který trval až do roku 1899. Čeští vlastenci považovali vznik české školy za jednu z hlavních priorit, neboť se domnívali, že jedině vzdělání v mateřském jazyce, povědomí o české historii a kultuře zajistí českému národu novou generaci uvědomělých Čechů. V roce 1882 se podařilo zřídit českou matiční školu a o tři roky později samostatnou českou školu. Nicméně od té doby probíhal při každém zápise urputný boj. Čeští rodiče byli vystavováni velkému tlaku, jak ze strany německé školní rady, tak od zástupců české strany. Větších úspěchů dosáhlo české školství v 90. letech 19. století, kdy byla postavena nová budova školy a zřízena zimní hospodářská škola, poskytující odborné vzdělání potomkům rolníků z okolních vesnic. Vrchol snah v této oblasti přišel po roce 1900, neboť v Litovli vznikla česká střední škola, reálka, a dívčí měšťanka.

Účinným nástrojem pro emancipaci českého národa, zvláště v hospodářské oblasti, se stalo prosazování hesla „Svůj k svému“. Každý správný Čech měl tedy nakupovat výhradně u českého obchodníka, ukládat peníze do českých ústavů a využívat služeb českých řemeslníků a firem. V Litovli se tato extrémní podoba ekonomického nacionalismu začala prosazovat od 90. let 19. století, zejména po vzniku *Litovelských novin*, které se staly strážcem uplatňování hesla. Obyvatelé Litovle ale také z okolních vesnic byli důsledně hlídáni, u koho nakupují, či služby využívají. Každý „hříšník“ byl nemilosrdně veřejně pranýřován na stránkách místních novin.

Jak už bylo řečeno, „boj o českou Litovel“ vypukl po příchodu nových českých úředníků, advokátů a lékařů do města. Jedním z nich byl také Václav Socha, ústřední postava litovelských dějin od roku 1881 do roku 1914, respektive 1918. Václav Socha se po právu řadí k nejvýznamnějším osobám Litovle přelomu 19. a 20. století, tedy k těm obyvatelům města, kteří se zasloužili o převzetí radnice do českých rukou v roce 1899. Stal se symbolem doby „boje o českou Litovel“ a posléze byl zvolen prvním českým starostou tohoto města. Byl osobností, která se výrazně zapojila do rozvoje Litovle během posledních 20 let 19. století a na počátku století následujícího. Je tak spjat s rozvojem cukrovaru, s rozmachem spolkových činností, se zřízením českých škol. Jako starosta města samozřejmě zasahoval do vybudování vodovodu, do stavby nemocnice, střelnice, do zřízení spořitelny, městské elektrárny aj. Nicméně dosud mu nebyla věnována samostatná studie či dokonce monografie. První počín, který si kladl za cíl představit osobnost Václava

Sochy, byl příspěvek „*Václav Socha – první český starosta Litovle*“, uveřejněný v Ročence Muzejní společnosti Litovelska 2009—2010,⁴³⁹ jenž vzešel z pera autorky předkládané diplomové práce. Cílem této diplomové práce bylo zhodnotit roli Václava Sochy v „boji o českou Litovel“, neboť dosavadní literatura prezentovala jeho působení veskrze pozitivně. Z výsledků mého bádání je zřejmé, že téměř nic není čistě bílé nebo naopak černé. Václav Socha byl hnací silou nacionálního zápasu v Litovli. Zcela jistě věděl, čeho chce dosáhnout a šel si za tím. Jak sám zdůrazňoval, jeho vlastenecké cítění se formovalo již od mládí, proto vyhraněný postoj vůči Němcům byl nedílnou součástí jeho osobnosti. Zároveň však nebyl pouze autoritou, která by byla na okrasu a nepřiložila ruku k dílu. Kdo si projde jeho pozůstalost, tak objeví množství materiálů ke všemu, co se v Litovli danou dobu dělo. Sochovy podrobné zápisky k volbám vypovídají o jeho pečlivosti, vytrvalosti a trpělivosti, dokázal si také vhodně zvolit své spolupracovníky, Jana Smyčku, Ignáce Spurného, Františka Nevěřila, Aloise Jandu a Karla Hullu.

Na druhou stranu byl Václav Socha velice nekompromisní až tvrdý. Zvláště ostře vystupoval proti Němcům. Již od svého příchodu do Litovle se snažil rozdělit obyvatele na dvě samostatné skupiny, které se vůči sobě jasně vymezí a nebudou v žádném případě spolupracovat. V této souvislosti se jednání Sochy shodovalo s činy vůdce německé strany Karla Mekisky, které byly vždy ostře napadány a kritizovány českou stranou. Je složité rozhodnout, zda by i bez této vyhrocené podoby „boje o českou Litovel“ došlo k rozhodnému vítězství české strany. I v ostatních městech s německou většinou byla vždy osobnost, která svou pílí a odhodlaností pozitivně přispívala k národnímu uvědomování, ale která zároveň vystupovala nekompromisně vůči vládnoucí německé skupině. Za všechny uvedu olomouckého Richarda Fischera, který mimochodem měl s litovelskými Čechy blízký vztah a stal se čestným občanem Litovle.

Informace o Václavu Sochovi jsou však stále neúplné. Ačkoli jeho pozůstalost obsahuje informace o jeho profesním životě, názorech, událostech v Litovli, není v ní mnoho zmínek o jeho osobním životě. O své manželce hovořil Václav Socha jen v souvislostech spjatých s „bojem o českou Litovel“ a o dcerách vůbec. Proto jsem se snažila najít někoho z členů Sochovy rodiny. Získala jsem adresu jeho vnučky, paní Naděždy Jakšové, ovšem na daném místě jsem ji nezastihla

---

⁴³⁹ Krejčí, J.: *Václav Socha - první český starosta Litovle*, In: *Zajímavosti z Litovelska*. Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2009—2010. Repronis Ostrava 2011, s. 87—94, obr. příl. na s. 156.

a jiný kontakt se nepodařilo zjistit. Známa je tedy jeho manželka, Antonie Sochová (1. listopadu 1865—25. srpna 1931) a dvě dcery: Zdeňka (4. března 1900 a zemřela ve 4 letech) a Miluše (28.4.1898—1.1.1982). V *Pamětní knize města Litovle II.* je uvedeno, že Sochovou dědičkou se stala jeho dcera Miluše, nicméně většina nemovitostí byla prodána.⁴⁴⁰ O Miluši Sochové je k dispozici více zpráv. Byla dvakrát vdaná, přičemž jejím prvním manželem byl Ing. Oldřich Krůček, adjunkt v cukrovaru (1886—1921), a druhým manželem MUDr. František Koutný, litovelský lékař a majitel sanatoria ve vile Primavesi v Olomouci, kterou si pro tento účel zakoupil (1880—1935).

V současné době je s osobou Václava Sochy spjato v Litovli pět míst. Je to především majestátní hrobka na hřbitově v Chořelících a jeho secesní vila v Husově ulici (dnes sídlo Policie ČR). Václav Socha je také vyobrazen na mozaice s názvem „*Genius Slovanstva žehná české Litovli*“ umístěné na budově gymnázia Jana Opletala a v parku u uničovského rybníka se na hrubě otesaném kameni nachází pamětní deska odhalená roku 1932. Po prvním českém starostovi je taktéž pojmenována jedna z litovelských ulic.

V předkládané diplomové práci byl nastíněn vývoj Litovle v letech 1881—1914 s ohledem na působení Václava Sochy. Daná problematika však nabízí další prostor pro bádání. Pro komplexní pohled by bylo důležité systematické zpracování litovelské obecní samosprávy a zachytit informace o všech jejích členech. Další možnost představuje rozšíření časového období do 60. let 19. století, kam spadají počátky rozvoje českého hospodářství v Litovli.

---

⁴⁴⁰ SOkA Olomouc, Pamětní kniha města Litovle II., s. 237.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny:

Státní okresní archiv Olomouc:

Fond Archiv města Litovel

Fond Václav Socha

Fond Okresní úřad Litovel

Fond Měšťanská beseda Litovel

Fond Slovanská řemeslnická jednota Neklan Litovel

Fond Ústřední matice školská - místní odbor Litovel

Fond Spolek paní a dívek českých Litovel

Fond Jan Smyčka

Pamětní kniha města Litovle I.

Pamětní kniha města Litovle II.

Fond Městská elektrárna Litovel

Fond Obecná a měšťanská škola (německá) Litovel

Fond Měšťanská škola dívčí Litovel

Fond Obecná škola Litovel

Fond Živnostenská škola pokračovací Litovel

Fond Archiv obce Nasobůrky

Tištěné prameny:

Úřední věstník C. k. okresního hejtmanství v Litovli za rok 1898.

Úřední věstník C. k. okresního hejtmanství v Litovli za rok 1899.

Výroční zpráva hospodářské zimní školy v Litovli za první školní rok 1896—1897.

Olomouc 1897.

Tisk:

Čas, roč. XIV. (1900)

Hlas, roč. XV., XIX. (1900, 1904)

Hospodář moravský, roč. VI.

Litovelské noviny, roč. I.-XII. (1891—1902), roč. XXXIII. (2010)

Litovelský a Šternberský kraj, roč. VI., VIII. (1930, 1932)

Mährisches Tagblatt, roč. XXI., XXII. (1900, 1901)

Moravská orlice, roč. XXXXII. (1904)

Národní listy, roč. XXXXVI. (1906)

Naše hlasy, roč. XVII. (1900)

Našinec, roč. XVIII. (1886)

Olomoucký Pozor, roč. VI. (1899)

Pozor, roč. XI. (1904)

Selská stráž, roč. IV. (1905)

Selské listy, roč. XVI., XXI., XXIX. (1899, 1904, 1912)

Tagesbote aus Mähren, roč. XXXIV., XXXV. (1900, 1901)

Věstník československé akademie zemědělské, roč. XII. (1936)

Literatura:

Bartoš, J a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960*. Sv. 3. Ostrava 1972.

Bezděčka, J.: *České divadlo v Litovli do roku 1948*. Ročenka OAO 1989 [vyd. 1990], s. 91—108.

Bezděčka, J.: *Dějiny města Litovle od počátku až do února 1948*. Strojopis Litovel 1993.

Bezděčka, J.: *Kulturní a společenský život města Litovle do roku 1948*. Strojopis Litovel 1988.

Bezděčka, J.: *Lékař, historik a archivář MUDr. Johann Kux (1861-1940). Mládí a působení v Litovli*. Ročenka SOkA, 1992, s. 143—149.

Bibliografie okresu Olomouc2. Ostatní města a obce olomouckého okresu. Brno 1996.

- Čermák, M. a kol.: *Historie a současnost podnikání na Olomoucku*. Žehušice 2004.
- Daňhelka, J.M.: *Litovelská měšťanská střelnice. Příspěvek k dějinám budovy muzea v Litovli*. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1985, č. 236, s. 17.
- Dejmková, I.: *Měšťanská beseda v Praze v letech 1845-1901*. In: Documenta Pragensia XVIII. Od středověkých bratrstev k moderním spolkům, Praha 2000, s. 167-175.
- Drašarová, E.: *Stát a spolčování*. Paginae historiae I, Praha 1993, s. 152 – 177.
- Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J. (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1850—1918*. Brno 2006.
- Fischer, R.: *Cesta mého života*. III. díl: Olomouc, od r. 1896—1918, I. část. Olomouc 1936.
- Fischer, R.: *Národní jednota pro východní Moravu v Olomouci 1885-1896*. Olomouc 1925.
- Fischer, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. Olomouc 1932.
- Gruber, J.: *Hospodářství a národnost v poměrech česko-německých*. Praha 1900.
- Hájek, J. – Kubů, E.: *Specifické rysy hospodářského nacionalismu v multinacionální střední Evropě – případ českých zemí*. In: Hájek, J. – Jančík, D. – Kubů, E. (ed.): *O hospodářskou národní državu*. Praha 2009, s. 13-30.
- Hájek, J. – Lacina, V.: *Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*. Praha 2002.
- Hrbková, R.: *Litovelská hrnčina*. Olomouc 1970.
- Jakubec, I. – Jindra, Z.: *Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha 2007.
- Janák, J – Hledíková, Z.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989.
- Kádner, O.: *Vývoj a dnešní soustava školství*. Díl I. Praha 1929.
- Kasíková, H. a kol.: *Pedagogika pro učitele*. Praha 2007.
- Kladiwa, P.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850—1914*. 1. díl. Vývoj legislativy. Ostrava 2007.
- Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850—1914*. II. díl, 1. sv.: Muži z radnice. Ostrava 2008.
- Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850—1914*. II. díl, 2. sv.: Finance a infrastruktura. Ostrava 2009.
- Klier, Č.: *České spořitelnictví v zemích koruny České do roku 1906*. Praha 1908.
- Knechtl, B.: *Třicet let našeho zápasu v Olomouci*. Olomouc 1923.

- Kollmann, V. a kol.: *100 let trati Červenka – Litovel 1886-1986. Z historie a současnosti železniční dopravy na Litovelsku*. Olomouc 1986.
- Krabbe, W.R.: *Kommunalpolitik und Industrialisierung: die Entfaltung der städtischen Leistungsverwaltung im 19. und früheren 20. Jahrhundert*. Fallstudien zu Dortmund und Münster. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1985.
- Kraváček, F.: *Nástin organizační podnikatelské činnosti českého rolnictva na střední Moravě ve 2. polovině 19. století*. In: Sborník prací Pedagogické fakulty UP v Olomouci, Historie 3 (bez vrocení).
- Krejčí, O.: *Kniha o volbách*. Praha 1994.
- Křen, J.: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780—1918*. Praha 1990.
- Kříž, A. – Chlup, J.: *Činnost „Moravského říčního a průplavního spolku“ za období 1901—1906*. Brno 1906.
- Kux, J.: *Der falt von Littau*. Litovel 1899.
- Litovel, Konice a okolí* (red. Zlámal, V.). Brno 1938.
- Macenauer, J.: *Samospráva obecní: Příruční kniha pro starosty a zastupitele obecní na Moravě*. Brno 1884.
- Machačová, J. – Matějček, J.: *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1780—1914*. Opava 2002.
- Maier, K.: *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850—1938*. Praha 2005.
- Malíř, J.: *Od spolků k moderním politickým stranám*. Brno 1996.
- Marek, P. (ed.): *Osobnost v politické straně*. Sborník referátů z konference „Úloha osobností v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861-1999“. Olomouc 2000.
- Najman, R.: *100 let českého hasičstva v Litovli*. Litovel 2011.
- Novotný, J.: *František Cyril Kampelík*. Praha 1975.
- Památník Sokola v Litovli 1874—1924*. Litovel 1924.
- Pernes, J.: *Nejen rudé prapory aneb Pravda o revolučním roce 1905 v českých zemích*. Brno 2005.
- Pinkava, V.: *Padesát let činnosti slovanské řemeslnické jednoty „Neklan“ v Litovli*. In: Památník slovanské řemeslnické jednoty "Neklan" v Litovli. Litovel 1930.
- Pražák, J.: *Rakouské právo ústavní. Ústava říšská*. Díl první, část třetí. Praha 1898.
- Schelle, K.: *Vývoj veřejné správy*. Ostrava 2008.
- Socha, V.: *K 60. výročí založení městské spořitelny v Litovli*. In: Ryšavý, A.: Šedesát let městské spořitelny v Litovli. Litovel 1930. s. 10—13.

- Šafránek, J.: *Národ a škola*. Praha 1921.
- Šafránek, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769—1895*. Praha 1897.
- Šik, L.: *100 let muzejnictví v Litovli*. Litovel 2006.
- Šik, L.: *Litovelské paměti*. Litovel 1994.
- Špiritová, E.: *Ústřední Matice školská*. *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178—195.
- Štaif, J.: *Bráfův pokus o sociální rekonstrukci české národní společnosti a Národohospodářský ústav ČSAV*. In: *Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny*, Praha 2001, s. 79—104.
- Tyrš, M.: *Náš úkol, směr a cíl*. Praha 1946.
- Urban, O.: *Česká společnost 1848—1918*. Praha 1982.
- Urválek, R.: *Litovel a okolí. Kraj, který máme rádi*. Olomouc 2006.
- Venkovský, F. – Jindra, Z. – Novotný, J. – Půlpán, K. – Dvořák, P a kol.: *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha 1999.
- Veselá, Z.: *Příspěvek k dějinám českého školství*. Praha 1984.
- Viktořík, M.: *Litovelský cukrovar. Dějiny podniku od jeho založení až do současnosti*. Litovel 2005.
- Waldauf, J.: *Sokol. Malé dějiny velké myšlenky*. Díl první. Luhačovice 2007.
- Zaoral, R.: *České a německé školské spolky v Čechách na konci 19. století*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica*, 1994, s. 33—41.

Internetové zdroje:

Demografie - počet obyvatel [cit. 3. ledna 2011].

Dostupné z WWW <<http://www.litovel.eu/o-meste/demografie/pocet-obyvatel.html>>.

Encyklopedie dějin Brna [cit. 25. května 2011]. Dostupný z WWW:

<<http://encyklopedie.brna.cz>>

Litovel na starých pohlednicích [cit. 20. července 2011]. Dostupné z WWW:

<<http://www.litovel.eu/cs/fotogalerie/mesto-litovel-na-starych-pohlednicich.html>>

Resumé

Until the 19th century the town Litovel had been under the German administration for almost 600 years although the vicinity of the town stayed in a Czech character. Around 1880 it had started to change administration into national in the town. This work deals with the processes which had been in the beginning of that transformation. It was the most important for the future of the town when the new inhabitants with Czech origin came into town. Then the changes could have been prepared for living. The break year was in 1848 when Litovel became the town with the municipal self-government. In 1848 the object dependences were broken and Litovel have become the town with the municipal self-government. Development of economy have increased since 1860's. The first activity in process with the Czech revival of enterprise was foundation of agrarian credit union and then foundation of the first agrarian company in Litovel – The Agrarian Sugar Refinery Stock Company with Czech officials who have taken the lead in the national struggle in Litovel. The very beginning of the 'national struggle for the Czech Litovel' is dated to the 80's in the 19th century. This thesis about the beginning of the national struggle in Litovel is confirmed by the results of my diploma work. In this period the significant personalities with strong national sentiment came into the town and they disrupt the coexistence of Czechs and Germans. At the same time they have started the struggle for Czech education continued to 1899. The Czech patriots believed that the education can ensure the new conscious generation of the Czechs. In 1882 there was matricular school established in the town and three years later it was independent Czech school established already. The power of the Czech nation is in its language and in its history. Slogan „Svůj k svému“ was the effective instrument for the emancipation of the Czechs. Every correct Czech supposed to buy only at the Czech's companies, to save money in the Czech unions and use the services of Czech craftsmen and companies. As already mentioned the struggle for the Czech Litovel began after the arrival of Czech officials, lawyers and doctors in the town. Václav Socha who was one of them, he was the central figure of the history in Litovel from the year 1881 to 1914. Considerable attention is paid to the character in this thesis. Václav Socha is attributed to the most important in Litovel at the turn of the 19th and the 20th century. He deserved the hall takeover in 1899. He was elected the first Czech mayor of the town.

Anotace

Příjmení a jméno autora:	Krejčí Jaroslava
Název fakulty:	Filozofická fakulta
Název katedry:	Katedra historie
Název diplomové práce:	Boj o českou Litovel 1881-1914 (Václav Socha a jeho role v dějinách města)
Vedoucí diplomové práce:	PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.
Počet znaků:	263 219
Počet příloh:	7
Počet použité literatury, pramenů:	101
Klíčová slova:	Litovel, 1881-1914, Václav Socha, boj o českou Litovel, spolky, obecní volby, školství, hospodářství, Češi, Němci

Charakteristika: Cílem práce je představit etapu litovelských dějin nazývanou jako „boj o českou Litovel“. Klíčovou postavou dané doby se stal Václav Socha, účetní rolnického akciového cukrovaru a první český starosta města, kterému je věnována hlavní pozornost. V práci je vyložen hospodářský vývoj města, formování spolkové činnosti, rozvoj českého školství, volební boj a také situace v Litovli po roce 1899, kdy převzala správu města česká strana. Na uvedená témata je nahlíženo jak z pohledu Čechů, tak Němců.

Přílohy

Příloha č. 1: Podobenka Václava Sochy z roku 1931

Příloha č. 2: Podpis Václava Sochy

Příloha č. 3: Mozaika „*Genius Slovanstva žehná české Litovli*“ (Václav Socha s listinou v ruce)

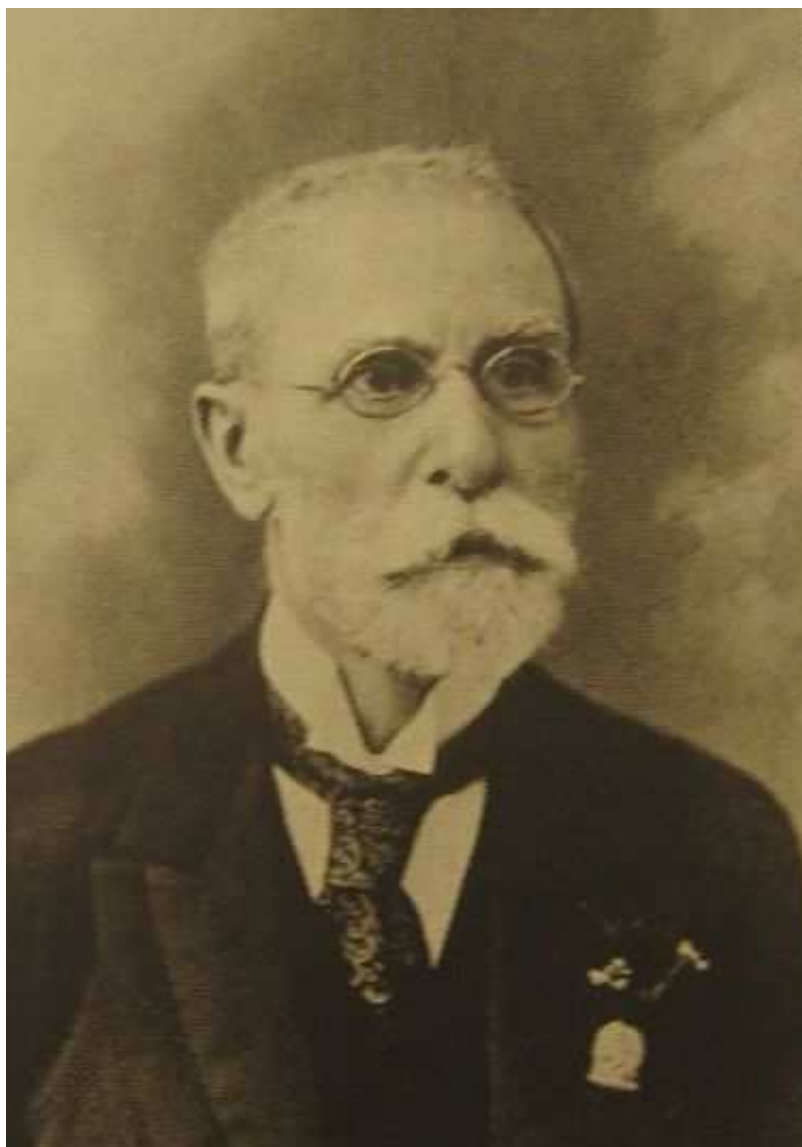
Příloha č. 4: Pamětní deska Václava Sochy v parku u Uničovského rybníka

Příloha č. 5: Hrobka Sochovy rodiny na hřbitově v Chořelicích

Příloha č. 6: Hrob Sochovy rodiny

Příloha č. 7: Sochova vila na pohlednici z roku 1915

Příloha č. 1: Podobenka Václava Sochy z roku 1931⁴⁴¹

Příloha č. 2: Podpis Václava Sochy⁴⁴²

---

⁴⁴¹ SOkA Olomouc, f. Socha Václav, inv. č. 38, Paměti.

⁴⁴² Tamtéž, Petice proti jednání arcibiskupa Theodora Kohna dne 20. května 1903.

Příloha č. 3: Mozaika „*Genius Slovanstva žehná české Litovli*“ (Václav Socha s listinou v ruce)⁴⁴³

Příloha č. 4: Pamětní deska Václava Sochy v parku u Uničovského rybníka⁴⁴⁴

⁴⁴³ Foto ve vlastnictví autorky.

⁴⁴⁴ Tamtéž.

Příloha č. 5: Hrobka Sochovy rodiny na hřbitově v Chořelicích⁴⁴⁵

Příloha č. 6: Hrob Sochovy rodiny⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ Foto ve vlastnictví autorky.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

Příloha č. 7: Sochova vila na pohlednici z roku 1915⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁷ *Litovel na starých pohlednicích* [cit. 20. července 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.litovel.eu/cs/fotogalerie/mesto-litovel-na-starych-pohlednicich.html>